

De Nederlandse vlag: waarderen, omkeren, of afkeren?

Een onderzoek naar de betekenisgeving aan de Nederlandse identiteit en de omgekeerde vlag in landelijke en stedelijke gemeenten

Masterscriptie Linde Reus
Juli 2023
Universiteit Utrecht

Linde Reus
1734024
13 juli 2023
Masterscriptie Human Geography
Universiteit Utrecht
Faculteit Geowetenschappen
22.161 woorden

Begeleider: K. Terlouw
Tweede beoordelaar: G. Mollenhorst

Universiteit Utrecht

Samenvatting

Dit onderzoek richt zich op de verschillende manieren waarop in landelijke en stedelijke gemeenten invulling gegeven wordt aan de Nederlandse identiteit en omgekeerde Nederlandse vlaggen. Het onderzoek verkende het thema omgekeerde vlaggen, waar tot nu toe nog nauwelijks empirisch onderzoek naar was gedaan. De data die basis leggen voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen komen uit een enquête die is afgenomen onder inwoners van de landelijke gemeenten Kaag en Braasem en Oldebroek en de stedelijke gemeenten Amstelveen en Nijmegen.

De resultaten tonen aan dat de basisgedachten over de Nederlandse identiteit niet sterk verschillen tussen inwoners van landelijke en stedelijke gemeenten. Opleidingsniveau speelt echter een rol bij de mate van identificering met de Nederlandse identiteit, waarbij hoger opgeleiden zich hiermee minder sterk identificeren. Laagopgeleiden in stedelijke gemeenten identificeren zich minder met de Nederlandse identiteit dan laagopgeleiden in landelijke gemeenten, waardoor aanwijzingen voor het bestaan van een context-effect worden gevonden. Leeftijd bleek een verklarende factor voor verschillen in de betekenis die aan de Nederlandse vlag en feestdagen werd gehecht. De omgekeerde vlaggen vinden hun oorsprong in landelijke gemeenten en zijn een uiting van maatschappelijk onbehagen. In landelijke gemeenten werden omgekeerde vlaggen meer geaccepteerd als vorm van maatschappelijk protest, maar ook sterke tegenstanders van de omgekeerde vlag zijn woonachtig in deze gemeenten. Aan de hand van het lokale debat over de omgekeerde vlag kan geconcludeerd worden dat de omgekeerde vlaggen gezien worden als een vorm van heet nationalisme in landelijke gemeenten. In stedelijke gemeenten wordt minder naar de omgekeerde vlag omgekeken, waardoor de omgekeerde vlaggen daar getypeerd worden als een vorm van banaal nationalisme.

Sleutelbegrippen: nationale identiteit, nationalisme, banaal nationalisme, nationale vlag, Nederlandse identiteit, omgekeerde vlag.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	7
1.2 Relevanties	9
1.2.1 Maatschappelijke relevantie	9
1.2.2 Wetenschappelijke relevantie	10
2. Theoretisch kader	11
2.1 Nationale identiteit	11
2.2 Nationalisme	12
2.3 Civiel versus etnisch nationalisme	12
2.4. Heet en banaal nationalisme	13
2.5 Nationale vlag	14
2.6 Nederlandse identiteit	15
2.7 Nederlandse vlag	17
2.8 Verschillen stedelijke en landelijke gebieden	17
2.9 Bestaand onderzoek	19
2.10 Samenvatting en probleemstelling	24
3. Onderzoeksvragen en hypothesen	26
3.1 Onderzoeksvragen	26
3.2 Hypothesen	26
3.3. Conceptueel model	28
4. Data en onderzoeksmethode	29
4.1 Data-verzameling	29
4.2 Operationalisering	31
4.3 Data-analyse	35
5. Casusomschrijving: de vier geselecteerde gemeenten	37
5.1 Gemeenteselectie	37
5.2 Gemeente Amstelveen	37
5.3 Gemeente Nijmegen	38
5.4 Gemeente Kaag en Braassem	39
5.5 Gemeente Oldebroek	40
6. Resultaten	41
6.1. Invulling aan de Nederlandse identiteit	41
6.1.5 Conclusie	49
6.2 Het toekomstbeeld van Nederland	51

6.3 De omgekeerde vlag als symbool van maatschappelijke ontevredenheid	56
6.4 Omgekeerde vlag als banaal of heet nationalisme	64
7. Conclusie.....	70
8. Discussie en vervolgonderzoek.....	73
9. Bronnenlijst	74

“De vlag is zoiets unieks dat hier geen enkele vorm van misbruik gemaakt mag worden. Geen enkele oneer is acceptabel!”

“Het laat zien dat we niet alleen aan onszelf denken en het momenteel niet eens zijn met de Nederlandse staat. Hierna gewoon weer doorgaan zonder ruzie, hoe het hoort. Net als bij vriendschappen.”

“Laat mensen toch lekker. Het is een stuk stof, als je daaraan je identiteit moet ontlennen ben je wel echt een kneus. ”

1. Inleiding

De Volkskrant heeft 2022 uitgeroepen tot “Het jaar van de vlag” door het groeiende gebruik van vlaggen om een standpunt binnen maatschappelijke discussies aan te duiden (Kerkhof 2022; Ramdjan en Herter 2022). Vlaggen laten iemand zijn identiteit onderstrepen, kleur bekennen of standpunt uitdragen (Berlo 2022; Sumartojo 2017). Voorbeelden zijn de blauw-gele Oekraïense vlag, die wordt uitgehangen om de oorlog in Oekraïne zichtbaar af te keuren en steun aan Oekraïners te betuigen, of de regenboogvlag om de rechten en belangen van de LHBTIQ+ gemeenschap te benadrukken.

Bovenstaande voorbeelden tonen dat vlaggen een potentieel verbindende kracht hebben, wanneer ze een groep mensen aanduiden die gedeelde normen en waarden erkennen of onder hetzelfde beleid onderworpen zijn en daarom een gemeenschapsgevoel ondervinden (Eriksen & Jenkins 2007). Schatz en Lavine (2007) stellen bovendien dat nationale vlaggen een belangrijk tastbaar symbool zijn die het gevoel van verbondenheid met de nationaliteit en de nationale gemeenschap kunnen versterken. Doorgaans is dit fenomeen van verbinding in gevestigde democratieën een onzichtbaar proces. Identificering met een nationale vlag is namelijk vaak diep geworteld in het dagelijks leven, waardoor de invloed hiervan onopgemerkt blijft. Dit wordt banaal nationalisme genoemd (Bilig 1995).

Vlaggen kunnen echter ook verdeeldheid oproepen en verbinding met de nationale vlag is niet vanzelfsprekend. Wanneer verschillende groepen binnen een maatschappij zichzelf een vlag toekennen die hun eigen overtuigingen representeert, zet dit de spanningen binnen een land op scherp (Eriksen & Jenkins 2007). Banaal nationalisme staat dus tegenover vormen van heet nationalisme, die worden gekenmerkt door woede, conflict en een strijd om onafhankelijkheid. Het actief wapperen van een bepaalde vlag bevat in dergelijke situaties een duidelijke boodschap en een emotionele lading (Bilig 1995; Eriksen & Jenkins 2007; Shanafelt 2008). Een voorbeeld speelde zich af in Noord-Ierland. Sinds de totstandkoming van Noord-Ierland in 1921 wordt het gekenmerkt door een tweedeling tussen voorstanders van een vereniging met het Verenigd Koninkrijk en Ierse nationalist, wier stelling is dat Noord-Ierland bij de rest van Ierland moet horen. Dit geschil kwam in 2012 tot uitbarsting toen besloten werd de Britse Union Jack slechts achttien dagen, in plaats van permanent, op het stadhuis in Belfast te hangen. Dit ontketende een fel en gewelddadig conflict tussen beide groepen (Halliday & Ferguson 2016; Hearty 2015).

Nederland kent recentelijk een dispuut over het gebruik van de nationale vlag, namelijk de omgekeerde vlag die het symbool is geworden voor de boerenprotesten en groeiend maatschappelijk onbehagen in het land. Het fenomeen is overgewaaid uit de Verenigde Staten, waar de omgekeerde vlaggen door voor- en tegenstanders werden gebruikt bij abortusdemonstraties, coronaprotesten, anti-Trump demonstraties en de bestorming van het Capitool in 2021 (Berlo 2022). Sinds 2022 is ook de omgekeerde Nederlandse driekleur te zien tijdens verschillende protesten en demonstraties, zoals bij anti-coronaprotesten, Black Lives Matter bewegingen en de gele hesjes. Maar hoofdzakelijk is de blauw-wit-rode vlag het symbool geworden van de boeren die zich verzetten tegen het stikstofbeleid van de overheid (Bemmel 2022). Sinds 2019 ligt het voormalige stikstofbeleid van de overheid onder vuur. De Raad van State verklaarde destijds dat de manier waarop vergunningen voor stikstof-uitstotende projecten werden afgegeven, met een belofte om in de toekomst stikstofuitstoot te beperken, onwettig was. Bovendien was van stikstofbesparing onvoldoende terecht gekomen.

Sindsdien is het kabinet geforceerd vernieuwde plannen om de uitstoot van stikstof, dat schadelijk kan zijn voor mens en de natuur, terug te dringen. Dit is echter een dreiging voor de Nederlandse landbouw- en veesector, die hier als grote uitstoters van stikstof door geraakt zullen worden (Lange & Albers 2022). De boeren zijn het oneens met de plannen van het kabinet. Zij voelen zich ongehoord en verkeren in onzekerheid over hun eigen toekomst en die van hun bedrijf (Interview Burgemeester Haseloop 2023). De omgekeerde vlaggen zijn een uiting van langdurig wantrouwen in de politiek en woede over de koers die in Nederland gevaren wordt. De boeren worden bijgestaan in hun actie door landgenoten die de mening dat het land in nood verkeert delen (Bemmel 2022; Berlo 2022).

In de zomer van 2022 bereikten het aantal omgekeerde Nederlandse vlaggen het hoogtepunt (Interview Haseloop 2023; Interview Heijstee-Bolt 2023). Hierna besloten meerdere gemeenten en provinciebesturen de omgekeerde vlaggen te verwijderen uit de openbare ruimte. De omgekeerde vlaggen konden namelijk ook op veel weerstand rekenen. Tegenstanders van de omgekeerde vlaggen vinden het misbruiken van de nationale vlag, die voor velen een emotionele lading heeft, respectloos. Onder hen zijn bijvoorbeeld sterk Oranjegezinden, oorlogsveteranen of nabestaanden van oorlogsslachtoffers. Anderen zijn van mening dat er een streng stikstofbeleid gevoerd moet worden om de uitstoot te beperken, eventueel ten koste van boerenbedrijven (ibid.).

Meer omgekeerde vlaggen verdwenen na de Provinciale Statenverkiezingen op 15 maart 2023, waar de BoerBurgerBeweging (BBB) als grote winnaar uit de bus kwam. Hierna riepen boerenorganisatie Farmers Defense Force (FDF) en de BBB de kiezer op de vlag weer goed te hangen, omdat Nederland een duidelijk signaal had afgegeven waardoor vertrouwen in een nieuwe bestuurlijke wind was hersteld (NOS 2023; RTV Noord 2023). Door de rode band weer boven te hangen willen de boeren bovendien ook de burgers bedanken voor hun steun (Wier 2023). Naar aanleiding van Dodenherdenking en Bevrijdingsdag op 4 en 5 mei, is opnieuw opgeroepen de omgekeerde vlaggen weg te halen. Veel burgemeesters en gemeenten, veteranen, burgers, maar ook boerenorganisaties steunden deze oproep, uit respect voor oorlogsslachtoffers (Interview Burgemeester Haseloop 2023; Interview Burgemeester Heijstee-Bolt 2023; Hoogenraad & Venneman 2023). Desondanks zijn nog niet alle omgekeerde vlaggen uit het Nederlandse straatbeeld verdwenen.

Erkenning van de nationale identiteit wordt nog steeds als de belangrijkste categorie beschouwd waarmee individuen zich mee identificeren, ondanks dat de wereld een steeds grotere mate van verbondenheid kent door globalisering en technologische vooruitgang (Bilig 1995; Lazëri & Coenders 2022; Lechner 2007b). Hernieuwde maatschappelijke kwesties, zoals migratiestromen en de opkomst van rechts-populisme hebben debatten over de invulling van de nationale identiteit opnieuw doen oplaaien, ook in Nederland (Hart et al. 2020; Reekum 2012; Verkaaik 2010). Volgens onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) wordt de Nederlandse vlag als belangrijk element van de Nederlandse identiteit gezien (Hart et al. 2020). De data vergaard in dit onderzoek bevestigt dit. Het maatschappelijk debat over het gebruik van de Nederlandse vlag kan dus binnen een breder debat over de betekenisgeving aan de Nederlandse identiteit geplaatst worden. Bestaande onderzoeken tonen aan dat er in landelijke en stedelijke gebieden verschillend naar de invulling van de Nederlandse identiteit wordt gekeken (Hart et al. 2020; Huijsmans 2021; Voogd en Cuperus 2021). Hierbij wordt doorgaans onderscheid gemaakt tussen een etnisch nationalistische en civiel nationalistische kijk op de nationale identiteit. Ook de discussie over de omgekeerde

vlag kent een stedelijk-landelijk onderscheid, omdat boerenprotesten en de omgekeerde vlag hun oorsprong hebben in landelijke gemeenten. Aan de andere kant wordt van inwoners van landelijke gemeenten verwacht dat zij zich sterker met de Nederlandse identiteit identificeren en meer waarde hechten aan Nederlandse symbolen en tradities, in vergelijking met de stedeling die zich meer wereldburger voelt (Hart et al. 2020). Het verschijnen van omgekeerde vlaggen in landelijke gebieden vormt dus een tegenstelling, die in dit onderzoek verkend zal worden. De volgende hoofdvraag staat hierbij centraal: “Hoe verhoudt de betekenis die aan de Nederlandse identiteit wordt toegekend zich tot de mening over de Nederlandse omgekeerde vlag in Nederlandse stedelijke en landelijke gemeenten?”.

Dit paper beschrijft het onderzoeksproces en de resultaten die zijn vergaard om deze hoofdvraag te beantwoorden. Alvorens de bevindingen besproken worden, zal in hoofdstuk 2 een theoretisch kader opgetekend worden. Vervolgens worden in hoofdstuk 3 de onderzoeksvragen, hypotheses en het conceptueel model opgetekend, waarna in hoofdstuk 4 de onderzoeksmethoden uiteen worden gezet. In hoofdstuk 5 staat een casusbeschrijving van elk onderzochte gemeente. Hoofdstuk 6 bespreekt de resultaten van het onderzoek. In hoofdstuk 7 en 8 wordt afgesloten met een conclusie en discussie.

1.2 Relevanties

1.2.1 Maatschappelijke relevantie

Het onderzoek naar de verschillen in opvatting over de Nederlandse omgekeerde vlag en de Nederlandse identiteit tussen inwoners van landelijke en stedelijke gemeenten dient een maatschappelijk doel. Nationale vlaggen bevatten, zowel rechtop als ondersteboven, een emotionele lading en vermeend misbruik kan tot conflict leiden (Berlo 2022; Bryan 2007; Eriksen & Jenkins 2007; Schatz & Lavine 2007; Sumartojo 2017). Ook de omgekeerde Nederlandse vlag roept discussie op. Voorstanders van de omgekeerde vlag wantrouwen het overheidsbeleid en vrezen dat hun bestaanszekerheid op het spel staat (Bijl et al. 2017; Interview Burgemeester Haseloop 2023; Huijsmans & Miltenburg 2023; Klundert & Schellevis 2021; Voogd & Cuperus 2021). Aan de andere kant zien tegenstanders van de omgekeerde vlag het omdraaien van de vlag als misbruik van een nationaal symbool, een dreiging voor de Nederlandse democratie en het gebrek aan respect voor hen die gevochten hebben of gestorven zijn voor de Nederlandse vlag (Berlo 2022; Heyblom 2022).

Het conflict over het gebruik van de vlag lijkt boven op een groeiende verdeeldheid tussen landelijke en stedelijke gebieden te komen, zoals aangetoond in de *Atlas van Afgehaakt Nederland* (Voogd & Cuperus 2021). Inwoners van landelijke gebieden zijn kritisch op de kosmopolitische visie van stedelingen en voelen zich vergeten door politiek Den-Haag. Inwoners van stedelijke gebieden zouden juist onbegrip hebben voor de uitdagingen die in de periferie van Nederland spelen (Calhoun 2007; *ibid.*; Lange et al. 2023). Doordat bovendien een nationaal symbool gebruikt wordt voor de uiting van onvrede, wordt het maatschappelijk debat nationalistisch getint.

Het gevoel van inclusie is belangrijk voor de samenleving. Onlangs concludeerde het SCP (Geurkink & Miltenburg 2023) dat het gevoel van verbinding met de nationale identiteit maatschappelijk onbehagen verlaagt. Bovendien kan maatschappelijke onvrede en politiek wantrouwen leiden tot een afbreuk van de legitimiteit van de overheid, de bestuurbaarheid van het land en kernwaarden van de Nederlandse democratie (Hart et al. 2020; Huijsmans & Miltenburg 2023).

Door de visie van inwoners van stedelijke als landelijke gebieden op de Nederlandse identiteit en de omgekeerde vlag naast elkaar te leggen, wordt een begin gemaakt om het wederzijdse onbegrip aan te pakken. In plaats van slechts te spreken over de verdeeldheid tussen stad en platteland, bevat dit onderzoek empirische data over daadwerkelijke overeenkomsten en verschillen tussen landelijke en stedelijke gebieden. Hierdoor wordt de theoretische kloof tussen stad en platteland niet onnodig groot gemaakt en kan gezocht worden naar gedeelde gronden.

1.2.2 Wetenschappelijke relevantie

Banale vormen van nationalisme, zoals de nationale vlag, dragen continu bij aan het reproduceren van de nationale identiteit. Door het onzichtbare karakter van banaal nationalisme worden deze vormen van nationalisme volgens Bilig (1995) echter door de academische wereld onvoldoende belicht. Daarnaast wijst Bilig op het ontbreken van onderzoek naar de verschillende associaties met de vlag van verschillende gemeenschappen. Ook anderen stellen dat ondanks de belangrijke rol die nationale vlaggen spelen, huidig onderzoek tekortschiet (Edensor 2020; Eriksen & Jenkins 2007; Medway 2019). De omgekeerde vlaggen zijn daarom geen nieuw fenomeen, maar empirisch onderzoek hiernaar is zeer beperkt.

Dit onderzoek draagt bij aan het begrip van de rol van symbolen, zoals nationale vlaggen, binnen de samenleving. Het onderzoek erkent dat nationale identiteit een sociaal construct is en dat de betekenis ervan kan variëren tussen verschillende groepen (Anderson 2006; Edensor 2020; Malesevic 2006; Mandler 2006). Door actuele discussie over de omgekeerde Nederlandse als casestudy te gebruiken wordt de complexiteit van de nationale identiteit en de interpretatie van symbolen binnen deze context verder verkend. Bovendien suggereert bestaand onderzoek dat banaal nationalisme dominant is in gevestigde democratieën en verbonden is met civiel nationalisme (Bilig 1995; Halikiopoulou et al. 2013; Lazëri & Coenders). De huidige discussie over vluchtelingenstromingen en het verschijnen van omgekeerde vlaggen suggereren echter dat er ook vormen van heet en etnisch nationalisme in Nederland bestaan. Door verschillende vormen van nationalisme in Nederland te onderzoeken wordt de link tussen etnisch en civiel en heet en banaal nationalisme verder uitgelicht. Hiermee wordt bijgedragen aan kennis over de veranderlijkheid van banaal nationalisme, zoals geopperd door Skey (2009).

2. Theoretisch kader

Binnen dit onderzoek staat een aantal sleutelbegrippen centraal: nationale identiteit, banaal nationalisme, de nationale vlag en de Nederlandse identiteit. Alvorens de hoofd- en deelvragen worden opgesteld worden bestaande literatuur en onderzoeken gerelateerd aan deze begrippen beschreven.

2.1 Nationale identiteit

Ondanks dat de wereld steeds meer met elkaar verbonden is, hetgeen mogelijk zou leiden tot het vervagen van landsgrenzen, blijft de nationale identiteit nog steeds de belangrijkste categorie voor een individu om zich mee te identificeren (Bilig 1995; Bilig 2017; Edensor 2020; Lazëri & Coenders 2022; Lechner 2007b; Malesevic 2006). Hernieuwde discussies over migratiekwessies, de opkomst van rechts-populisme en internationale samenwerkingen benadrukken het belang dat aan de nationale identiteit wordt gehecht (Halikiopoulou et al. 2013; Malesevic 2006; Reekum 2012).

Er bestaan verschillende benaderingen van het concept *nationale identiteit*. Het primordialisme vindt de oorsprong van de nationale identiteit in de historie. Volgens het primordialisme zijn diepgewortelde intrinsieke kenmerken, zoals afkomst, taal of etniciteit de bouwstenen van een nationale identiteit (Kohn 1967; Suny 2001). Waar het primordialisme de nationale identiteit ziet als de continuïteit van een etniciteit, beschouwt het modernisme de nationale identiteit als een product van moderniteit en industrie. Volgens Gellner (1983) is de mensheid geïmmiteerd aan technologische vooruitgang en het bewerkstelligen van een gestandaardiseerde industriële maatschappij. Hij stelt dat hiervoor culturele eenheid, sociale cohesie en een hoge mate van verbondenheid vereist is. Daarom zou nationalisme leiden tot een homogene samenleving en is de vorming van een nationale identiteit een dynamisch proces door continue technologische verandering.

Volgens Bader (2001) en Sökefeld (2006) is constructivisme hedendaags de dominante benadering van het concept nationale identiteit. Het constructivisme ziet de nationale identiteit als een sociaal construct die wordt gevormd door menselijke interacties (Anderson 2006; Edensor 2020; Malesevic 2006; Mandler 2006). Het staat daarmee haaks op het primordialisme, die de nationale identiteit als sociaal construct verwerpt (Sökefeld 2006). Constructivisme benadrukt de rol van sociale en politieke processen om de nationale identiteit vorm te geven. Het bestaan van een nationale identiteit berust op een gedeeld gedachtegoed dat stelt dat mensen met bepaalde overeenkomende kenmerken op natuurlijke wijze een afgebakende groep vormen (Edensor 2020; Malesevic 2006). Anderson (2006) gebruikte als eerste de term *imagined communities* om een gemeenschap aan te duiden die enkel bestaat in de verbeelding van diens leden, omdat niet alle leden van de groep elkaar kennen (Sökefeld 2006). De gedeelde krant wordt gebruikt om gemeenschappelijke interesses binnen een gemeenschap aan te tonen.

Dit onderzoek benadert het concept nationale identiteit vanuit een constructivistisch perspectief. Er wordt uitgegaan van het idee dat er een nationale identiteit bestaat, maar dat de betekenisgeving aan de nationale identiteit kan verschillen binnen de nationale gemeenschap.

2.2 Nationalisme

Volgens Gellner (1983) is *nationalisme* een politiek principe dat stelt dat de politieke en nationale eenheid met elkaar in overeenstemming moeten zijn. Daarmee wordt gedoeld op het belang van verbondenheid tussen het politieke bestuur en de gedeelde belangen van een natie. Nationalistisch sentiment is het gevoel van woede opgewekt door de schending van dit principe, of het gevoel van voldoening door de vervulling ervan. Dit gevoel kan nationalistisch handelen aanwakkeren (ibid.; Lazëri & Coenders 2022).

Het begrip nationalisme is nauw verbonden met de nationale identiteit. Ten eerste is nationale identiteit vaak de basis waarop nationalisme wordt gebouwd en kan daarmee dienen als voedingsbodem voor nationalistische gevoelens. Ten tweede kunnen mensen door nationalistische sentimenten, politieke mobilisatie en het streven naar nationale belangen een sterkere band met hun nationale identiteit ontwikkelen (Lazëri & Coenders 2022). Bonikowski (2016) ziet dat de identificatie met de nationale identiteit zichtbaar wordt wanneer er maatschappelijke discussie oplaait over de herdenking van historische gebeurtenissen of gedeelde tradities. Nederland kent hier voorbeelden van, zoals de discussie over de excuses voor het slavernijverleden van Nederland of de invulling van het Sinterklaasfeest. Daarnaast wordt nationalisme volgens Bonikowski (2016) zichtbaar wanneer de *nationhood-as-usual* wordt verstoord door plotselinge gebeurtenissen. Een voorbeeld hiervan is te vinden in de omgekeerde Nederlandse vlaggen, die werden opgehangen na een scherp keerpunt in het landelijke stikstofbeleid.

2.3 Civiel versus etnisch nationalisme

Een belangrijke vraag binnen het nationalisme is wie zich de nationale identiteit mag toekennen. Er zijn verschillende visies op dit proces van identificering, waarbij doorgaans een onderscheid tussen etnisch en civiel nationalisme wordt gemaakt. Deze tweedeling fungeert als uitgangspunt om te begrijpen hoe mensen een verschillende betekenis aan de nationale identiteit toedichten. (Lazëri & Coenders 2022; Malesevic 2006; Reekum 2012; Simonsen & Bonikowski 2022; Verkuyten & Martinovic 2015).

*Etnisch nationalist*en richten zich in de eerst plaats op de oorspronkelijke gemeenschap van een natiestaat en hechten daarom waarde aan aangeboren kenmerken, zoals afkomst, etniciteit, diepgewortelde culturele kenmerken en de gesproken taal. De beoogde gemeenschap die zich nationale identiteit mag toekennen is daarom volgens etnisch nationalist^{en} overwegend homogeen (Lazëri & Coenders 2022; Malesevic 2006; Reekum 2012; Shulman 2002; Simonsen & Bonikowski 2022; Verkuyten & Martinovic 2015). Er bestaan binnen het etnisch nationalisme echter ook verschillende vormen (Kohn 1967; Suny 2001). Het primordialisme benadrukt de continuïteit van de nationale identiteit over generaties heen, zoals ook in paragraaf 2.1 werd gesteld. Volgens het primordialistische perspectief zijn etnische banden en identiteiten op natuurlijke wijze bepaald en zijn deze intrinsiek verbonden met een etnische groep (Muro 2015). Daarom wordt belang gehecht aan kenmerken die verkrijgbaar zijn vanaf de geboorte en is de toekenning van een nationale identiteit aan een individu onveranderlijk (ibid.). Meer gematigde etnisch nationalist^{en} stellen dat bepaalde kenmerken aangeleerd kunnen worden door opvoeding, onderwijs en sociale interactie. Dit creëert een mogelijkheid voor nieuwkomers om in te burgeren en de nationale identiteit te verkrijgen. Een voorbeeld is bijvoorbeeld het aanleren van de nationale taal.

Een tegengestelde visie in vergelijking met het etnisch nationalisme wordt gevonden in het *civiel nationalisme*. Volgens civiel nationalist is het bezitten van een nationaliteit gebaseerd op het aanhangen van nationale normen en waarden en het naleven van regelgeving en wetten zoals opgesteld door nationale instituties (Eriksen en Jenkins 2007; Lazëri & Coenders 2022; Malesevic 2006; Reekum 2012; Simonsen & Bonikowski 2022). Wanneer een persoon deze waarden deelt, kan de nationale identiteit verkregen worden. Dit duidt op een dynamisch proces van identificering met de nationale identiteit, wat haaks staat op het statische perspectief van het primordialisme. Civiel nationalisme erkent en waardeert de diversiteit binnen de natie. Het legt de nadruk op inclusiviteit, respect voor minderheden en het bevorderen van gelijke kansen voor alle burgers, ongeacht hun etnische, religieuze of culturele achtergrond (Lazëri & Coenders 2022). Op het gebied van burgerrechten en mogelijkheden voor politieke participatie is de gemeenschap juist homogeen (Shulman 2002).

Er is echter ook kritiek op het scherpe onderscheid tussen civiel en etnisch nationalisme, omdat de twee vormen van nationalisme gelijkenissen vertonen en elkaar niet zouden uitsluiten (Calhoun 2007; Halikiopoulou et al. 2013; Reekum 2012; Shulman 2002; Simonsen & Bonikowski 2016). Calhoun (2007) stelt dat het theoretische onderscheid tussen civiel en etnisch nationalist ten gevolge heeft dat civiel nationalist problemen binnen de moderne wereld bewust negeren en toeschrijven aan het bekrompen handelen van etnisch nationalist. Aan de andere kant zouden etnisch nationalist juist de civiel nationalist beschuldigen, vanwege hun gebrek aan waardering voor de eigen nationaliteit. De dichotomie zou dus onnodig polariserend werken. Dit onderzoek toetst of het onderscheid tussen etnisch en civiel nationalisme aantoonbaar is in Nederland of dat de resultaten de gegeven kritiek op het theoretische onderscheid ondersteunen.

2.4. Heet en banaal nationalisme

Terwijl in bestaande literatuur veel wordt gesproken over het belang van een nationale taal, typerende nationale feestdagen, tradities en gedeelde normen en waarden, stelt Bilig (1995) dat juist normale en haast onzichtbare gewoontes, symbolen en kenmerken de nationale identiteit definiëren. Deze alledaagse kenmerken omvat Bilig als *banaal nationalisme*. De term is vervolgens door veel academici overgenomen (o.a. Bonikowski 2016; Calhoun 2007; Edensor 2020; Koch & Paasi 2016; Paasi 2016).

Bilig (1995) stelt dat het begrip nationalisme doorgaans te nauw gedefinieerd wordt, namelijk als fenomeen dat slechts wordt gekenmerkt door woede, conflict, protest en een strijd om onafhankelijkheid. Dit bestempelt Bilig als vormen van *heet nationalisme*. Bilig (1995) concludeert echter dat hierdoor alledaagse vormen van nationalisme onterecht buiten beschouwing worden gelaten. Hij stelt bovendien dat ten onrechte uitsluitend dynamische processen waarin een natiestaat wordt gevestigd, of de status quo van een natiestaat wordt uitgedaagd, worden gezien als vormen van nationalisme. Dit impliceert echter dat wanneer het bestaan van de natiestaat breed erkend wordt en niet langer een onderwerp van conflict is, nationalisme zou verdwijnen.

Bilig (1995) verwerpt deze opvattingen en beredeneert dat in kalme tussenperiodes nationalisme niet verdwijnt, maar een andere, alledaagse vorm aanneemt. Voorbeelden van de constante reproductie van banaal nationalisme is het gebruik van nationale symbolen, zoals de nationale vlag, en het horen en spreken van alledaagse nationalistische taal. Een voorbeeld is het gebruik van het woord *hét volk*, duidend op de burgers die de natiestaat vormen, of *dé*

overheid en *hét platteland*. Een ander voorbeeld is de verbondenheid met nationale elftallen, wanneer *wij* van een ander land weten te winnen tijdens internationale sporttoernooien (Koch & Paasi 2016). De opkomst van de media, zoals nationale televisie en nationale kranten hebben deze processen versterkt, omdat het lezen van dezelfde krant of het kijken naar dezelfde televisieprogramma's het idee aanwakkert dat er een gedeelde interesse is onder een groep mensen. Dit ligt in lijn met het constructivistische gedachtegoed van Anderson (2006) over de *imagined community*.

Bilig (1995) vervolgt dat heet nationalisme doorgaans in verband wordt gebracht met etnisch nationalisme, omdat heet nationalisme gepaard gaat met intense emoties, vurig conflict en soms zelfs extremistische ideeën. Etnisch nationalisme wordt gekenmerkt door sterke emotionele bindingen en een diep gevoel van verbondenheid met de eigen etnische groep, wat kan leiden tot conflictsituaties tussen groepen die anders over de nationale identiteit denken. In Westerse democratieën, waar een open houding heerst en diversiteit wordt verwelkomd, zou civiel nationalisme dominant zijn (*ibid.*).

Bonikowski (2016) en Shulman (2002) stellen echter dat vormen van etnisch en civiel nationalisme naast elkaar bestaan in Westerse democratieën. Halikiopoulou et al. (2013) en Lazëri en Coenders (2022) onderbouwen dit door te stellen dat Westerse rechts-populistische partijen civiel nationalistische taal gebruiken om draagvlak voor hun etnisch nationalistische overtuigingen te vergaren. Zij doen dit bijvoorbeeld door te stellen dat breed gedeelde normen en waarden, zoals vrijheid en tolerantie, bedreigd worden door de komst van bekrompen en intolerante nieuwkomers. Etnisch nationalisme zou daarom heet nationalistische uitspattingen aanwakkeren. In dit onderzoek wordt de mogelijke link tussen banaal en civiel nationalisme en heet en etnisch nationalisme verder onderzocht.

2.5 Nationale vlag

Eén van de elementen die Bilig (1995) aanhaalt als voorbeeld van banaal nationalisme is het gebruik van de nationale vlag. Bilig gebruikt de metafoer van de wapperende en stil hangende vlag om het verschil tussen heet en banaal nationalisme uit te drukken. Nationale vlaggen zijn een tastbaar symbool om de nationale identiteit te onderstrepen, maar kunnen echter ook een polariserende werking hebben (Berlo 2022; Eriksen & Jenkins 2007; Schatz & Lavine 2007; Sumartojo 2017). Conflicten over het gebruik van vlaggen zijn vaak te herleiden naar disputen over de vraag wie zichzelf tot een bepaalde groep mag rekenen. In Zweden werd in 1980 bijvoorbeeld de Zweedse vlag gebruikt door rechts-extremisten om racistische en etnisch nationalistische gedachtegoederen te verspreiden (Eriksen & Jenkins 2007). Het uithangen van de Palestijnse vlag draagt een duidelijk standpunt over het Israël-Palestina conflict uit en eerder werd ook het conflict over het uithangen van de Britse Union Jack in Belfast beschreven.

Maar ook wanneer het gebruik van de nationale vlag geen discussie aanwakkert, heeft deze een belangrijke nationalistische rol. Voornamelijk in gevestigde democratieën hangt de nationale vlag aan gebouwen van overheidsinstanties, wordt het gebruikt tijdens sportevenementen of is de vlag zichtbaar in kranten of op televisie (Bilig 1995). Ondanks dat deze vlaggen worden echter niet uitbundig gewapperd, bevatten ze wel een nationalistische boodschap. De stil hangende vlag symboliseert dat de legitimiteit van het land niet in twijfel getrokken wordt (Bilig 1995; Eriksen & Jenkins 2007).

Concluderend zijn nationale vlaggen een belangrijk nationaal symbool en maakt de plaats en tijd waarin een vlag wordt gehangen uit voor de boodschap die wordt uitgedragen. Daarom hebben veel landen een streng vlagprotocol en is vlagmisbruik soms zelfs strafbaar (Marmo 2010; Medway et al. 2019). In de Verenigde Staten wordt de nationale vlag als een essentieel onderdeel gezien van de Amerikaanse identiteit. De Amerikaanse vlag staat voor individuele vrijheid en rechten, hoop en verbondenheid (Goldstein 1996; Loewy 1970; Marmo 2010). Sommigen zien de Amerikaanse vlag zelfs als een belichaming van de Amerikaanse identiteit. Voor het schenden van de Amerikaanse vlag, waaronder het omdraaien ervan, kan iemand daarom vervolgd worden (Marmo 2010). Ook in andere democratieën is vlaggenschending strafbaar (ibid.). Ook het gebruik en vermeend misbruik van de Nederlandse vlag staat sinds kort ter discussie. Nadat verschillende ideeën over de invulling van de Nederlandse identiteit besproken zijn, zal deze discussie vlag uiteengezet worden.

2.6 Nederlandse identiteit

De afgelopen decennia is er een hernieuwd publiek debat ontstaan over de betekenis van de Nederlandse identiteit (Hart et al. 2020; Kešić & Duyvendak 2016; Lechner 2007b; Reekum 2012). Lechner (2007b) en Reekum (2012) gebruiken de Nederlandse casus om aan te tonen dat ondanks wereldwijde globalisering en de hierdoor ogenschijnlijk krimpende relevantie van de lokale context, de betekenis van de nationale identiteit een belangrijk thema blijft. Waar de Nederlandse identiteit zich sinds de jaren- '80 volgens velen kenmerkte door een progressief karakter jegens bijvoorbeeld vrouwen en de LHBTIQ+ gemeenschap, heeft de opkomt van rechts-populisme, een groeiend wantrouwen in buitenlandse culturen en religies en discussie over migratie- en integratiekwesities dit tolerante en liberale beeld van Nederland uitgedaagd (Duyvendak 2021; Hart et al. 2020; Kešić & Duyvendak 2016; Reekum 2012; Verkaaik 2010). Sobol et al. (2018) stellen echter dat de Nederlandse cultuur nog steeds gekenmerkt wordt door een interesse en openheid naar andere culturen. Ook Reekum (2012) schrijft eigenschappen als ruimdenkendheid, progressiviteit, tolerantie en een internationaal-gerichte blik toe aan de Nederlandse identiteit. Lechner (2007b) erkent het bestaan van deze kosmopolitische visie. Dit betekent dat Nederlanders zich niet alleen verbonden voelen met Nederland, maar ook universele liberale principes aanhangen en zich onderdeel voelen van een grotere internationale gemeenschap. Desondanks concludeert hij dat de meningen over de Nederlandse identiteit te uiteenlopend zijn om een eenduidige betekenis aan de Nederlandse identiteit toe te dichten.

Anderen zien in Nederland juist groeiende vormen van etnisch nationalisme. Kešić en Duyvendak (2016) zijn van mening dat gehardheid en xenofobie de afgelopen twintig jaar steeds dominantier wordt in Nederland, waardoor progressieve en conservatieve visies hedendaags naast elkaar bestaan. De progressieve groep heeft een genuanceerde kijk op de Nederlandse identiteit. Zij zijn van mening, net als de civiel nationalist, dat de Nederlandse identiteit te vergaren is. Deze groep worden er door de conservatieve nationalist echter van beschuldigd de pure Nederlandse identiteit te ondermijnen, door een buitenproportionele waarde te hechten aan de buitenwereld en hiermee hun "Nederlandsheid" te verwaarlozen (ibid.; Hart et al. 2020). De conservatief nationalist zijn van mening dat alleen oorspronkelijke Nederlanders, met Nederlandse voorouders, de Nederlandse identiteit mogen dragen. Dit komt overeen met het primordialisme, zoals besproken in hoofdstuk 2.1.

Ook Duyvendak (2021) erkent het bestaan van etnisch nationalisme in Nederland. Hij stelt echter dat niet het primordialisme, maar de gematigde vorm van etnisch nationalisme

dominant is in Nederland. Dit perspectief omvat het idee dat het Nederlandse karakter een continuüm is, dat historisch vastgesteld is en daarom moet worden beschermd. Van immigranten wordt daarom verwacht dat zij zich onderwijzen en aanpassen aan de Nederlandse cultuur (Kešić & Duyvendak 2016). Een uiting van de wens om de Nederlandse geschiedenis te koesteren is de totstandkoming van de Canon van de Nederlandse geschiedenis, die de basis van vereiste kennis over de Nederlandse geschiedenis beschrijft (Doppen 2010; Kešić & Duyvendak 2016; Reekum 2012). Het volgende citaat uit een Kamerstuk over het Nederlandse integratiebeleid uit 2011 illustreert bovendien het belang dat aan de Nederlandse geschiedenis en identiteit wordt gehecht:

De grondtonen die het maatschappelijk leven bepalen in Nederland zijn historisch gevormd en vormen herkenningspunten die veel Nederlanders delen en die niet opgegeven kunnen worden. Dat gaat niet alleen om de verworvenheden en kernwaarden die aan basis staan van de Nederlandse rechtsstaat, maar ook om meer historisch of cultureel bepaalde herkenningspunten, zoals de Nederlandse taal, monumenten of bouwkundige kenmerken of de ongeschreven manieren en gedragscodes die zich in de loop van de geschiedenis hebben ontwikkeld (Tweede Kamer der Staten Generaal 2011).

Duyvendak (2021) beargumenteert dat het aanhangen van individuele vrijheid, één van de kernwaarden van de Nederlandse identiteit, in schril contrast staat met het opleggen van een verplichte les aan nieuwkomers over de Nederlandse geschiedenis. Dit denkbeeld roept bovendien weerstand op voor invloeden van andere culturen en religies die worden gezien als dreiging voor de Nederlandse identiteit. Duyvendak (2021) noemt dit *Nederlandse nativisme*. Waar etnisch nationalisme focust op het belang van een gedeelde taal en gedeelde tradities als basis voor de nationale identiteit, hecht het nativisme belang aan de bescherming van de rechten en privileges van de oorspronkelijke nationale inwoners, omdat deze hier meer recht op zouden hebben (ibid.). Rechts-populistische partijen gebruiken dit gedachtegoed om draagvlak te creëren voor een beperkt migratiebeleid (Franssen & Rock 2020; Halikiopoulou et al. 2013; Lazëri & Coenders 2022). Concluderend is de waarde die aan een gedeeld verleden wordt gehecht van invloed op de invulling die aan de Nederlandse identiteit gegeven wordt. De manier waarop in Nederland naar het verleden wordt gekeken is daarom één van de onderzoeksvragen in dit onderzoek.

Ondanks de verschillende betekenissen die de Nederlandse identiteit toegedicht worden, bestaat er overeenstemming in de literatuur over de manier waarop de Nederlandse nationaliteit geuit wordt. Nederlanders zouden hun identiteit uitsluitend vieren op informele wijzen, zoals tijdens wereldkampioenschappen en Koningsdag, waarbij het land oranje kleurt door enthousiaste feestgangers (Kešić & Duyvendak 2016; Lechner 2007a; Reekum 2012; Rooij 2016). Sobol et al. (2018) vinden echter dat de carnavaleske manier van het vieren van de Nederlandse cultuur voldoende is om te concluderen dat er een grote mate van trots op de Nederlandse identiteit heerst onder het volk.

Waar in de huidige literatuur niet over wordt betwist, is dát er zoiets bestaat als de Nederlandse identiteit. Wel bestaan er verschillende opvattingen over het bestaan van etnisch en civiel nationalisme in Nederland, die verder uitgediept zullen worden in dit onderzoek. Daarbij wordt gezocht naar een geografisch patroon tussen inwoners van landelijke en stedelijke gemeenten. Bovendien wordt in dit onderzoek geanalyseerd hoe tegen het gebruik van de omgekeerde vlag gekeken wordt tijdens Nederlandse feestdagen.

2.7 Nederlandse vlag

De eerste versie van de Nederlandse vlag was oranje-wit-blauw en stamt uit 1572, nadat de Geuzen Den Briel veroverde en een belangrijke slag sloegen in de onafhankelijkheid van Nederland (Poels 2011). Mogelijk werd het oranje later vervangen door rood, omdat dit op zee beter zichtbaar was, maar deze verklaring is nooit bevestigd (Het Koninklijk Huis z.d.). Rond 1780, tijdens de Vierde Engels-Nederlandse oorlog, stonden de Nederlandse patriotten en prinsgezinden tegenover elkaar. De patriotten wilden grootschalige hervormingen in Nederland en een beperking van de macht van de Oranjes. Zij gebruikten de rood-wit-blauwe vlag om hun standpunt uit te dragen. De prinsgezinden waren pro-Oranje en wilden oranje weer als bovenste kleur op de nationale vlag gebruiken (ibid.). In 1813, na de Franse bezetting zou de oranje wimpel steeds vaker worden gebruikt. In 1930 laaide de discussie over de bovenste kleur van de nationale vlag opnieuw op. Koningin Wilhelmina maakte een eind aan deze discussie en legde in 1937 per decreet vast dat rood-wit-blauw de kleuren van de Nederlandse vlag zijn (Het Koninklijk Huis z.d.; Poels 2011). Daarbij werd vastgelegd dat op verjaardagen van leden van het Koninklijk Huis een oranje wimpel aan de vlag wordt toegevoegd. Nederland is het enige land ter wereld waarop op sommige dagen een extra kleur aan de vlag wordt toegevoegd (Poels 2011). Bovendien zijn procedures omtrent het gebruik van de nationale vlag vastgelegd, maar die vertalen zich, behalve voor Rijksgebouwen, niet in wettelijke regels (Het Koninklijk Huis z.d.).

De geschiedenis van de Nederlandse vlag bevat veel emotie en discussie over de vormgeving van deze vlag. Voorkeuren voor een oranje of rode bovenste balk zijn te herleiden naar discussies over de invloed van de Oranje-familie. Het streven naar het gebruik van oranje in de vlag kan worden gezien als een uiting van etnisch nationalisme, waarbij de nadruk wordt gelegd op de etnische en historische identiteit van het Nederlandse volk. De vaststelling van de huidige rood-wit-blauwe vlag en het toevoegen van een oranje wimpel op specifieke dagen, illustreren juist banaal nationalisme. Recentelijk is door het omkeren van de Nederlandse vlag echter weer een heet nationalistische discussie over de nationale vlag opgelaaid. De omgekeerde Nederlandse vlag is het symbool geworden van de boerenprotesten, maar kan ook op veel weerstand rekenen van mensen die tegen het misbruiken van de nationale vlag zijn. In dit onderzoek wordt een mogelijk ruraal-urbane tweedeling binnen deze discussie belicht. In de volgende paragraaf zal bestaande literatuur over de verschillen tussen stedelijke en landelijke gebieden uiteengezet worden.

2.8 Verschillen stedelijke en landelijke gebieden

De boerenprotesten met het verschijnen van de omgekeerde Nederlandse vlag als gevolg wordt in dit onderzoek binnen een bredere discussie over de invulling van de nationale identiteit geplaatst. De bestaande literatuur die hieronder uiteengezet wordt, biedt aanleiding te verwachten dat er in landelijke en stedelijke gemeenten verschillende betekenissen aan de Nederlandse identiteit toegedicht worden.

Aan inwoners van stedelijke gebieden wordt een kosmopolitisch karakter toegekend (Huijsmans 2021). Stedelingen zouden over het algemeen positiever tegenover een multiculturele samenleving staan en een sterkere verbinding met het buitenland voelen. Hier zijn verschillende verklaringen voor. Allereerst zouden inwoners van stedelijke gebieden worden gezien als winnaars van de globalisering, terwijl landelijke gebieden negatieve gevolgen van globalisering ervaren (ibid.; Klundert & Schellevis 2021; Voogd en Cuperus 2021). Inwoners van landelijke gemeenten vrezen voor hun positie op de arbeidsmarkt door

de mogelijke werkovername door goedkope arbeidsmigranten en robotisering (Voogd en Cuperus 2021). In stedelijke gebieden wonen over het algemeen hoger opgeleiden die minder kwetsbaar zijn op de arbeidsmarkt (CBS 2021; Bijl et al. 2017). De huidige plannen van de overheid om de stikstofuitstoot terug te dringen vormen opnieuw een dreiging voor inwoners van het platteland, die sterkere banden hebben met de agrarische sector. Huijsmans en Miltenburg (2023) stellen dat het gevoel van verwaarlozing door politiek Den Haag sterker is in rurale gebieden, vooral ver van de Randstad. Daarnaast hebben landelijke gebieden kritiek op het feit dat achterstanden vaak vanuit een stedelijk-etnisch perspectief worden bekeken (Lange et al. 2023). Uit een interview met de burgemeester van Oldebroek (2023) bleek bijvoorbeeld dat in landelijke gemeenten veelal dezelfde uitdagingen spelen als in de stad, doch op een veel kleinere schaal. Oplossingen die in de stad werken zijn daarom vaak in kleinere gemeenten te kostbaar, zoals uitgelegd in het volgende citaat.

Wij hebben te maken met dezelfde problematiek als in de Randstad, maar echt op een andere schaal. Dat betekent dat oplossingen die daar werken, hier niet werken. Ik kan niet programma's zetten op twintig randgroepjongeren, dat wordt veel te duur. Als je er tweehonderd hebt is dat makkelijker. Mensen hebben het gevoel dat als er geïnvesteerd wordt, dat er in de Randstad wordt geïnvesteerd - (Burgemeester van Oldebroek, T. Haseloo in een persoonlijk interview 2023).

In landelijke gebieden lijkt tot slot ook anders gedacht te worden over culturele thema's, waar bijvoorbeeld een harder geluid klinkt voor het behoud van Zwarte Piet en de wering van de Islam (Hart et al. 2020; Huijsmans 2020; Interview Burgemeester Haseloo 2023). Jonge hoogopgeleiden trekken vaak naar de stad, waar de diversiteit groter is, wat leidt tot tolerantie ten opzichte van niet-stedelijke landgenoten (Huijsmans 2021).

De verschillen tussen landelijke en stedelijke inwoners heeft gevolgen voor de samenstelling van het Nederlandse politieke landschap. Perifere gebieden maakten in de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 een slag naar rechts, terwijl linkse partijen sterk vertegenwoordigd bleven in de stedelijke gebieden (ibid.; Klundert & Schellevis 2021). De opkomst van het rechtspopulisme wordt gezien als een tegenreactie op het kosmopolitisme en multiculturalisme binnen stedelijke gebieden (Voogd 2015). Rodríguez-Pose (2018) stelt dat inwoners van verwaarloosde gebieden hun ontevredenheid via verkiezingen uiten. Dit fenomeen was zichtbaar toen de jonge boerenpartij BBB grote overwinningen boekte tijdens de Provinciale Statenverkiezing in 2023.

Er worden echter ook kanttekeningen gemaakt over de verschillen tussen inwoners van stedelijke en landelijke gebieden. Huijsmans en Miltenburg (2023) erkennen dat de inwoners van zowel stedelijke als landelijke gemeenten een heterogene groep zijn, waarbinnen individuen ook onderling sterk van elkaar verschillen. Het onderzoek *Overgebleven dorpsleven* van Vermeij en Mollenhorst (2008) onderscheidt bijvoorbeeld verschillende soorten plattelandsgebieden, waarvan de typen inwoners en hun levensstijl sterk van elkaar verschillen. Bovendien kan er sprake zijn van een compositie-effect. Zowel de Atlas van Afgehaakt Nederland als de rapporten van Huijsmans (2021) en Bijl et al. (2017) concluderen dat er meer hoogopgeleide mensen in de stad wonen en daarom daar een sterkere kosmopolitische visie heerst. Bovendien wordt ook leeftijd gezien als invloedrijke kenmerken voor iemands politieke voorkeur en ideeën over de Nederlandse identiteit (Geurkink &

Miltenburg 2023). Woonplaats zou dus niet de enige verklarende factor zijn. Daarom zullen in dit onderzoek leeftijd en opleidingsniveau als controle variabelen dienen.

2.9 Bestaand onderzoek

In deze paragraaf zullen enkele reeds uitgevoerde onderzoeken over verschillen tussen landelijke en stedelijke gebieden besproken worden, waarop dit onderzoek zal voortbouwen.

2.9.1 Somber over de samenleving?: Sociaal Cultureel Planbureau (2023)

Recentelijk bracht het SCP het maatschappelijk onbehagen van inwoners van Nederland in kaart (Geurkink & Miltenburg 2023). Maatschappelijk onbehagen wordt gedefinieerd als somberheid over de manier waarop de Nederlandse samenleving zich ontwikkelt. Het omvat tevens een gevoel van en machteloosheid en de angst op achteruitgang. Dit onderzoek is relevant omdat verschillen in maatschappelijk onbehagen tussen landelijke en stedelijke gemeenten in kaart brengt. Wanneer maatschappelijk onbehagen zich sterk concentreert bij specifieke groepen kan dit leiden tot democratische achteruitgang en maatschappelijke spanningen. Bovendien zijn de omgekeerde vlaggen een uiting van maatschappelijke ontevredenheid en dus helpt dit onderzoek ook het geografische patroon rondom de omgekeerde vlaggen beter te begrijpen.

De analyse is uitgevoerd aan de hand van een representatieve burgerenquête waarin verschillende aspecten van maatschappelijk onbehagen bevraagd werden (ibid.). Het onderzoek concludeert dat maatschappelijk onbehagen het grootst is in landelijke gebieden die het verst van de Randstad liggen en lager in stedelijke gebieden. Eén van de verklaringen hiervoor is dat inwoners van landelijke gemeenten van mening zijn dat de Randstad-gefoceerde politiek onvoldoende oog heeft voor de uitdagingen op het platteland. Een belangrijke kanttekening is dat verschillen binnen beide groepen groter zijn dan de onderlinge verschillen tussen stad en platteland. Dit toont aan dat individuele kenmerken de grootste verklaringskracht hebben en er sprake zou zijn van een compositie-effect. Het onderzoek concludeert dat maatschappelijk onbehagen het sterkst samenhangt met opleidingsniveau, waarbij een hoger opleidingsniveau geassocieerd wordt met een lager maatschappelijk onbehagen. Hoogopgeleiden zijn sterker vertegenwoordigd in de steden en dus zou dit een verschil in maatschappelijk onbehagen kunnen verklaren.

Individuele kenmerken verklaren echter niet alle verschillen tussen inwoners van de stad en het platteland, hetgeen de suggestie werkt dat ook de lokale context van belang is voor verschillen in maatschappelijk onbehagen. Binnen kennisgerichte economieën heerst doorgaans minder maatschappelijk ongenoegen dan in economieën gedomineerd door de industriële sector. Industriële economieën kennen namelijk een trend van achteruitgang, terwijl aan de andere kant inwoners van een kenniseconomie juist profiteren van globalisering. Daarbij komt dat kenniseconomieën nieuw talent aantrekken, terwijl rurale gebieden gekenmerkt worden door het vertrekken van talent en vergrijzing.

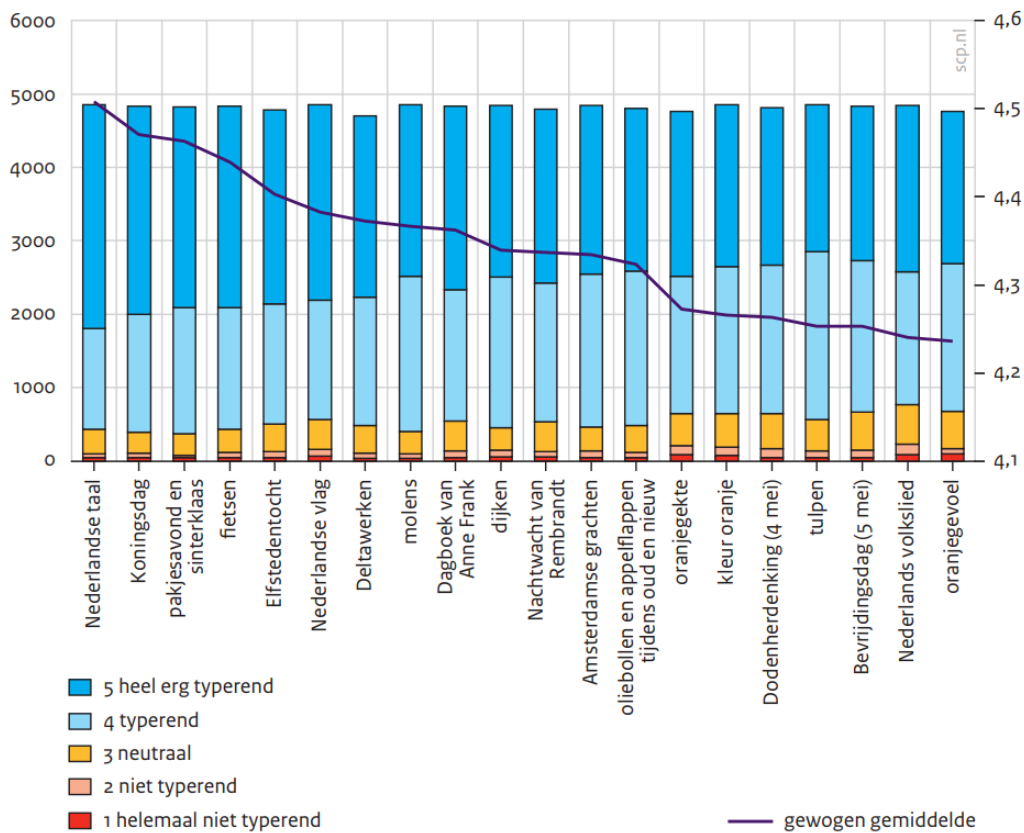
Somber over de samenleving? biedt nuttige aanknopingspunten voor vervolgonderzoek. Waar het rapport geografische verschillen in maatschappelijk onbehagen belicht naar aanleiding van de recente stikstofcrisis, wordt er geen aandacht geschonken aan de omgekeerde vlag. In dit vervolgonderzoek wordt de omgekeerde vlag, als uiting van maatschappelijk onbehagen, daarnaast binnen een breder maatschappelijk debat geplaatst over invulling van de Nederlandse identiteit. Net als *Somber over de samenleving?* zal ook dit onderzoek gebruik maken van bewonenenquêtes om de verschillen tussen stad en platteland te ontdekken.

2.9.2 *Denkend aan Nederland: Sociaal Cultureel Planbureau (2020)*

Een ander onderzoek uitgevoerd door het SCP in 2020 is *Denkend aan Nederland* (Hart et al. 2020). Het verschenen rapport behelst een empirisch onderzoek naar de manier waarop in Nederland naar de Nederlandse nationaliteit gekeken wordt. Doordat empirisch onderzoek naar de invulling van de Nederlandse identiteit vanuit het burgerperspectief tot dusver niet bestond, werd ingespeeld op een gat in de literatuur. De relevantie van onderzoek naar de Nederlandse identiteit wordt vastgesteld door de bevinding dat 90% van de Nederlandse bevolking zich sterk identificeert met Nederland. Bovendien wees het onderzoek uit dat 42% van de ondervraagden stelt dat de Nederlandse identiteit bestaat en 41% stelde dat de Nederlandse identiteit in enige mate bestaat. Slechts 6% ontkent het bestaan van de Nederlandse identiteit. Net zoals eerder in het theoretisch kader geconcludeerd werd, toont ook dit onderzoek dat de nationale identiteit een belangrijk maatschappelijk thema is.

Het burgerperspectief op de invulling van de Nederlandse identiteit werd omvat middels een grootschalige enquête, waarin respondenten werden bevraagd wat zij het meest typerend vinden voor de Nederlandse identiteit. Figuur 1 toont dat Nederlanders hun taal, feestdagen, nationale herdenkingsdagen, historische kunst en literatuur als kenmerkend zien voor hun nationaliteit. Etnisch-symbolische elementen voeren daarmee de bovenhand op de lijst in vergelijking met civiel nationalistische aspecten. Wanneer de respondenten echter in een open vraag verder mochten toelichten wat zij belangrijk vinden voor de Nederlandse identiteit, werden normen en waarden zoals vrijheid, tolerantie en democratische waarden wel genoemd. Daarnaast toont figuur 1 dat de Nederlandse vlag als zesde meest kenmerkende element genoemd wordt.

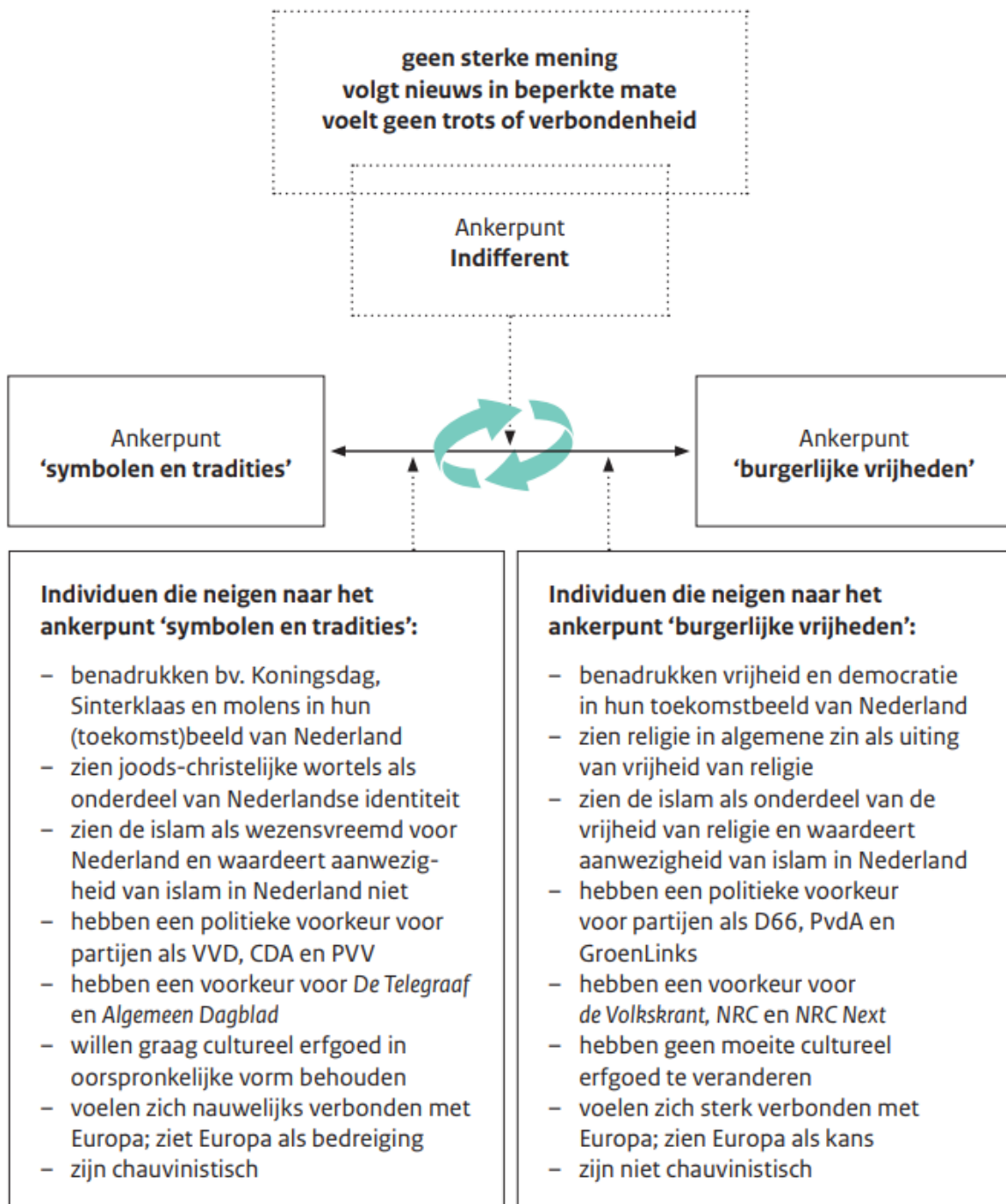
Wat acht men het meest typerend voor Nederland?^a Antwoorden op de twintig vragen met het hoogste gemiddelde, uitgesplitst naar antwoordcategorieën, personen van 16 jaar en ouder (uitkomsten gewogen voor steekproefkenmerken)

Figuur 1: Twintig meest typerende kenmerken voor Nederland volgens de Nederlandse bevolking. De Nederlandse vlag staat op plek zes. Uit *Denkend aan Nederland* (Hart et al. 2020).

Na het vaststellen van het belang van het onderzoeken van de Nederlandse identiteit, concludeerde het SCP dat er verschillende visies bestaan over de betekenisgeving aan deze Nederlandse identiteit. Op basis van de enquête zijn drie verschillende profielen geïdentificeerd, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen: het ‘*symbolen en tradities*’-profiel, het ‘*burgerlijke vrijheden*’-profiel en het *indifferente profiel* (figuur 2).

- Het ‘*symbolen en tradities*’-profiel wordt gekenmerkt door chauvinisme en het hechten van waarde aan oorspronkelijk Nederlandse tradities. Er is geen gevoel van verbondenheid met Europa. En terwijl het joods-christendom wordt gezien als Nederlands, wordt de Islam niet verwelkomd. Tot slot geven mensen binnen dit profiel voorkeur aan rechts-conservatieve partijen zoals de VVD, CDA en PVV.
- Mensen uit het ‘*burgerlijke vrijheden*’-profiel daarentegen, hebben geen probleem met het veranderen van culturele tradities. Daarbij zien zij vrijheid van meningsuiting, vrijheid van religie en een sterke democratie als belangrijkste Nederlandse waarden. Zij voelen zich sterk verbonden met Europa en stemmen doorgaans D66, GroenLinks en PvdA.
- Het *indifferente profiel* hecht geen specifieke betekenis aan de Nederlandse identiteit en voelen geen uitzonderlijke trots voor Nederland. Zij kijken nauwelijks het nieuws en onthouden zich vaak van het stemmen.

Figuur 2: Kenmerken van drie profielen met betrekking tot de betekenisgeving aan de Nederlandse identiteit. Uit *Denkend aan Nederland* (Hart et al. 2020).

Het onderzoek licht vervolgens de sociaal-demografische kenmerken uit die aan de identificatie met een bepaald profiel ten grondslag liggen (Tabel 1). De kenmerken leeftijd, opleiding, afkomst en de mate van stedelijkheid blijken van invloed op de identificatie met een bepaald profiel. Het ‘*symbolen en tradities*’-profiel wordt gedomineerd door mensen die in matig stedelijke gebieden wonen die zijn geboren in Nederland. Deze personen zijn doorgaans op leeftijd en laag geschoold. Mensen die behoren tot het ‘*burgerlijke vrijheden*’-profiel wonen over het algemeen in sterk stedelijke gebieden, zijn jonger en hoog geschoold. Kenmerken van mensen binnen het *indifferente profiel* zijn over het algemeen jonger en hoger geschoold, maar de mate van stedelijkheid en afkomst blijken hier minder invloedrijk.

	‘Symbolen en tradities’-profiel	‘Burgerlijke vrijheden’-profiel	Indifferente profiel
Mate van stedelijkheid	Matig stedelijk	Sterk stedelijk	Geen verschil
Leeftijd	Hogere leeftijd (sterkst in leeftijdscategorie < 65)	Lagere leeftijd (sterkst in leeftijdscategorie 15-29)	Lagere leeftijd
Opleiding	Laag geschoold	Hoog geschoold	Hoog geschoold
Afkomst	Geboren in Nederland	Niet geboren in Nederland	Geen verschil

Tabel 1: Identificatie met verschillende profielen (Hart et al. 2020).

Het ‘symbolen- en tradities’ profiel is te linken aan het etnisch nationalisme en het ‘burgerlijke vrijheden’ profiel kan met het civiel nationalisme in verband worden gebracht. Net als theorie over de frictie tussen het etnisch en civiel nationalisme, concludeert het SCP dat er spanningen bestaan tussen mensen binnen het ‘symbolen-en tradities’-profiel en mensen die zich met het ‘burgerlijke vrijheden’-profiel identificeren. In het rapport wordt echter ook geconcludeerd dat een meerderheid in Nederland zich in zekere mate met alle drie de profielen identificeert, waarbij extreme posities de uitzondering zijn. Dit komt overeen met de kritiek van Calhoun (2007) op de scherpe tweedeling tussen civiel en etnisch nationalisme, dat voor onnodig generaliseren en hokjesdenken zou zorgen.

Het onderzoek dat in het voorliggende rapport zal worden beschreven is op bepaalde vlakken een herhaling van het onderzoek *Denkend aan Nederland*. Ook nu zal middels een enquête een beeld worden geschetst van de visie van inwoners van landelijke en stedelijke gemeenten op de Nederlandse identiteit en de Nederlandse vlag. Dit rapport is echter uitbracht voor het verschijnen van de omgekeerde vlag. Het oplaaieren van een vernieuwde discussie over het gebruik van de nationale vlag is een aanleiding voor hernieuwd onderzoek naar verschillende visies op de nationale vlag.

2.9.3. Onderzoek naar omgekeerde vlaggen

De omgekeerde vlag is in Nederland een nieuw verschijnsel, maar het principe van het omdraaien van de omgekeerde vlag dateert uit eerder in de geschiedenis. Toch is er nog nauwelijks empirisch onderzoek gedaan naar omgekeerde nationale vlaggen.

Logan en Schmittou (2007) wijden onderzoek aan de omgekeerde Amerikaanse vlaggen die verwerkt werden in kunst geproduceerd door inheemse vrouwen op de Amerikaanse Plains in de late jaren 1800. Dit leek op een paradoxale traditie, waarbij onderdrukte mensen het nationale symbool van hun onderdrukkers gebruikten in hun uitingen van etnische identiteit. Deze omgekeerde vlaggen bleken echter met opzet gebruikt om op een veilige manier hun diepe ongenoegen te kunnen uiten over het bedrukkende Amerikaanse beleid. In het onderzoek van Medway et al. (2019) wordt besproken dat de omgekeerde vlag een noodteken is. Hiermee wordt aangetoond dat de manier waarop een vlag wordt uitgehangen bepalend is voor de boodschap die uitgedragen wordt. Ook in het tijdschrift *Vlag!* beschrijft Berlo (2022) dat de omgekeerde vlaggen gebruikt werden in de scheepsvaart om te indiceren dat er een man overboord was en dus dat hulp geboden was.

Verder onderzoek naar het gebruik van omgekeerde vlaggen om een maatschappelijke boodschap uit te dragen ontbreekt. Dit onderzoek is een eerste poging dit academische gat te dichten, door verschillende visies op het gebruik van de omgekeerde vlag in Nederland te verkennen en hier een mogelijk geografisch patroon in te ontdekken.

2.10 Samenvatting en probleemstelling

Concluderend leggen bestaande literatuur en reeds uitgevoerde onderzoeken de basis voor vervolgonderzoek. Er bestaan verschillende benaderingen van het begrip nationale identiteit, waarbij dit onderzoek een constructivistisch perspectief hanteert. Dit houdt in dat de nationale identiteit gezien wordt als sociaal construct waarvan de betekenisgeving kan verschillen. Doorgaans wordt er binnen het begrip nationalisme een onderscheid tussen etnisch en civiel nationalisme gemaakt, waarbij de eerste vooral waarde hecht aan aangeboren kenmerken, een gedeelde taal en een gedeelde geschiedenis. Etnisch nationalisme wordt vaak in verband gebracht met heet nationalisme, omdat dit wordt gekenmerkt door sterke emotionele gevoelens die tot conflictsituaties kunnen leiden. Civiel nationalisme ziet gedeelde normen en waarden als bouwstenen voor de nationale identiteit. Deze vorm van nationalisme zou dominant zijn in gevestigde democratieën en gerelateerd zijn aan alledaags nationalisme. De stil hangende nationale vlag is een veel gebruikte metafoor om banaal nationalisme te duiden. Nationale vlaggen kunnen echter ook een zware emotionele boodschap bevatten en daarom juist heet nationalisme oproepen.

Discussie over de omgekeerde vlag kan geplaatst worden binnen een discussie over de Nederlandse identiteit. Betekenisgeving aan de Nederlandse identiteit kent enkele gemeenschappelijke elementen, maar blijkt toch tamelijk divers. Erkend wordt dat etnisch en civiel nationalisme naast elkaar bestaan. Bovendien stelt Duyvendak (2021) dat door een *then-to-now* perspectief van immigranten wordt verwacht dat zij zich inlezen en aanpassen aan de Nederlandse geschiedenis. Discussies over de Nederlandse vlag hebben zowel hete als banale vormen aangenomen tot de samenstelling van de vlag in 1937 werd vastgelegd. Door het massaal omdraaien van de Nederlandse vlag heeft de discussie echter opnieuw een hete vorm van nationalisme aangenomen. De omgekeerde vlag is een uiting van maatschappelijk onbehagen over het stikstofbeleid van de overheid. Eerder onderzoek van het SCP toonde aan

dat er een geografisch patroon omtrent maatschappelijk onbehagen in Nederland aantoonbaar is. Deze bevinding wordt onderbouwd doordat inwoners van landelijke gebieden zich genegeerd voelen door de politiek en de verliezers van globalisering zijn, onder andere omdat afhankelijker zijn van de industriële sector. Bovendien stelt ander onderzoek van het SCP dat inwoners van landelijke gebieden op een andere manier invulling geven aan de Nederlandse identiteit, waarbij zij voornamelijk waarde hechten aan de bescherming van Nederlandse tradities en minder toegankelijk zijn naar nieuwkomers of Europese samenwerking. Inwoners van stedelijke gebieden zouden juist democratische waarden belangrijk vinden, pro-Europa zijn en de meerwaarde van diversiteit inzien. Zij worden ook gezien als de winnaars van de globalisering.

Dit biedt een interessante tegenstelling. Aan de ene kant toont bestaande literatuur dat inwoners van landelijke gebieden meer maatschappelijk ontevreden zijn. Als uiting hiervan werden massaal de Nederlandse vlaggen omgedraaid. Aan de andere kant tonen bestaande onderzoeken dat inwoners van landelijke gebieden meer waarden hechten aan traditioneel nationale symbolen. Dit zou juist pleiten voor het beschermen van de Nederlandse vlag in plaats van het omkeren ervan. Bovendien kan de omgekeerde vlag gezien worden als een vorm van heet nationalisme, terwijl volgens de literatuur banaal nationalisme dominant is in gevestigde democratieën. Empirisch onderzoek naar het fenomeen omgekeerde vlaggen is bovendien tot dusver ontoereikend. Daarom is dit onderzoek een verkenning van het fenomeen omgekeerde vlaggen en de verschillende visies die hierover bestaan. In het volgende hoofdstuk zijn de hoofd- en deelvragen opgesteld die leidend zijn voor dit onderzoek.

Een belangrijke kanttekening is dat in dit onderzoek wordt gesproken over hoog en laag opgeleid, omdat dit een rangorde behelst en daarom bruikbaar is voor de analyse. Het is echter passender om over *praktisch* en *theoretisch* opgeleid te spreken (Pleijers & Vries 2021).

3. Onderzoeksvragen en hypotheses

Op basis van het theoretisch kader zijn de volgende onderzoeksvragen en hypotheses opgesteld.

3.1 Onderzoeksvragen

Hoofdvraag:

Hoe verhoudt de betekenis die aan de Nederlandse identiteit wordt toegekend zich tot de mening over de Nederlandse omgekeerde vlag in Nederlandse stedelijke en landelijke gemeenten?

Deelvragen:

1. Welke invulling geven inwoners van stedelijke en landelijke gemeenten aan de Nederlandse identiteit?
2. Hoe kijken inwoners van stedelijke en landelijke gemeenten naar het toekomstbeeld van Nederland?
3. Hoe staan inwoners van stedelijke en landelijke gemeenten tegenover het gebruik van de omgekeerde Nederlandse vlag?
4. In hoeverre beschouwen inwoners van stedelijke en landelijke gemeenten het gebruik van omgekeerde vlaggen als een vorm van banaal of heet nationalisme?

3.2 Hypotheses

Hypothese 1a: Inwoners van landelijke gemeenten identificeren zich sterker met de Nederlandse identiteit dan inwoners van stedelijke gemeenten.

- Toelichting: Verwacht wordt dat inwoners van stedelijke gebieden zich in sterkere mate een wereldburger voelen, vanwege hun contact met andere culturen. Inwoners van landelijke gemeenten zouden zich meer zouden richten op de nationale en lokale context en zich daarom sterker met de Nederlandse identiteit identificeren.

Hypothese 1b: Inwoners van landelijke gemeenten vinden de Nederlandse vlag een belangrijker element voor de Nederlandse identiteit dan inwoners van stedelijke gemeenten.

Hypothese 1c: Inwoners van landelijke gemeenten vinden Koningsdag, Dodenherdenking en Bevrijdingsdag belangrijkere feestdagen om de Nederlandse identiteit te vieren dan inwoners van stedelijke gemeenten.

- Toelichting: Etnisch nationalistes kennen een groter belang toe aan nationale symbolen, feestdagen en tradities dan civiel nationalistes. Omdat bestaande onderzoeken aantonen dat etnisch nationalisme meer in landelijke gemeenten voorkomt, wordt verwacht dat zij meer waarde hechten aan de Nederlandse vlag en Nederlandse feestdagen.
-

Hypothese 2a: Inwoners van landelijke gemeenten zijn sterker van mening dat het vroeger beter ging met Nederland dan inwoners van stedelijke gemeenten.

Hypothese 2b: Inwoners van landelijke gebieden maken zich meer zorgen over de toekomst van Nederland dan inwoners van stedelijke gemeenten.

- Toelichting: Bestaande onderzoeken beargumenteren dat inwoners van landelijke gebieden een groter maatschappelijk onbehagen voelen dan inwoners van stedelijke gebieden. Verklaringen hiervoor zijn dat zij zich niet gezien voelen door de landelijke politiek en dat zij meer nadelen van globalisering ondervinden.
-

Hypothese 3a: Inwoners van landelijke gemeenten zijn sterker van mening dat het gebruik van de omgekeerde vlag een passende manier is om maatschappelijke onvrede te uiten dan inwoners van stedelijke gemeenten.

- Toelichting: Als inwoners van landelijke gebieden inderdaad somberder naar de toekomst van Nederland kijken, is de kans groter dat zij een voorstander zijn van de omgekeerde vlag als protestsymbool. Bovendien is de omgekeerde vlag het symbool voor de boerenprotesten en zijn die sterker vertegenwoordigd in landelijke gemeenten.

Hypothese 3b: Inwoners van landelijke gemeenten zijn sterker van mening dat de omgekeerde vlaggen rechttop moeten hangen tijdens Koningsdag, Dodenherdenking en Bevrijdingsdag dan inwoners van stedelijke gemeenten.

- Toelichting: Ondanks dat inwoners van landelijke gemeenten het naar verwachting meer eens zijn met het gebruik van de omgekeerde vlag, wordt verwacht dat zij tegen het gebruik van deze vlaggen tijdens belangrijke Nederlandse feestdagen zouden zijn. De verwachting is dat inwoners van landelijke gebieden het ongepast vinden om tijdens de genoemde feestdagen de omgekeerde vlag uit te hangen, omdat zij een groter belang hechten aan de betekenis van Nederlandse tradities en feestdagen. Stedelijke inwoners voelen hier naar verwachting een minder sterke emotie bij en zullen daarom onverschillig zijn ten opzichte van de omgekeerde vlag tijdens deze feestdagen.

Hypothese 3c: Inwoners van landelijke gemeenten vinden in sterkere mate dat de omgekeerde vlag bij de Nederlandse identiteit past in tegenstelling tot inwoners van stedelijke gemeenten.

Hypothese 3d: Inwoners van stedelijke gemeenten vinden in sterkere mate dat het omdraaien van de Nederlandse vlag respectloos is voor de Nederlandse identiteit, in vergelijking met inwoners van landelijke gemeenten.

- Toelichting: Ondanks dat verwacht wordt dat inwoners van landelijke gemeenten meer waarde aan de Nederlandse identiteit hechten, wordt voorspeld dat zij de omgekeerde vlag sterker bij de Nederlandse identiteit vinden passen. Aanleiding voor deze voorspelling is het feit dat er meer vlaggen in landelijke gebieden hangen. Mogelijk zijn inwoners van landelijke gebieden van mening dat de omgekeerde vlag bevorderlijk is voor de Nederlandse identiteit, omdat het protestsymbool duidelijk maakt dat het op dit moment niet goed gaat met Nederland.
-

Hypothese 4a: Inwoners van landelijke gemeenten vinden de omgekeerde vlaggen een belangrijker thema dan inwoners van stedelijke gemeenten.

- Toelichting: De omgekeerde vlag is het symbool van de boerenprotesten, die voornamelijk uit landelijke gebieden afkomstig zijn. Daarnaast ervaren inwoners van

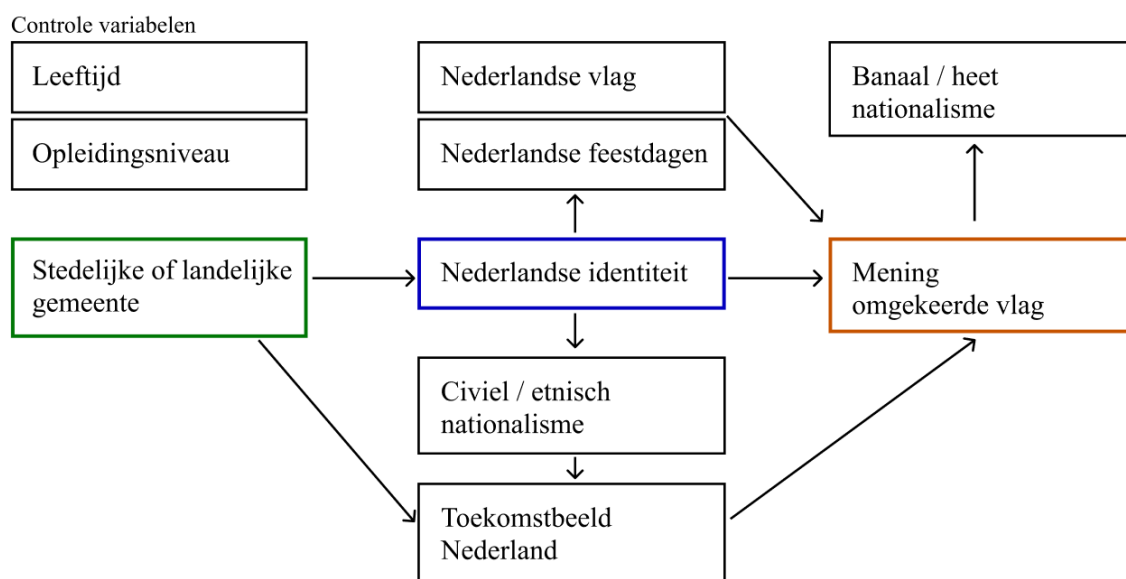
landelijke gebieden meer maatschappelijke onvrede, waardoor zij de omgekeerde vlag een belangrijk thema zouden vinden.

Hypothese 4b: Inwoners van landelijke gemeenten zijn sterker van mening dat het schenden van de Nederlandse vlag strafbaar moet worden in vergelijking met inwoners van stedelijke gemeenten.

- Verwachtingen over de vraag of het schenden van de vlag strafbaar moet worden kan op twee manieren aangevlogen worden. Aan de ene kant zouden inwoners van landelijke gemeenten vanwege hun banden met de agrarische sector voorstander zijn van de omgekeerde vlag en dus niet vinden dat vlaggenschending strafbaar moet zijn. Aan de kant hechten inwoners van stedelijke gebieden volgens bestaande theorie meer waarde aan Nederlandse normen en waarden, zoals vrijheid van meningsuiting en het recht op demonstratie. Naar verwachting zien zij de omgekeerde vlag als een teken van protest en zouden zij daarom minder sterk van mening zijn dat de omgekeerde vlag strafbaar moet zijn.

3.3. Conceptueel model

In figuur 3 is het conceptueel model opgetekend. Het model toont het verwachte verband tussen de onafhankelijke variabele *woonplaats* (stedelijke of landelijke gemeente) (links) met ideeën over de *Nederlandse identiteit* (midden) en de *omgekeerde vlag* (rechts). De controle variabelen *leeftijd* en *opleidingsniveau* staan linksboven. Bovendien heeft het gedachtegoed over de Nederlandse identiteit invloed op de mate waarin belang gehecht wordt aan de *Nederlandse vlag* en *Nederlandse feestdagen*. Daarnaast kan beredeneerd worden dat mensen die er een exclusieve betekenis van de Nederlandse identiteit op na houden, minder positief tegenover de toekomst van *Nederland* staan, door de komst van immigranten en de dreiging van culturele veranderingen. Een somber toekomstbeeld wordt daarom ook verwacht invloed te hebben op de mening over omgekeerde vlag. Ook deze verbanden zijn onderdeel van het conceptueel model.

Figuur 3: Conceptueel model.

4. Data en onderzoeksmethode

Voor dit onderzoek zijn zowel kwalitatieve als kwantitatieve data en onderzoeksmethoden gebruikt. Daarom hanteert dit onderzoek een *mixed methods approach* (Johnson & Onwuegbuzie 2004; Muskat & Blackman 2012). Johnson en Onwuegbuzie (2004) stellen dat door mixed methods onderzoek de reikwijdte en diepte van een onderzoek kan vergroten en de limieten van uitsluitend kwalitatief of kwantitatief kan overkomen. Hiervoor is het van belang te specificeren hoe de verschillende soorten data en methoden gebruikt worden om tot één conclusie te komen. In dit onderzoek zijn de kwantitatieve gegevens uit de gesloten vragen van de enquête de voornaamste databron. Deze vorm van data beperkt echter de mogelijkheid om een achterliggende context te schetsen. De kwalitatieve data uit de interviews biedt daarom de kans om verdiepende data over de visies van de respondenten en de situatie in de verschillende gemeenten te genereren. De nadelen van het gebruik van kwalitatieve data, zoals het werken met een beperkte sample en het risico op subjectieve gegevensverwerking worden opgevangen door de kwantitatieve onderzoeksmethoden. Door het combineren van beide werkwijzen worden de generaliseerbaarheid en toepasbaarheid van het onderzoek vergroot. Hier wordt in de discussie (hoofdstuk 9) meer aandacht aan gewijd.

4.1 Data-verzameling

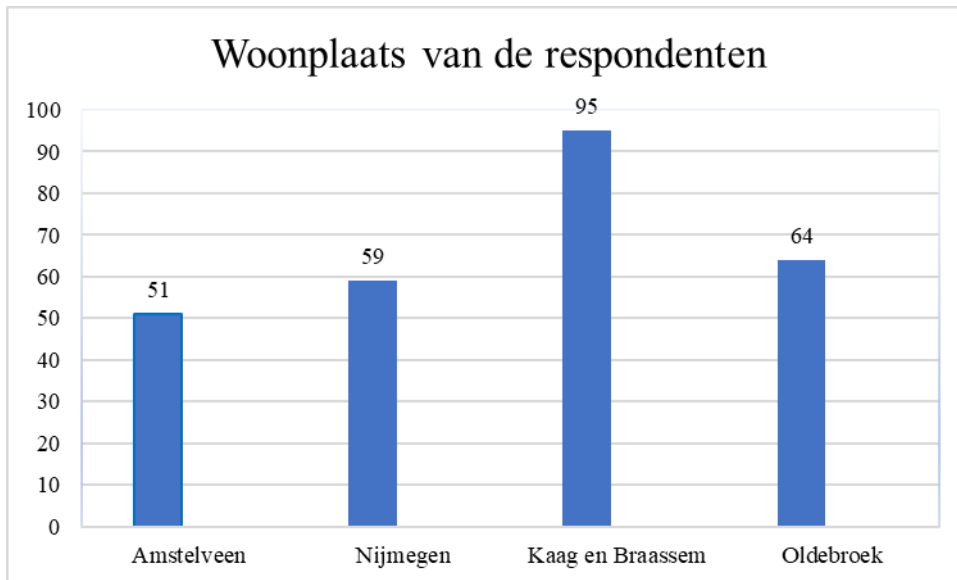
4.1.1 Bewonerenquêtes

De voornaamste data die voor dit onderzoek worden gebruikt is afkomstig uit een enquête die is afgenomen onder 269 inwoners van Amstelveen, Nijmegen, Kaag en Braassem en Oldebroek (grafiek 1). Vanuit de redenering dat volwassenen, vanwege hun stemrecht en grotere maatschappelijke kennis, een gefundeerde mening kunnen vormen over de invulling van de Nederlandse identiteit en de omgekeerde vlaggen, is gekozen uitsluitend respondenten boven de 18 jaar oud te benaderen.

Niet alle typen respondenten zijn op dezelfde manier gemakkelijk te bereiken. Zo zijn alleenstaande ouders met een fulltime baan vaak niet thuis en toont onderzoek dat stedelijke inwoners minder bereid zijn enquêtes in te vullen (Buellens 2018). Om een representatieve sample per gemeente te genereren zijn respondenten daarom op verschillende manieren benaderd. Allereerst zijn responses verzameld door mensen persoonlijk aan te spreken op straat, waardoor rekening gehouden kon worden met de leeftijd en het geslacht van de mensen die worden aangesproken. Aan de ondervraagden werd gevraagd de enquête direct digitaal in te vullen of op een later moment toegang te krijgen tot de enquête via een QR-code. Dit verhoogde de invullingsbereidheid. Daarnaast zijn brieven met het verzoek tot het invullen van de enquête via een bijgevoegde QR-code huis-aan-huis verspreid. De enquêtes zijn alleen bij even huisnummers bezorgd. Dit is een vorm van random sampling, waardoor bias in het genereren van de sample beperkt werd. Tot slot zijn de enquêtes digitaal verspreid in sociale mediagroepen en op online fora. Een nadeel van deze methode is dat de onderzoeker geen zicht heeft op wie de enquête invult. Dit afgewogen risico is tot een minimum geprobeerd te beperken door te vragen naar de woonplaats en leeftijd van de respondent. Respondenten die niet aan de doelgroep voldeden zijn verwijderd uit de dataset.

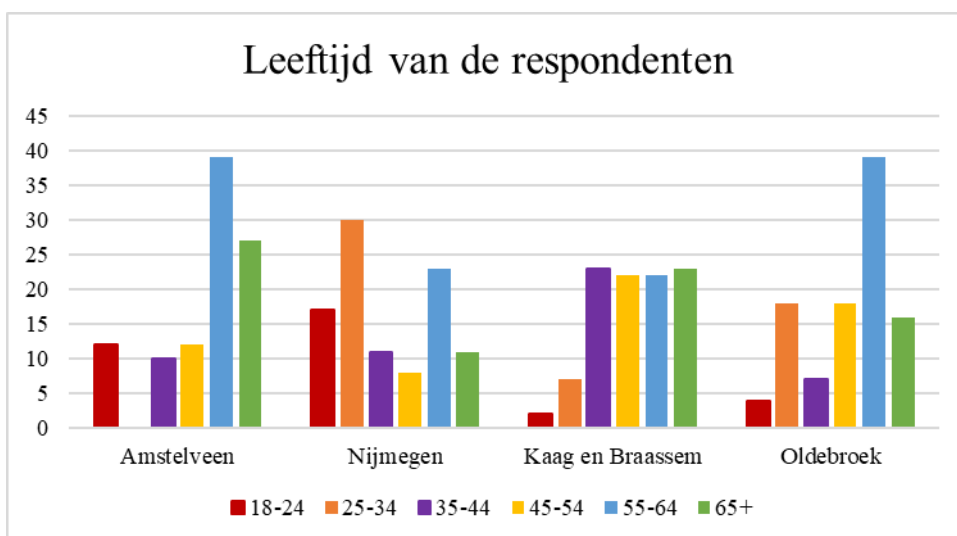
Zowel het verspreiden van de enquête huis-aan-huis als het aanspreken van mensen op straat is in elke gemeente in verschillende wijken gedaan, om mogelijk invloedrijke sociaaleconomische verschillen binnen een gemeente geen rol te laten spelen in de resultaten.

Uiteindelijk zijn 269 enquêtes afgenomen (grafiek 1). In Kaag en Braassem en Oldebroek, beide landelijke gemeenten, zijn meer responses verzameld, zonder dat hier vaker actief geënquêteerd is. Dit kan duiden op de mogelijkheid dat het thema omgekeerde vlaggen meer leeft in landelijke gemeenten dan in stedelijke gemeenten, waardoor respondenten vaker bereid waren de enquête in te vullen. In Nijmegen ging het werven van responses het minst gemakkelijk, hetgeen duidt op de mogelijkheid dat de omgekeerde vlaggen daar geen thema van discussie zijn.

Grafiek 1: Het aantal enquête responses per gemeente (in absolute getallen, totaal 269).

Het grootste deel van de respondenten was 55-64 jaar oud (28%). Dit komt grofweg overeen met de leeftijdsverdeling van de gehele Nederlandse bevolking. In 2022 was 20% van de Nederlandse bevolking ouder dan 65 jaar, 33% was 40 tot 65 jaar oud en 26% was 20 tot 40 jaar oud (CBS 2022). Grafiek 2 toont de leeftijdsverdeling van de respondenten per gemeente. Ondanks dat getracht is de leeftijdsverdeling in elke gemeente gelijk te houden, zijn er verschillen te zien. Zo is te zien dat in Nijmegen relatief veel jonge mensen de enquête hebben ingevuld. In Amstelveen zijn de respondenten vergeleken met de andere gemeenten juist ouder.

Grafiek 2: De leeftijdsverdeling van de respondenten per gemeente (in percentages).

4.1.2. Interviews

Als aanvulling op de resultaten uit de open en gesloten vragen uit de enquête, zijn twee diepte-interviews gehouden. Zowel de burgemeester van Oldebroek als de burgemeester van Kaag en Braassem zijn geïnterviewd. Bovendien zijn data vergaard uit een schriftelijk interview met een woordvoerder van de Provincie Gelderland.

Het doel van de interviews was om per gemeente een completer beeld van de situatie rondom de omgekeerde vlaggen te vergaren. Aan de burgemeesters werd allereerst gevraagd typerende kenmerken van hun gemeente en diens inwoners te beschrijven. De geïnterviewden werden vervolgens verzocht het ontstaan en verloop van de boerenprotesten uit te tekenen en de afwegingen achter het gemeentelijk handelen uiteen te zetten. Bovendien werd in dit gevraagd naar het overwegende sentiment rondom de omgekeerde vlaggen en de communicatie met de initiatiefnemers van de protestacties. Tot slot werden aan de burgemeesters de resultaten uit de enquête voorgelegd waarop zij deze data toe konden lichten. Zo ontstond een verdiepend begrip van de situatie rondom de omgekeerde vlaggen in de twee landelijke gemeenten. De burgemeesters en wethouders uit de gemeenten Amstelveen en Nijmegen stonden niet open voor een gesprek. Als reden werd gegeven dat de omgekeerde vlaggen geen thema ter discussie waren binnen de gemeenten.

4.2 Operationalisering

In deze paragraaf is uiteengezet welke data worden gebruikt om de deelvragen te beantwoorden. De belangrijkste data zijn afkomstig uit de afgenomen bewonerenuêtes zoals beschreven in paragraaf 5.1. Tijdens het verwerken van de resultaten is besloten enquêtevraag 10-13 niet mee te nemen in de analyse. Bij deze vragen werden respondenten vragen gesteld over twee afbeeldingen van woonwijken, waarbij in één woonwijk normale Nederlandse vlaggen hingen en in de tweede woonwijk blauw-wit-rode vlaggen te zien waren. Respondenten interpreteerden de vraagstelling echter verschillend, wat een vergelijking van de resultaten onmogelijk maakt. De verwachte gegenereerde data kunnen opgevangen worden door responses uit andere enquêtevragen.

4.2.1 Deelvraag 1: Invulling van de Nederlandse identiteit

Deelvraag 1 tracht een beeld te schetsen van de Nederlandse identiteit door de ogen van inwoners van stedelijke en niet-stedelijke gemeenten. De deelvraag wordt beantwoord door een aantal open en gesloten enquêtevragen te analyseren. De enquêtedata wordt aangevuld met gegevens uit de afgenomen interviews. In de interviews is bijvoorbeeld besproken in hoeverre de inwoners van de desbetreffende gemeente koningsgezind en Nederland-lievend zijn. Respondenten zijn allereerst gevraagd in hoeverre zij zich identificeren met de Nederlandse identiteit (vraag 2).

Vraag 2. Ik identificeer mij sterk met de Nederlandse identiteit

- Helemaal mee oneens
- Een beetje mee oneens
- Niet mee eens/oneens
- Een beetje mee eens
- Helemaal mee eens

Vervolgens werd in vraag 3 en 4 gevraagd naar de waarde die de respondent hecht aan de Nederlandse vlag en Nederlandse feestdagen om de Nederlandse identiteit te vieren.

Vraag 3. De Nederlandse vlag is een belangrijk onderdeel van de Nederlandse identiteit.

- Helemaal mee oneens
 - Een beetje mee oneens
 - Niet mee eens/oneens
 - Een beetje mee eens
 - Helemaal mee eens
-

Vraag 4. Koningsdag (27 april), Dodenherdenking (4 mei) en Bevrijdingsdag (5 mei) zijn belangrijke feestdagen om de Nederlandse identiteit te vieren.

- Helemaal mee oneens
 - Een beetje mee oneens
 - Niet mee eens/oneens
 - Een beetje mee eens
 - Helemaal mee eens
-

Tot slot konden respondenten in een open vraag beschrijven wat de Nederlandse identiteit voor hen betekent (vraag 6).

Vraag 6. Wat betekent de Nederlandse identiteit voor u?

4.2.2. Deelvraag 2: Toekomstbeeld Nederland

Deze deelvraag analyseert het toekomstbeeld dat inwoners van landelijke en stedelijke gebieden van Nederland hebben. Dit toekomstbeeld heeft invloed op de waarschijnlijkheid dat iemand het eens of oneens is met het gebruik van de omgekeerde vlag. Vragen 7-9 uit de enquête gaan over de toekomst van Nederland en in hoeverre deze rooskleurig wordt ingezien of niet. Tijdens de interviews is gevraagd welke uitdagingen spelen in de desbetreffende gemeente en hoe dit van invloed is op het toekomstbeeld van Nederland van de inwoners.

Vraag 7. Vroeger ging het beter met Nederland.

- Helemaal mee oneens
 - Een beetje mee oneens
 - Niet mee eens/oneens
 - Een beetje mee eens
 - Helemaal mee eens
-

Vraag 8. Ik maak me zorgen over de toekomst van Nederland.

- Helemaal mee oneens
 - Een beetje mee oneens
 - Niet mee eens/oneens
 - Een beetje mee eens
 - Helemaal mee eens
-

Vraag 9. Licht uw visie op de toekomst van Nederland toe.

4.2.3 Deelvraag 3: Mening omgekeerde Nederlandse vlag

Middels deelvraag 3 wordt onderzocht in hoeverre inwoners van stedelijke en niet-stedelijke gemeenten verschillende opvattingen hebben over het gebruik van de omgekeerde vlag. De volgende vragen omvatten de mening van de respondent over de omgekeerde vlag. Ook zijn de afgenomen interviews belangrijk voor het begrijpen van de situatie rondom de omgekeerde vlaggen in elke gemeente.

Vraag 14. Wat vindt u van de omgekeerde Nederlandse vlaggen die in woonwijken hangen?

Vraag 15. Het omdraaien van de Nederlandse vlag is een passende manier om (eventuele) onvrede over de huidige staat van Nederland te uiten.

- Helemaal mee oneens
 - Een beetje mee oneens
 - Niet mee eens/oneens
 - Een beetje mee eens
 - Helemaal mee eens
-

Vraag 5. Op Koningsdag, Dodenherdenking en Bevrijdingsdag horen alle Nederlandse vlaggen goed te hangen (rood-wit-blauw), uit respect voor de Nederlandse identiteit.

- Helemaal mee oneens
 - Een beetje mee oneens
 - Niet mee eens/oneens
 - Een beetje mee eens
 - Helemaal mee eens
-

Vraag 16. Het omdraaien van de Nederlandse vlag past bij de Nederlandse identiteit.

- Helemaal mee oneens
- Een beetje mee oneens
- Niet mee eens/oneens
- Een beetje mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 17. Het omdraaien van de vlag is respectloos tegenover de Nederlandse identiteit.

- Helemaal mee oneens
 - Een beetje mee oneens
 - Niet mee eens/oneens
 - Een beetje mee eens
 - Helemaal mee eens
-

Vraag 20. Gebruik deze vraag om uw mening over de omgekeerde Nederlandse vlaggen verder toe te lichten.

4.2.4 Deelvraag 4: Omgekeerde vlag als heet of banaal nationalisme

De laatste deelvraag onderzoekt of de aanwezigheid van omgekeerde nationale vlaggen in Nederland wordt gezien als een vorm van heet of banaal nationalisme en of opvattingen hierover verschillen in stedelijke en landelijke gemeenten. Aan respondenten is zowel rechtstreeks gevraagd of zij de omgekeerde vlaggen een belangrijk thema vinden (vraag 19) als of zij vinden dat het schenden van de vlag strafbaar moet worden (vraag 18).

Vraag 18. Het schenden van de Nederlandse vlag moet strafbaar worden. (Onder schenden wordt verstaan: andersom ophangen, verbranden, vernietigen, besmeuren).

- Helemaal mee oneens
 - Een beetje mee oneens
 - Niet mee eens/oneens
 - Een beetje mee eens
 - Helemaal mee eens
-

Vraag 19. Ik vind de omgekeerde Nederlandse vlaggen een belangrijk thema.

- Nee
- Een beetje
- Ja

Resultaten uit de enquête worden aangevuld door de afgenomen interviews. Tijdens deze gesprekken is gevraagd naar het sentiment dat leeft in de desbetreffende gemeenten rondom de boerenprotesten en de omgekeerde vlaggen. Dit duidt aan of het thema van de omgekeerde vlaggen erg leeft binnen de gemeente en dus of dit bestempeld kan worden als een banale of hete vorm van nationalisme. Tot slot bieden ook observaties tijdens het enquêteren belangrijke informatie. De ervaringen die opgedaan zijn tijdens het enquêteren en verwerkt zijn in *field notes* zijn subjectief, maar kunnen bijdragen aan de beeldvorming van de situatie rondom de omgekeerde vlaggen in elke gemeente.

4.3 Data-analyse

De verzamelde data zijn op verschillende manieren geanalyseerd, passend bij de kenmerken van de gegevens en het doel dat deze gegevens dienen.

4.3.1 Gesloten enquête vragen

De data gegenereerd uit de gesloten enquête vragen zijn statistisch geanalyseerd in SPSS. Om mogelijke verbanden tussen de onafhankelijke variabelen en de afhankelijke variabelen te ontdekken is gebruik gemaakt *meervoudige lineaire regressieanalyses* en *logistische regressieanalyses*. Alvorens de regressies werden uitgevoerd zijn de data gefilterd. Responses van inwoners uit andere woonplaatsen dan de geselecteerde gemeenten zijn uit de data gefilterd. Bovendien zijn de incomplete responses verwijderd, omdat van deze respondenten de cruciale gegevens over leeftijd en opleidingsniveau ontbraken.

De meeste afhankelijke variabelen in dit onderzoek kennen een vijf-punt Likert-scale (helemaal mee oneens, een beetje mee oneens, niet mee eens/oneens, een beetje mee eens, helemaal mee eens). Omdat de antwoorden een duidelijke rangorde bevatten, is de afhankelijke variabele ordinaal (Norman 2010). Omdat de interval tussen de antwoordopties onbekend is, stellen sommige onderzoekers dat een lineaire regressieanalyse niet bruikbaar is voor Likert-scale data, omdat de betrouwbaarheid van de gegevens hiermee zou worden aangetast (Jamieson 2004; Owuor 2001). Norman (2010) stelt echter dat de robuustheid van resultaten uit onderzoeken waarbij vijf-punt Likert-scale data met een lineaire regressie geanalyseerd zijn, zoals die van Havlicek en Peterson (1976) in stand wordt gehouden. Uit Normans onderzoek blijkt dat de resultaten een betrouwbare conclusie geven en dat een lineaire regressieanalyse voor Likert-scale data bruikbaar is. Ook Kahn et al. (2018) gebruiken lineaire regressieanalyses in hun onderzoek om het verband tussen verschillende beloningen en de motivatie van werknemers te onderzoeken.

Ordinale variabelen kunnen ook met een *loglinear analysis* worden geanalyseerd. Een vereiste om de testkracht van een loglinear analyse echter te verzekeren, is dat niet meer dan twintig procent van de mogelijke combinaties van variabelen een verwacht aantal van minder dan vijf gevallen bevat (Field 2018). Omdat de analyses uit dit onderzoek meerdere variabelen, maar een beperkt aantal cases bevatte, werd deze eis niet gehaald. Daarom werd voor een lineaire regressieanalyse gekozen wanneer de data een normaalverdeling toonden.

Bij enkele enquêtevragen waren de resultaten niet normaal verdeeld, bijvoorbeeld omdat nagenoeg alle respondenten dezelfde mening deelden. In deze gevallen werd de afhankelijke variabele omgezet in een categorische dummy variabele en werd een logistische regressieanalyse toegepast (Siebber & Linssen 2009). Een nadeel van deze methode is dat er beperkte nuance in de gegevens kan worden aangebracht, omdat de verschillende responses in slechts twee categorieën verdeeld worden. In het resultatenhoofdstuk wordt hier per analyse meer aandacht aan besteed.

De onafhankelijke variabele *woonplaats* is een categorische variabele. Om deze bruikbaar te maken in de regressieanalyse, is deze ook omgezet in een dummy variabele, waarbij een 1 aangeeft dat de respondent in een stedelijke gemeente woont en 0 betekent dat de respondent woonachtig is in een landelijke gemeente. De antwoordopties van de controle variabelen *leeftijd* en *opleidingsniveau* bevatten een duidelijke rangorde en worden net als de Likert-scale data omgezet in numerieke waarden (1-6), waardoor deze bruikbaar zijn in de regressieanalyse.

4.3.2 Open enquête vragen

De responses uit de open vragen zijn met de tekstanalysetool INQQA geanalyseerd. INQQA gebruikt kunstmatige intelligentie om antwoorden op open vragen te categoriseren en te analyseren. Wanneer de antwoorden op de open vragen in INQQA worden geïmporteerd, deelt INQQA de antwoorden op in zinsneden en worden deze toegewezen aan verschillende labels. Vervolgens kan deze categorisering handmatig worden verbeterd. De kennis die de tool hiermee opdoet wordt vervolgens opnieuw gebruikt om de data beter te kunnen analyseren. De resultaten zijn visueel weergegeven in frequentiegrafieken. Het gebruik van INQQA maakt het mogelijk om op een eenvoudige manier tekstanalyse toe te passen en zo de statistische data te ondersteunen.

4.3.3 Interviews

De afgenomen interviews zijn volledig getranscribeerd, waarna de transcripten zijn geanalyseerd. Citaten uit de interviews zijn in dit rapport verwerkt om gegevens uit de enquête te ondersteunen of een nuance in aan te brengen. De interviews worden als expertinterviews beschouwd, omdat de geïnterviewden gezien hun functie als burgemeester over unieke en exclusieve kennis over hun gemeente beschikken.

5. Casusomschrijving: de vier geselecteerde gemeenten

Onderzoek naar de opvatting over omgekeerde vlaggen en de betekenisgeving aan de Nederlandse identiteit van inwoners heeft in vier gemeenten plaatsgevonden. De stedelijke gemeenten Amstelveen en Nijmegen zullen vergeleken worden met de landelijke gemeenten Oldebroek en Kaag en Braassem. Allereerst zal in dit hoofdstuk de gemeenteselectie uiteengezet worden, alvorens de vier gemeenten afzonderlijk besproken worden.

5.1 Gemeenteselectie

De vier casus-gemeenten zijn op zorgvuldige wijze geselecteerd. Het doel was een gemeenteselectie te maken die zo veel mogelijk een afspiegeling vormt van Nederland, binnen de limieten van dit onderzoek (Seawright & Gerring 2008). Allereerst kwamen uitsluitend gemeenten in aanmerking waar de omgekeerde vlag een thema ter discussie is geweest binnen de gemeenten en waarover verslag werd uitgebracht in lokale media. Vervolgens werden de overgebleven gemeenten gecategoriseerd op basis van stedelijkheid. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) heeft alle gemeenten in Nederland onderverdeeld in vijf categorieën op basis van de omgevingsadressendichtheid om de stedelijkheid per gemeente aan te duiden (Hans et al. 2022). De omgevingsadressendichtheid is het gemiddeld aantal personen wonend in een straal van een kilometer. De verdeling is als volgt:

- Zeer sterk stedelijk (omgevingsadressendichtheid van 2.500 of meer)
- Sterk stedelijk (omgevingsadressendichtheid van 1.500 tot 2.500)
- Matig stedelijk (omgevingsadressendichtheid van 1.000 tot 1.500)
- Weinig stedelijk (omgevingsadressendichtheid van 500 tot 1.000)
- Niet stedelijk (omgevingsadressendichtheid van minder dan 500)

Om de invloed van de stedelijkheid te onderzoeken, zijn twee landelijke gemeenten met een vergelijkbare omgevingsadressendichtheid en twee stedelijke gemeenten gekozen met vergelijkbare omgevingsadressendichtheid gekozen. Zowel de stedelijke gemeenten als de landelijke gemeenten hadden een andere ligging in Nederland en lagen ver uit elkaar. Door deze vorm van *most-different case selection method* wordt getracht te voorkomen dat de ligging in Nederland de uitkomsten van het onderzoek beïnvloeden. Zo is bijvoorbeeld bewust gekozen voor gemeenten binnen en ver buiten de Randstad. Uiteindelijk zijn de gemeenten Amstelveen (zeer sterk stedelijk), Nijmegen (sterk stedelijk), Kaag en Braassem (weinig stedelijk) en Oldebroek (weinig stedelijk) als cases geselecteerd.

5.2 Gemeente Amstelveen

De gemeente Amstelveen ligt in Noord-Holland en telde in 2022 92.353 inwoners. De gemiddelde leeftijd is 41,1 jaar (Gemeente Amstelveen 2022). De gemeente is met een omgevingsadressendichtheid van 2507 een zeer sterk-stedelijke gemeente (Hans et al. 2022). In Tabel 2 is de daadwerkelijke verdeling van het opleidingsniveau in Amstelveen vergeleken met het opleidingsniveau van de respondenten uit Amstelveen. De tabel toont dat respondenten in vergelijking met de daadwerkelijke aantallen hoger opgeleid zijn.

Opleidingsniveau	Amstelveen (CBS 2021)	Respondenten Amstelveen
Laag (Basis/middelbare school)	20,1	6
Middelbaar (Mbo)	33,2	2
Hoog (Hbo/wo)	46,7	92

Tabel 2: Vergelijking werkelijk opleidingsniveau Amstelveen met het opleidingsniveau van de respondenten (%).

Sinds juli 2022 hingen er omgekeerde vlaggen in de publieke ruimtes in Amstelveen. De gemeente gedoogde dit allereerst, omdat het aan iedereen ruimte wilde bieden zijn standpunt uit te drukken. Vervolgens werden demonstranten opgeroepen de vlaggen zelf te verwijderen. Toen hier geen gehoor aan werd gegeven, besloot het college de vlaggen weg te halen (Blieck 2022; Heyblom 2022). Als reden voor het weghalen van de vlaggen gaf de gemeente in een persbericht aan dat inwoners zich gekwetst voelden door de vlaggenactie, onder wie veteranen en dierbaren die naasten verloren hebben in de oorlog. De gemeente gaf aan recht te willen doen aan al haar inwoners (ibid.). Toen de gemeente werd uitgenodigd te reageren op de surveyresultaten en de situatie over de omgekeerde vlaggen te duiden, werd aangegeven dat er in Amstelveen geen sprake van discussie was over de omgekeerde vlaggen.

5.3 Gemeente Nijmegen

De gemeente Nijmegen, gelegen in Gelderland, telde in 2022 17.9163 inwoners. De gemeente is met een omgevingsaddressendichtheid van 2409 een sterk-stedelijke gemeente volgens het CBS (Hans et al. 2022). De verdeling van het opleidingsniveau staat in Tabel 3 vermeld. Ondanks dat in Nijmegen het hoogste percentage hoogopgeleid is, toont de tabel opnieuw dat de respondenten in vergelijking nog hoger opgeleid zijn dan de volledige populatie inwoners uit Nijmegen.

Opleidingsniveau	Nijmegen (CBS 2021)	Respondenten Nijmegen
Laag (Basis/middelbare school)	21,4	8
Middelbaar (Mbo)	34,5	8
Hoog (Hbo/wo)	44	85

Tabel 3: Vergelijking werkelijk opleidingsniveau Nijmegen met het opleidingsniveau van de respondenten (%).

Ook in Nijmegen hingen het afgelopen jaar omgekeerde vlaggen. In juli 2022, in aanloop naar de Nijmeegse Vierdaagse, werden grootschalige vernielingen aangericht aan vlaggenmasten waaraan de nationale vlaggen van deelnemende landen hingen. Alleen een omgekeerde Nederlandse vlag bleef hangen (RTL Nieuws 2022). Op 15 augustus worden jaarlijks in Nijmegen Nederlandse vlaggen opgehangen om de Japanse capitulatie en daarmee het einde van de oorlog in Nederlands-Indië te herdenken (Nijtmans 2020). Rondom de Nationale Indië-herdenking in 2022 riepen de omgekeerde vlaggen daarom ongemak, woede en veel emotie op bij de Nederlands-Indische gemeenschap. Hiermee wordt namelijk een belangrijke gemeenschappelijke herinnering over de bevrijding van Nederland en het wederopbouwen van de Nederlandse identiteit aangetast (Nijtmans 2022).

In het najaar 2022 besloot de provincie Gelderland alle omgekeerde vlaggen weg te halen langs provinciale wegen, om met oog op het najaarsweer preventief ongelukken te voorkomen (Schriftelijk interview Provinciale Staten Gelderland 2023). Dit werk begon in Nijmegen en

Arnhem, vanwege de herdenking van Operatie Market Garden, de bevrijdingsactie van de geallieerden in de Tweede Wereldoorlog, waar veel slachtoffers vielen. De omgekeerde vlaggen zouden respectloos zijn tegenover de slachtoffers, veteranen en hun nabestaanden die streden voor de bescherming van Nederland (Heller 2022). Naar aanleiding van het weghalen van de omgekeerde vlaggen ontving de Provincie Gelderland zowel positieve als negatieve reacties (Schriftelijk interview Provinciale Staten Gelderland 2023). In Nijmegen wilden de burgemeester of wethouders niet op de situatie rondom de vlaggen reageren toen zij voor dit onderzoek werden uitgenodigd voor een interview.

5.4 Gemeente Kaag en Braassem

Er woonden 27.895 mensen in de gemeente Kaag en Braassem in 2022. De gemeente is met een omgevingsaddressendichtheid van 631 een weinig-stedelijke gemeente (Hans et al. 2022). Het opleidingsniveau van de respondenten (Tabel 4) is opnieuw hoger dan die van de werkelijke populatie.

Opleidingsniveau	Kaag en Braassem (CBS 2021)	Respondenten Kaag en Braassem
Laag (Basis/middelbare school)	27,6	12
Middelbaar (Mbo)	45,5	29
Hoog (Hbo/wo)	26,9	58

Tabel 4: Vergelijking werkelijk opleidingsniveau Kaag en Braassem met het opleidingsniveau van de respondenten (%).

Burgemeester Heijstee-Bolt (Interview 2023) omschrijft de inwoners van Kaag en Braassem als ondernemend en hardwerkend, met een liefde voor rust en het groen in de omgeving. In Kaag en Braassem is een hoog aantal agrariërs, veehouders en tuinders woonachtig. Sinds de omgekeerde vlaggen in Nederland hangen, waren deze daarom ook veel te zien in de gemeente. Daarnaast hebben initiatiefnemers van de vlaggenactie ook een protest georganiseerd voor het gemeentehuis. Hierbij is aan de gemeente een boerenvlag aangeboden, die enkele dagen op het gemeentehuis gehangen heeft (Interview Burgemeester Heijstee-Bolt 2023). De protesteersers zijn ontvangen door de gemeente en hebben sindsdien contact met elkaar onderhouden. Burgemeester Heijstee-Bolt de boeren daarnaast hulp aangeboden voor de gesprekken met de provincie Zuid-Holland (Interview 2023; Opstal 2022).

In augustus 2022 besloot de gemeente Kaag en Braassem dat alle omgekeerde vlaggen voor het einde van de maand verdwenen moesten zijn. De burgemeester en wethouders hebben boeren vooraf geïnformeerd over dit besluit en hebben als eerste gemeente in de regio de overgebleven vlaggen daadwerkelijk verwijderd uit de openbare ruimtes. In aanloop naar Dodenherdenking en Bevrijdingsdag in 2023 riep de gemeente op om geen omgekeerde vlaggen te tonen, uit respect naar de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. Hiermee probeert de gemeente de standpunten van alle inwoners te respecteren (Interview Burgemeester Heijstee-Bolt 2023).

5.5 Gemeente Oldebroek

Oldebroek kende 23.933 inwoners in 2022. De gemeentelijke grond bestaat voor het overgrote deel uit landbouwgrond en water. Met een omgevingsaddressendichtheid van 655 is Oldebroek daarom ook een weinig-stedelijke gemeente (Hans et al. 2022). Waar in Oldebroek 17,8% hoogopgeleid is, is het percentage hoogopgeleiden respondenten uit Oldebroek opnieuw veel hoger (Tabel 5).

Opleidingsniveau	Oldebroek (CBS 2021)	Respondenten Oldebroek
Laag (Basis/middelbare school)	36,4	21
Middelbaar (Mbo)	45,9	30
Hoog (Hbo/wo)	17,8	49

Tabel 5: Vergelijking werkelijk opleidingsniveau Oldebroek met het opleidingsniveau van de respondenten (%).

Burgemeester Haseloop (Interview 2023) stelt dat Oldebroek verschillende identiteiten kent, verspreid over verschillende dorpskernen. Een groot deel van de inwoners is kerkgaand, maar onderling is de geloofsovertuiging verschillend. Bovendien kent de gemeente een grote groep sterk Oranjegezinden. De sociale controle is binnen de gemeente groot. Dit kan volgens de burgemeester leiden tot saamhorigheid, maar ook tot de ontwikkeling van een angstcultuur (ibid.).

In Oldebroek hebben de omgekeerde vlaggen voor oproer gezorgd. Aan de ene kant protesteerden de boeren voor harde politieke beloftes over hun bestaanszekerheid. Aan de andere kant waren inwoners geëmotioneerd door het misbruiken van de Nederlandse vlag. Veteranen ergerden zich aan de omgekeerde vlaggen en stelden dat dit respectloos is tegenover de Nederlandse normen en waarden. Burgemeester Haseloop (Interview 2023) gaf aan beide standpunten te begrijpen en respecteren. In de Algemene Plaatselijke Verordening staat echter dat het niet toegestaan is om vlaggen in de publieke ruimten op te hangen. Omdat een jaar eerder ook regenboogvlaggen van straatlantaarns waren verwijderd, gaf de gemeente opdracht aan een aannemersbedrijf om de omgekeerde vlaggen te verwijderen. Hierna ontvingen de gemeente en deze aannemer bedreigingen en werden nieuwe omgekeerde vlaggen opgehangen (Muller 2022). Na het vinden van een aannemersbedrijf die bereid was de omgekeerde vlaggen te verwijderen, is dit uit veiligheidsoogpunt anoniem gedaan. De gemeente is wel constant met twee grote boerenorganisaties, LTO en Agractie, in contact gebleven en heeft steun uitgesproken voor de zorgen en wensen van de boeren (Hartman & Gaffau 2022; Interview Burgemeester Haseloop 2023).

6. Resultaten

6.1. Invulling aan de Nederlandse identiteit

Deelvraag 1 luidt: “Welke invulling geven inwoners van stedelijke en landelijke gemeenten aan de Nederlandse identiteit?”. De in hoofdstuk 3.2 genoemde hypothesen die als leidraad voor het beantwoorden van de deelvraag dienen staan hiernaast. Het antwoord op deelvraag 1 wordt naast de regressieanalyses aangevuld door de analyse van de responses op de open vraag en de afgenomen interviews.

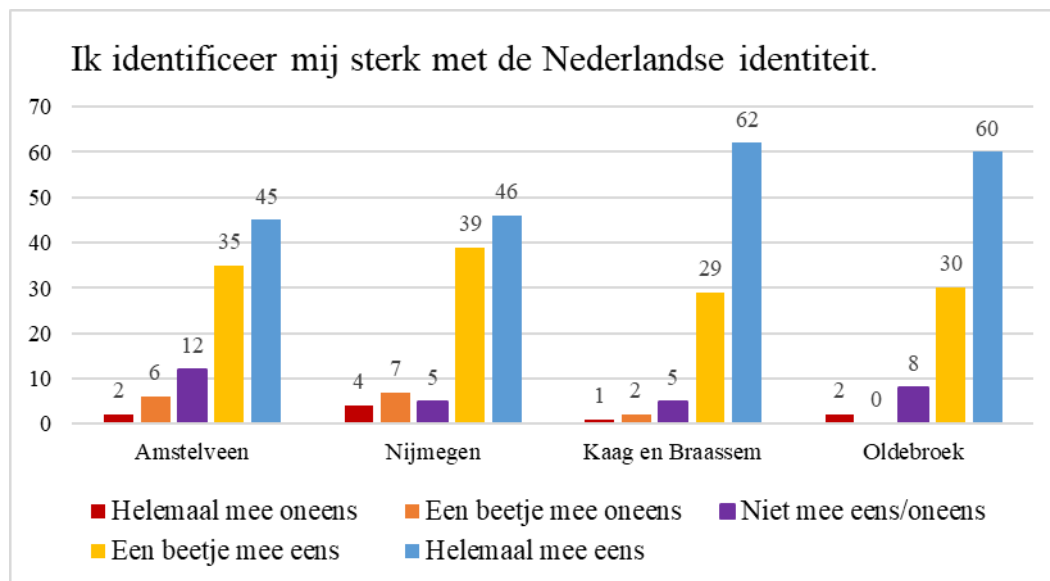
6.1.1 Beschrijvende statistiek

Grafiek 3 toont aan dat in alle gemeenten de meerderheid van de respondenten zich sterk identificeert met de Nederlandse identiteit. Het percentage dat *helemaal mee eens* beantwoordde op de vraag, is in landelijke gemeenten nog hoger dan het percentage uit de stedelijke gemeenten. De resultaten tonen dat bijna alle respondenten het een beetje of volledig eens zijn met de stelling en tonen geen normaalverdeling. Daarom zal de afhankelijke variabele worden omgezet in een dichotome variabele en zal een logistische regressieanalyse worden uitgevoerd.

Hypothese 1a: Inwoners van landelijke gemeenten identificeren zich sterker met de Nederlandse identiteit dan inwoners van stedelijke gemeenten.

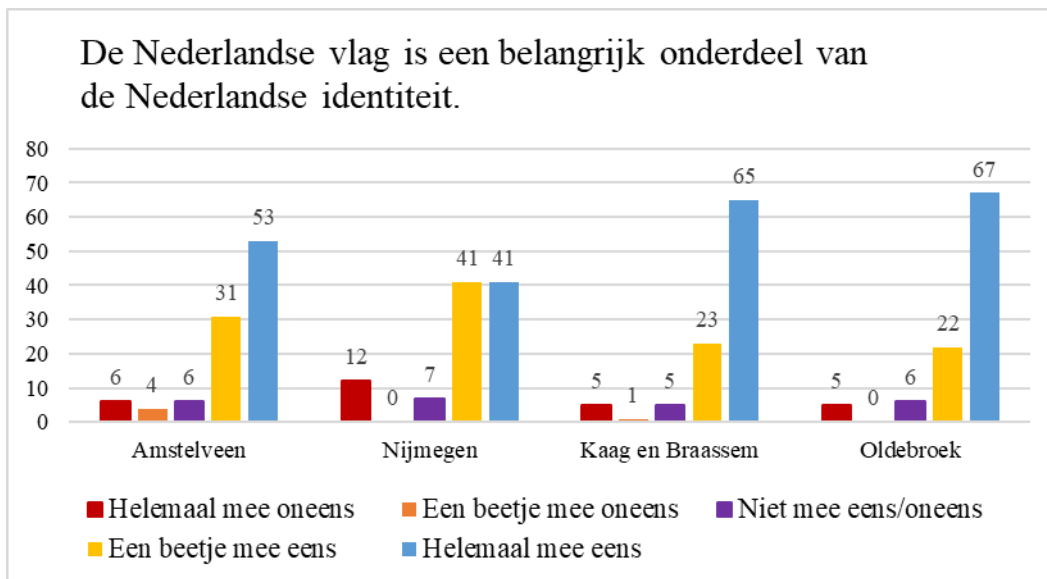
Hypothese 1b: Inwoners van landelijke gemeenten vinden de Nederlandse vlag een belangrijker element voor de Nederlandse gemeenten dan inwoners van stedelijke gemeenten.

Hypothese 1c: Inwoners van landelijke gemeenten vinden Koningsdag, Dodenherdenking en Bevrijdingsdag belangrijkere feestdagen om de Nederlandse identiteit te vieren dan inwoners van stedelijke gemeenten.

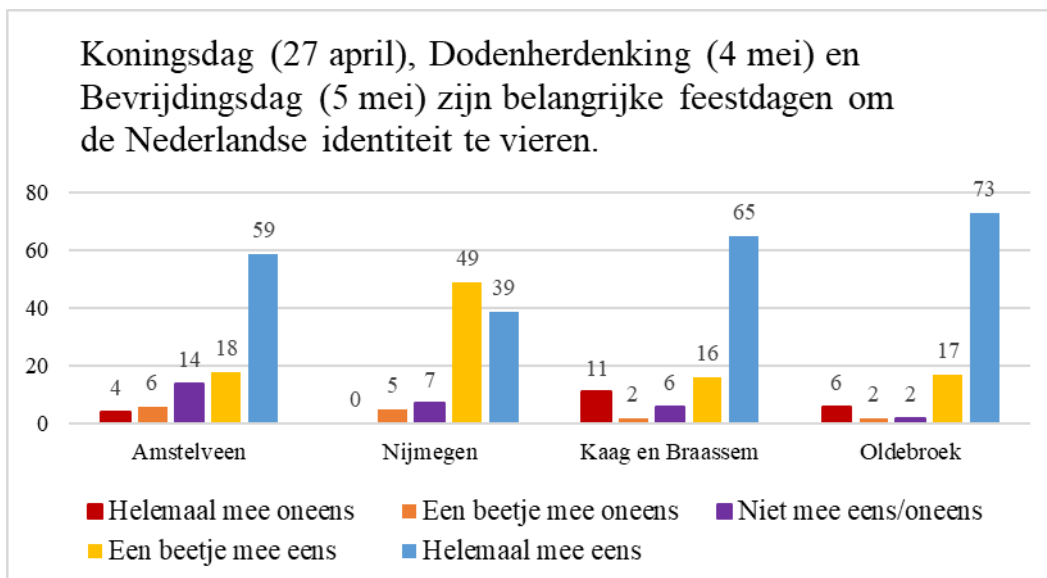
Grafiek 3: Identificering met de Nederlandse identiteit per gemeente in percentages (vraag 2 uit de enquête).

De resultaten uit vraag 3 (grafiek 4) ondersteunen de conclusie van het rapport *Denkend aan Nederland*, waarin gesteld werd dat de Nederlandse vlag als een belangrijk element van de Nederlandse identiteit wordt beschouwd (Hart et al. 2020). De grafiek laat bovendien zien dat inwoners van landelijke gemeenten de Nederlandse vlag belangrijker onderdeel van de Nederlandse identiteit vinden dan inwoners van stedelijke gemeenten.

Grafiek 4: Belang van de Nederlandse vlag als onderdeel van de Nederlandse identiteit per gemeente, in percentages (vraag 3 uit de enquête).

Tot slot worden de beschrijvende statistieken uit vraag 4 getoond in grafiek 5. Opnieuw wordt weergegeven dat inwoners uit landelijke gemeenten een groter belang toekennen aan de genoemde feestdagen voor de viering van de Nederlandse identiteit dan stedelijke inwoners. Slechts een laag percentage van alle respondenten vindt de feestdagen niet belangrijk voor de Nederlandse identiteit.

Grafiek 5: Het belang van Koningsdag, Dodenherdenking en Bevrijdingsdag als feestdagen om de Nederlandse identiteit te vieren per gemeente, in percentages (vraag 4 uit de enquête).

6.1.2 Regressieanalyses

Eventuele verschillen tussen inwoners van stedelijke en landelijke gemeenten zullen statistisch aangetoond worden door middel van lineaire en logistische regressieanalyses. Omdat de onafhankelijke variabele woonplaats een dummy variabele is, wordt het wonen in een stedelijke gemeente afgezet tegen het wonen in een landelijke gemeente, dat als referentiekader wordt gebruikt. In Model 2 worden de verbanden gecontroleerd door de

controle variabelen leeftijd en opleidingsniveau. De onafhankelijke variabele en controle variabelen blijven voor alle regressies in dit rapport gelijk.

Identificering met de Nederlandse identiteit

De eerste afhankelijke variabele is de mate waarin een respondent zich identificeert met de Nederlandse identiteit. Allereerst is een meervoudige lineaire regressieanalyse uitgevoerd. Model 1 in Tabel 6 toont een negatief significant verband aan tussen wonen in een stedelijke gemeente en de mate waarmee respondenten zich identificeren met de Nederlandse identiteit. Wanneer in Model 2 echter de controle variabelen worden toegevoegd, verdwijnt de significantie van dit verband. Wel wordt in Model 2 een significant negatief verband tussen de mate van identificering met de Nederlandse identiteit en opleidingsniveau aangetoond. Hoger opgeleiden lijken zich significant minder te identificeren met de Nederlandse identiteit dan lager opgeleiden.

Tabel 6. Verband “Woonplaats” en “Ik identificeer mij sterk met de Nederlandse identiteit” (Helemaal oneens – helemaal eens)	Model 1		Model 2	
	B	S.E.	B	S.E.
(Constant)	4,478	0,074	4,691	0,276
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-0,302	0,114	-0,173	0,126
Leeftijd			0,051	0,036
Opleidingsniveau			-0,122	0,061

P<0,10. P<0,05. P<0,01

Het aanvankelijke significante verband tussen woonplaats en de mate van identificatie met de Nederlandse identiteit biedt aanleiding om naar de verschillen tussen stad en platteland binnen subgroepen te kijken. Daarom zijn jongeren, ouderen, laagopgeleiden en hoogopgeleiden apart geanalyseerd. Onder jongeren vallen de eerste drie leeftijdscategorieën uit de enquête (18-44 jaar oud) en respondenten uit de oudste drie categorieën (boven de 45 jaar) worden als ouderen getypeerd. Deze scheidslijn komt ook nagenoeg overeen met de gemiddelde leeftijd in Nederland, die 42,2 jaar oud is (CBS 2022). De classificatie van hoog- en laagopgeleiden wordt overgenomen van het CBS (2021), waarbij de basis- en middelbare school en het Mbo onder laagopgeleid vallen en het Hbo en universitair onderwijs aan hoogopgeleid toebehoren.

Oudere respondenten uit stedelijke gebieden identificeren zich significant minder met de Nederlandse identiteit dan ouderen uit landelijke gebieden (Tabel 7). Ouderen in de stedelijke gebieden lijken zich aan de dominante stadse discourse aan te passen. Bovendien wordt een significant verband aangetoond tussen woonplaats en identificering met de Nederlandse identiteit wanneer alleen laagopgeleiden onderzocht worden. Laagopgeleiden uit stedelijke gemeenten identificeren zichzelf beduidend minder met de Nederlandse identiteit dan laagopgeleiden uit landelijke gemeenten. Dezelfde regressies met uitsluitend jongeren of hoogopgeleiden tonen geen significante relatie.

Tabel 7. Verband “Woonplaats” en “Ik identificeer mij sterk met de Nederlandse identiteit” (Helemaal oneens – helemaal eens). Per subgroep.	Model 1	
	B	S.E.
Leeftijd 18-44 jaar		
(Constant)	4,279	0,146
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-0,065	0,207
Leeftijd > 45 jaar		
(Constant)	4,568	0,084
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-0,418	0,135
Laagopgeleiden		
(Constant)	4,635	0,097
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-0,552	0,243
Hoogopgeleiden		
(Constant)	4,347	0,105
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-0,158	0,142

P<0,10. P<0,05. P<0,01

De beschrijvende statistiek (grafiek 3) toonde echter geen normaalverdeling, omdat bijna alle respondenten zich volledig of in zekere mate identificeren met de Nederlandse identiteit (grafiek 3). Daarom wordt van de afhankelijke variabele een dichotome variabele gemaakt, waarbij 0 = *nauwelijks identificering met de Nederlandse identiteit* en 1 = *volledige identificering met de Nederlandse identiteit*. Onder de eerste categorie vallen ook de enkele cases van respondenten die zich niet identificeren met de Nederlandse identiteit. Het gebrek aan nuance bij deze vorm van analyse is een beperking van dit onderzoek. Tabel 8 toont echter opnieuw een negatief significant verband tussen opleidingsniveau en de mate van identificering met de Nederlandse identiteit. Ook wordt een matig significant verband met de leeftijd getoond. Ook in deze statistische analyse wordt gevonden dat ouderen en laagopgeleiden zich sterker met de Nederlandse identiteit identificeren. De onafhankelijke variabele woonplaats wordt opnieuw niet met een significant verband geassocieerd. Hypothese 1a kan daarom niet aangenomen worden

Tabel 8. Verband “Woonplaats” en “Ik identificeer mij sterk met de Nederlandse identiteit” (0 = niet/nauwelijks identificering. 1 = sterke identificering)				
	B	S.E.	Wald	Exp(B)
Constant	1,402	0,680	4,249	4,065
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-0,173	0,298	0,337	0,841
Leeftijd	0,154	0,087	3,134	1,166
Opleidingsniveau	-0,462	0,155	8,934	0,630

P<0,10. P<0,05. P<0,01

Belang van de Nederlandse vlag

In de volgende lineaire regressieanalyse is de afhankelijke variabele de mate waarin de Nederlandse vlag als belangrijk wordt beschouwd voor de Nederlandse identiteit. In Model 1 van Tabel 9 is een matig significant negatief verband aantoonbaar tussen het wonen in een stedelijke gemeente en het belang van de Nederlandse vlag. De significantie van het verband verdwijnt echter opnieuw wanneer in Model 2 de controle variabelen worden toegevoegd. Model 2 toont echter wel een positief significant verband aan tussen leeftijd en het belang dat aan de Nederlandse vlag gehecht wordt. Respondenten met een hogere leeftijd hechten meer waarde aan de Nederlandse vlag dan jongeren.

Tabel 9. Verband “Woonplaats” en “De vlag is een belangrijk onderdeel van de Nederlandse identiteit” (Helemaal oneens – helemaal eens)	Model 1		Model 2	
	B	S.E.	B	S.E.
(Constant)	4,420	0,088	4,074	0,324
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-0,234	0,136	-0,109	0,148
Leeftijd			0,146	0,042
Opleidingsniveau			-0,077	0,072

P<0,10. P<0,05. P<0,01

Wanneer op subgroepen wordt ingezoomd (Tabel 10), blijkt de visie op de Nederlandse vlag van jongeren uit de stad sterk te verschillen van jongeren uit landelijke gebieden. Jonge respondenten uit stedelijke gemeenten hechten significant minder waarde aan de Nederlandse vlag dan jongeren uit landelijke gemeenten. Tussen ouderen uit de stad en het platteland zijn geen significante verschillen aantoonbaar. Naar aanleiding van de oproep van oorlogsveteranen en nabestaanden om de Nederlandse vlag in aanloop naar Dodenherdenking rechtop te hangen, kan beargumenteerd worden dat mensen met nauwe banden met de Tweede Wereldoorlog meer waarde hechten aan de Nederlandse vlag, ongeacht of zij woonachtig zijn in landelijke of stedelijke gemeenten. Wanneer gespecificeerd wordt op opleidingsniveau worden geen significante verbanden gevonden.

Tabel 10. Verband “Woonplaats” en “De vlag is een belangrijk onderdeel van de Nederlandse identiteit” (Helemaal oneens – helemaal eens). Per subgroep.	Model 1	
	B	S.E.
Leeftijd 18-44 jaar		
(Constant)	4,349	0,170
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-0,516	0,242
Leeftijd > 45 jaar		
(Constant)	4,453	0,100
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-0,019	0,160
Laagopgeleiden		
(Constant)	4,460	0,124
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-0,044	0,310
Hoogopgeleiden		
(Constant)	4,387	0,123
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-0,231	0,167

P<0,10. P<0,05. P<0,01

De beschrijvende grafiek (grafiek 4) toont echter geen normaalverdeling en dus worden de gevonden gegevens gecontroleerd door een logistische regressieanalyse, waarbij de afhankelijke variabele wordt gecodeerd in 0 = *de vlag is niet/nauwelijks belangrijk* en 1 = *de vlag is heel belangrijk*. In Tabel 11 wordt een matig negatief verband gevonden tussen wonen in een stedelijke gemeente en het belang dat aan de Nederlandse vlag wordt gehecht. Dit resultaat werd in de lineaire regressieanalyse echter niet gevonden. Leeftijd lijkt verschillen in het belang dat aan de Nederlandse vlag wordt gehecht beter te verklaren. Tabel 10 toont een positief verband is tussen leeftijd en het belang van de Nederlandse vlag. De positieve B en de Exp(B) tonen aan dat wanneer een individu één leeftijdscategorie omhoog gaat, de kans dat de vlag heel belangrijk wordt gevonden met 31,2% omhoog gaat. De resultaten ondersteunen theorie die stellen dat ouderen vanuit historisch oogpunt meer waarde hechten aan Nederlandse symbolen en dat inwoners uit stedelijke gebieden deze symbolen minder belangrijk vinden (Hart et al. 2020). Hypothese 1b, die stelt dat inwoners van landelijke gebieden meer waarde hechten aan de Nederlandse vlag als onderdeel van de Nederlandse identiteit, kan daarom niet aangenomen worden.

Tabel 11. Verband “Woonplaats” en “De Nederlandse vlag is belangrijk voor de Nederlandse identiteit” (0 = niet/nauwelijks belangrijk. 1 = heel belangrijk).				
	B	S.E.	Wald	Exp(B)
Constant	0,208	0,677	0,094	1,231
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-0,588	0,301	3,810	0,555
Leeftijd	0,272	0,088	9,448	1,312
Opleidingsniveau	-0,179	0,153	1,381	0,836

P<0,10. P<0,05. P<0,01

Belang van Nederlandse feestdagen

De laatste regressieanalyse voor deze deelvraag toetst het belang van de feestdagen Koningsdag, Dodenherdenking en Bevrijdingsdag om de Nederlandse identiteit te vieren in landelijke en stedelijke gemeenten. Wanneer mogelijke verschillen met een lineaire regressieanalyse worden getoetst, worden geen significante verbanden gevonden. De data bleken echter niet normaal verdeeld. Wanneer de afhankelijke variabele werd omgezet in een dichotome variabele, worden er in de logistische regressieanalyse voor zowel woonplaats als beide controle variabelen significante verbanden gevonden. Zowel wonen in een landelijke gemeente, als een hogere leeftijd als een lager opleidingsniveau worden geassocieerd met een hogere kans om de Nederlandse feestdagen als belangrijk voor de Nederlandse identiteit te beschouwen (Tabel 12). Omdat de data geen normaalverdeling toonden, worden de resultaten uit de logistische regressieanalyse als leidend beschouwd, waardoor hypothese 1c kan worden aangenomen.

Tabel 12. Verband “Woonplaats” en “De Nederlandse feestdagen is belangrijk voor de Nederlandse identiteit” (0 = niet/nauwelijks belangrijk. 1 = heel belangrijk).				
	B	S.E.	Wald	Exp(B)
Constant	1,354	0,697	3,772	3,871
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-0,618	0,302	4,173	0,539
Leeftijd	0,173	0,088	3,827	1,188
Opleidingsniveau	-0,329	0,158	4,316	0,720

P<0,10. P<0,05. P<0,01

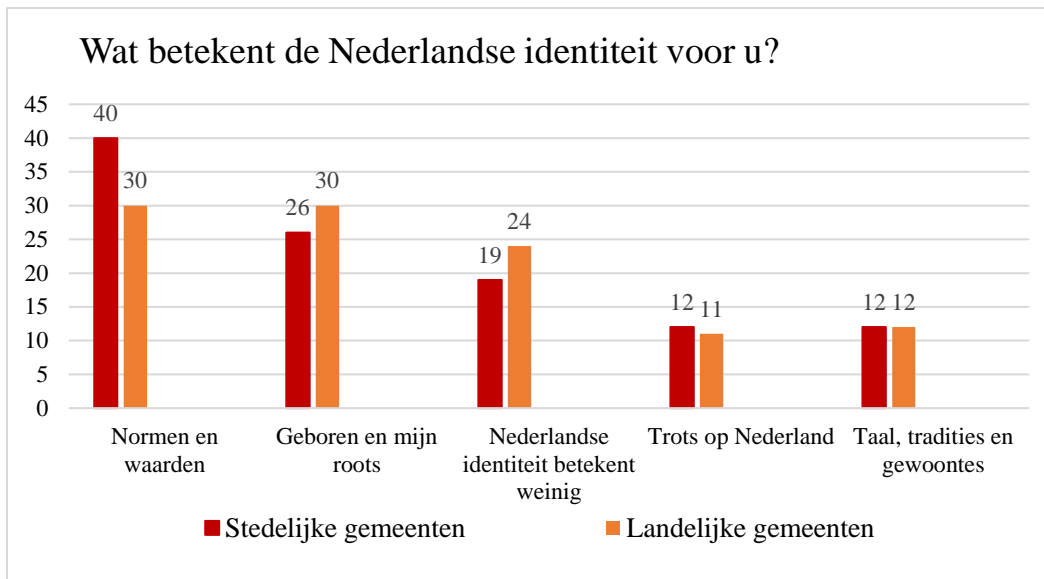
6.1.3 Tekstanalyse

Vraag 6 uit de enquête vroeg de respondenten om te beschrijven hoe zij invulling geven aan de Nederlandse identiteit. De antwoorden op deze open vraag zijn met de tekstanalyse-software INQQA geanalyseerd. De responses zijn opgedeeld in labels, waarvan de vijf meest voorkomende hieronder beschreven staan (Tabel 13).

Label	Toelichting	Voorbeeld
Geboren en mijn roots	Respondenten die stellen dat de Nederlandse identiteit een feitelijk gegeven is waarmee wordt aangeduid waar iemand geboren is.	“Dat je hier geboren en getogen ben.”
Nederlandse identiteit betekent weinig	Mensen die stellen dat de Nederlandse identiteit weinig betekenis heeft.	“Tegenwoordig niet veel meer. Eigenlijk schaam ik mij.”
Normen en waarden	Respondenten die voornamelijk vrijheid, tolerantie en gedeelde normen en waarden als de belangrijkste kenmerken van de Nederlandse identiteit zien.	“Open society met respect voor elkaar. Solidariteit is belangrijk en gelijk kansen voor iedereen.”
Taal, tradities en gewoontes	Respondenten die belang hechten aan tradities die als typisch Nederlands worden bestempeld.	“Een eigen identiteit is belangrijk als je je als land wilt onderscheiden met een eigen taal, eigen vlag, cultuur, regering en koningshuis.”
Trots op Nederland	Respondenten die trots zijn om Nederlander te zijn	“Ik ben er trots op dat ik Nederlander ben.”

Tabel 13: Invulling van de Nederlandse identiteit (vraag 6 uit de enquête). Gegenerend via INQQA.

In grafiek 6 zijn de frequenties van de responses binnen deze categorieën uit Amstelveen en Nijmegen (rood) vergeleken met Kaag en Braassem en Oldebroek (oranje). De grafiek toont dat in Amstelveen en Nijmegen meer belang wordt gehecht aan Nederlandse normen en waarden. Bovendien is te zien dat inwoners van landelijke gemeenten vaker stellen dat iemands geboorteplaats bepalend is voor de nationaliteit die toegekend mag worden. Beide resultaten ondersteunen de stelling dat etnisch nationalisme dominant is in landelijke gemeenten en civiel nationalisme voorkomt in stedelijke gemeenten. De grafiek toont echter ook dat over Nederlandse tradities, kenmerkend voor etnisch nationalisme, in beide typen gemeenten evenveel wordt gesproken. In landelijke gemeenten lijken respondenten tot slot sterker van mening dat de Nederlandse identiteit weinig (meer) betekent.

Grafiek 6: Invulling van de Nederlandse identiteit, percentage per categorie (vraag 6 uit de enquête). Vergelijking stedelijke en landelijke gemeenten.

6.1.4 Toelichting interviews

Burgemeester Haseloo (Interview 2023) bevestigt dat er in Oldebroek veel waarde wordt gehecht aan het vasthouden van culturele tradities, zoals bijvoorbeeld Zwarte Piet. Er wordt met argwaan gekeken naar immigranten, omdat dit mogelijk zou leiden tot culturele verandering. In Kaag en Braassem herkent Burgemeester Heijstee-Bolt deze standpunten enigszins, maar zij stelt dat er vanwege de ligging in de Randstad een meer stadse houding heerst. Een ander verschil dat duidelijk werd aan de hand van de interviews, is dat Oldebroek sterk Oranjegezinde gemeenschappen kent. Dit kan van invloed zijn op de mate van identificering met de Nederlandse identiteit en Nederlandse tradities en symbolen. Volgens de Burgemeester kent Kaag en Braassem dergelijke gemeenschappen niet (ibid.).

6.1.5 Conclusie

Concluderend zijn er verschillen aantoonbaar in de manier waarop de Nederlandse identiteit ervaren wordt. Er zijn aanwijzingen die stellen dat in landelijke gemeenten meer waarde wordt gehecht aan de Nederlandse identiteit, maar dit lijkt het gevolg te zijn van een compositie-effect. Zowel de logistische, als de lineaire regressieanalyse vonden dat een lager opleidingsniveau geassocieerd wordt met een sterke identificering met de Nederlandse identiteit. Wanneer subgroepen apart geanalyseerd worden, blijkt dat laagopgeleiden uit de stad zich minder sterk met de Nederlandse identiteit vereenzelvigen dan laagopgeleiden uit landelijke gemeenten. Laagopgeleiden uit de stedelijke gemeenten lijken zich hiermee aan te passen aan de dominante discourse in de stad, wat suggereert op het bestaan van *neighbourhood-effects*. Het principe van deze buurteffecten is dat ze leiden tot een verandering in politieke visie en daarmee invloedrijke individuele kenmerken, zoals leeftijd en opleidingsniveau, teniet doen (Blok en Van der Meer 2018). Dit biedt een voorzichtige aanleiding om het bestaan van een context-effect aan te nemen. De betrouwbaarheid van bovengenoemde resultaten is echter beperkt, omdat de data niet normaal verdeeld waren.

Er is meer bewijs gevonden voor het bestaan van een compositie-effect, omdat beide regressieanalyses een significant verband tussen opleidingsniveau en identificering met de Nederlandse identiteit aantonen, waarbij inwoners met een lager opleidingsniveau zich in

sterkere mate associëren met de Nederlandse identiteit. Deze bevinding ligt in lijn met theorie die stelt dat hoogopgeleiden doorgaans een meer kosmopolitische visie hebben en zich dus in sterkere mate wereldburger of Europees burger dan Nederlander voelen (Hart et al. 2020).

Tussen het belang van de Nederlandse vlag en feestdagen voor de viering van de Nederlandse identiteit en woonplaats werden geen significante verbanden gevonden. Een mogelijke verklaring hiervoor zijn de wisselende aanwezigheden van sterk Oranjegezinde gemeenschappen in de verschillende gemeenten. Zo werd in de interviews duidelijk dat Oldebroek een sterk oranje-gezinde gemeenschap kent, maar dat dergelijke gemeenschappen nauwelijks bestaan in Kaag en Braassem. Voor de verschillen in het belang dat aan de Nederlandse vlag en de Nederlandse feestdagen werd gehecht bleek vooral leeftijd een belangrijke verklarende factor, waarbij ouderen meer waarde bleken te hechten aan de Nederlandse symbolen. Dit is vanuit een historisch perspectief te verklaren. Oudere respondenten hebben een sterkere herinnering aan de Tweede Wereldoorlog, waarin voor de vrijheid van Nederland werd gevochten. Het besef van de betekenis van de Nederlandse vlag en Nederlandse herdenkingsdagen, zoals Dodenherdenking en Bevrijdingsdag, is daarom een verklaring voor de verschillen tussen jonge en oudere respondenten. Daarnaast bleek uit de logistische regressieanalyse dat wonen in een landelijke gemeenten en een lager opleidingsniveau ook geassocieerd werd met een sterkere waarde aan de Nederlandse feestdagen.

Tot slot bleek uit de open enquêtevraag over de invulling van de Nederlandse identiteit dat in de stedelijke gemeenten meer wordt gesproken over Nederlandse normen, zoals vrijheid en tolerantie. In landelijke gemeenten werden vaker primordialistische uitspraken gedaan, die bijvoorbeeld stelden dat de nationale identiteit verbonden is aan de geboorteplaats. De resultaten gaven echter niet aan dat in landelijke gemeenten overtuigend meer over het belang van Nederlandse tradities en symbolen gesproken wordt, zoals van etnisch nationalistische wordt verwacht. Zoals uit de interviews bleek kan dit mogelijk verklaard worden door een wisselende aanwezigheid van Oranjegezinde gemeenschappen in landelijke gemeenten.

6.2 Het toekomstbeeld van Nederland

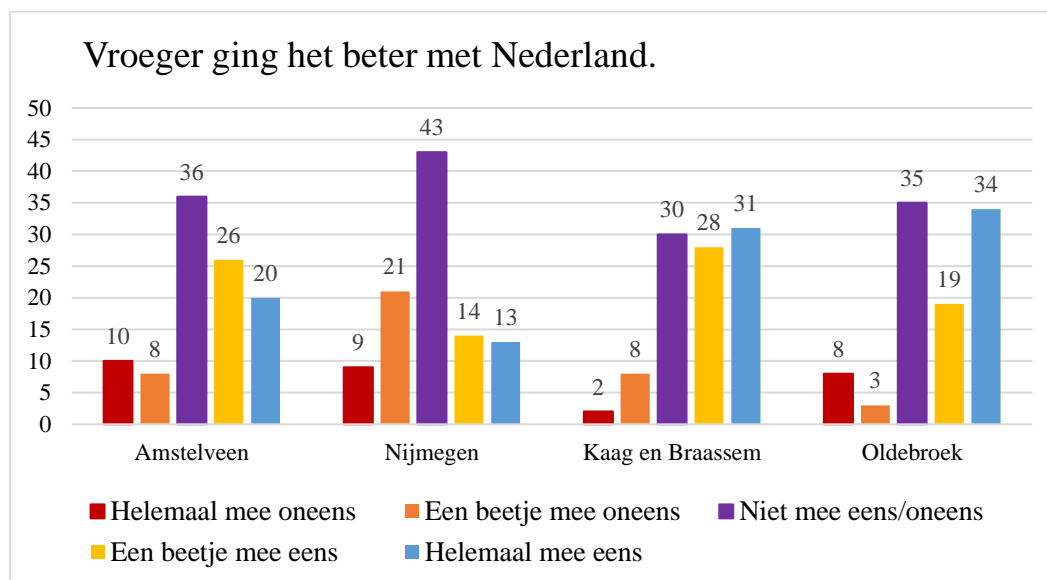
In deze paragraaf wordt onderzocht hoe het toekomstbeeld van Nederland van inwoners van stedelijke en landelijke inwoners verschilt. De hypothesen die in deze deelvraag getoetst worden staan hiernaast beschreven.

6.2.1. Beschrijvende statistiek

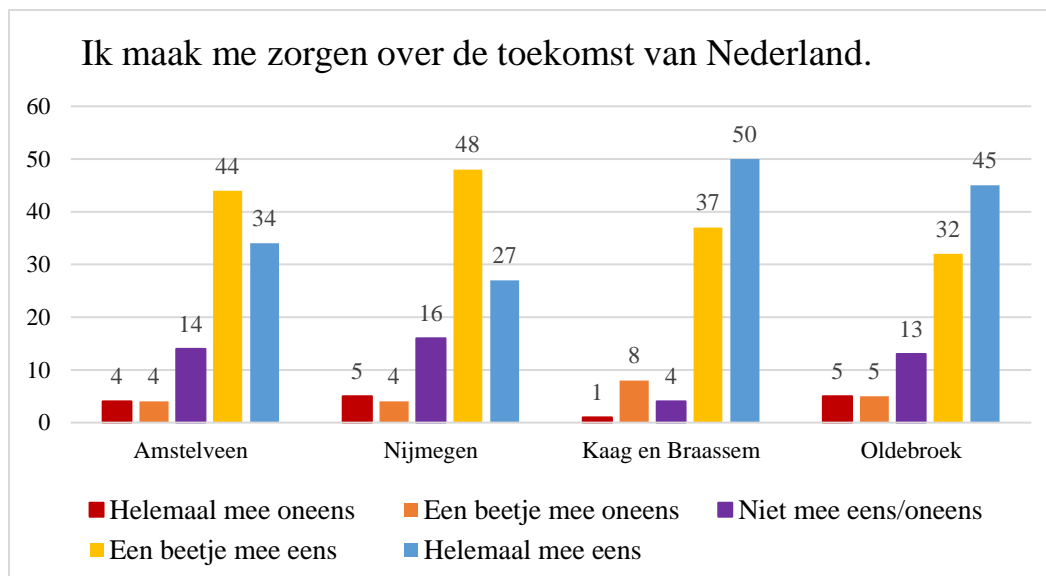
De grafieken hieronder tonen de resultaten van vraag 7 en 8 uit de enquête, die respondenten vraagt hoe zij naar het verleden en de toekomst van Nederland kijken. De resultaten lijken aan te tonen dat de zorgen over de koers die Nederland vaart groter zijn in landelijke gemeenten. In Nijmegen en Amstelveen geeft de meerderheid aan het niet eens of oneens te zijn met de stelling dat het vroeger beter ging met Nederland (grafiek 7). De resultaten in grafiek 8 tonen echter ook dat het algemene beeld is dat respondenten in alle gemeenten zich in zekere mate zorgen maken over de staat van Nederland.

Hypothese 2a: Inwoners van landelijke gemeenten zijn sterker van mening dat het vroeger beter ging met Nederland dan inwoners van stedelijke gemeenten.

Hypothese 2b: Inwoners van landelijke gemeenten maken zich meer druk over de toekomst van Nederland dan inwoners van stedelijke gemeenten.

Grafiek 7: Het percentage respondenten dat vindt dat het vroeger beter ging met Nederland per gemeente (vraag 7 uit de enquête).

Grafiek 8: Het percentage respondenten dat zich zorgen maakt over de toekomst van Nederland, per gemeente (vraag 8 uit de enquête).

6.2.2 Regressieanalyses

Visie verleden van Nederland

Tabel 14 toont een negatief significant verband aan tussen het wonen in een stedelijke gemeente en de mate waarin respondenten stellen dat het vroeger beter ging met Nederland. Dit verband houdt stand wanneer de controle variabelen leeftijd en opleidingsniveau worden toegevoegd. Respondenten uit stedelijke gemeenten zijn significant minder sterk van mening dat het vroeger beter ging met Nederland. Hypothese 2a kan hiermee aangenomen worden.

Bovendien is er een sterk significant verband gevonden tussen opleidingsniveau en de afhankelijke variabele. De resultaten tonen dat mensen met een lager opleidingsniveau het meer eens zijn met de stelling dat het vroeger beter ging met Nederland.

Tabel 14. Verband “Woonplaats” en “Vroeger ging het beter met Nederland” (Helemaal oneens – helemaal eens)	Model 1		Model 2	
	B	S.E.	B	S.E.
(Constant)	3,175	0,098	4,462	0,359
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-0,558	0,149	-0,332	0,164
Leeftijd			0,023	0,047
Opleidingsniveau			-0,244	0,079

P<0,10 . P<0,05. P<0,01

Vervolgens is de regressie uitgevoerd voor de subgroepen afzonderlijk (Tabel 15). Hieruit blijkt dat hoogopgeleiden uit stedelijke gemeenten minder sterk van mening zijn dat het vroeger beter ging met Nederland. Hetzelfde geldt voor ouderen uit stedelijke gemeenten in vergelijking met ouderen uit landelijke gemeenten. Er lijkt dus sprake van zowel een context-effect als een compositie-effect.

Tabel 15. Verband “Woonplaats” en “Vroeger ging het beter met Nederland” (Helemaal oneens – helemaal eens). Per subgroep.	Model 1	
	B	S.E.
Leeftijd 18-44 jaar		
(Constant)	3,605	0,179
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-0,343	0,255
Leeftijd > 45 jaar		
(Constant)	3,766	0,116
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-0,683	0,186
Laagopgeleiden		
(Constant)	3,905	0,134
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-0,071	0,336
Hoogopgeleiden		
(Constant)	3,554	0,134
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-0,487	0,181

P<0,10. P<0,05. P<0,01

Zorgen over de toekomst van Nederland

De volgende regressieanalyse kijkt juist naar de toekomst van Nederland. Model 1 uit Tabel 16 geeft een matig significant negatief verband aan tussen wonen in een stedelijke gemeente en de mate waarin deze respondenten zich zorgen maken over de toekomst, maar deze significantie verdwijnt wanneer de controle variabelen worden toegevoegd. Daarom moet hypothese 2b verworpen worden. Er is wel een sterk significant positief verband aantoonbaar tussen leeftijd en de mate van zorgen over de toekomst. Dit impliceert dat ouderen zich grotere zorgen maken over de toekomst van Nederland. Wanneer de subgroepen apart worden geanalyseerd, zijn er ook geen verschillen tussen inwoners uit landelijke en stedelijke gebieden aantoonbaar. Het initiële significante verband uit Model 1 is daarom te verklaren uit een compositie-effect, omdat niet woonplaats maar leeftijd verschillen in zorgen over de toekomst verklaart.

Tabel 16. Verband “Woonplaats” en “Ik maak me zorgen over de toekomst van Nederland” (Helemaal oneens – helemaal eens)	Model 1		Model 2	
	B	S.E.	B	S.E.
(Constant)	4,174	0,088	3,435	0,321
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-0,223	0,135	-0,182	0,146
Leeftijd			0,158	0,042
Opleidingsniveau			0,021	0,071

P<0,10 . P<0,05. P<0,01

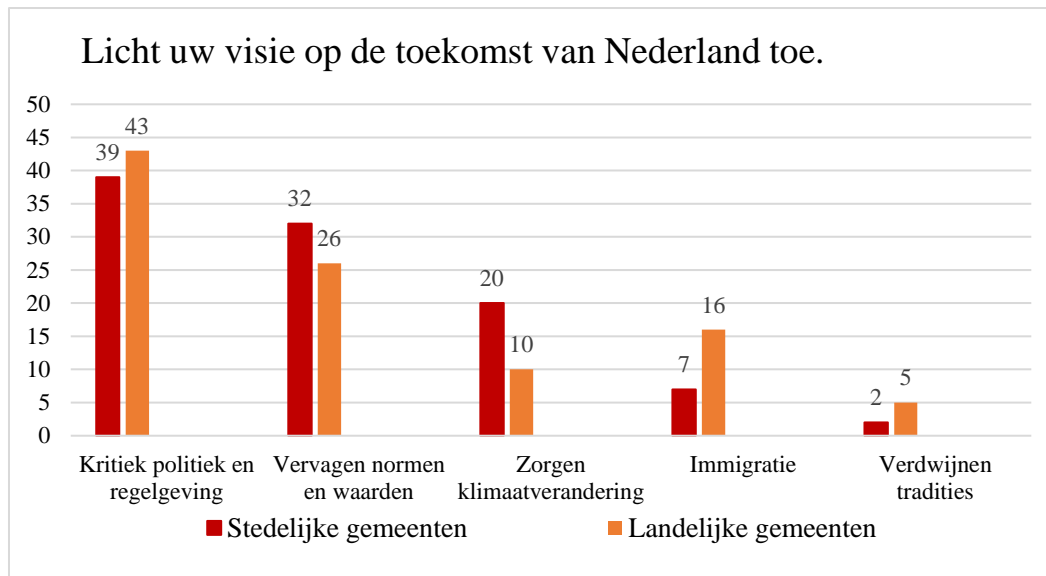
6.2.3 Tekstanalyse

Respondenten zijn ook gevraagd hun visie op de toekomst van Nederland toe te lichten. De analyse van de responses kan de statistische data meer context bieden. De responses zijn opnieuw opgedeeld in verschillende categorieën (Tabel 17).

Label	Toelichting	Voorbeeld
Immigratie	Respondenten die zich zorgen maken over de toestroom van vluchtelingen en statushouders	“Komst van migranten en toename van criminaliteit door toch veel buitenlanders (kijk maar eens naar Opsporing Verzocht)”
Politiek en regelgeving	Respondenten die het niet eens zijn met de huidige politieke koers	“Ik maak me zorgen over de democratie, er is geen democratie meer. En maak me zorgen om invloed van World economic forum”
Verdwijnen tradities	Respondenten die zich zorgen maken om Nederlandse tradities die verdwijnen	“Nederland verliest zijn eigen identiteit en tradities.”
Vervaging normen en waarden	Respondenten die zich zorgen maken om polarisatie, volharding, het verdwijnen van solidariteit en versterkt individualisme.	“Racisme, onverdraagzaamheid, seksisme, aantasting vrijheid van geloof, ieder voor zich”
Klimaatverandering	Respondenten die klimaatverandering als één van de grootste dreigingen ziet.	“We moeten toe naar een duurzame en natuurlijke omgeving in Nederland. Meer samen in plaats van ik”

Tabel 17: Visie op de toekomst van Nederland (vraag 9 uit de enquête). Gegeneerd via INQQA.

In grafiek 9 worden de responses uit de landelijke gemeenten (oranje) met de stedelijke gemeenten vergeleken (rood). In landelijke gebieden wordt meer kritiek wordt geuit op de politiek en huidige regelgeving en worden immigratie en het verdwijnen van tradities vaker als een dreiging voor de toekomst genoemd. In stedelijke gemeenten worden juist de vervaging van normen en waarden en klimaatverandering aangedragen als uitdagingen voor de toekomst.

Grafiek 9: Visie op de toekomst van Nederland, percentage per categorie (vraag 9 uit de enquête). Vergelijking stedelijke en landelijke gemeenten.

6.2.4 Toelichting interviews

Zoals ook in deelvraag 1 besproken, wordt in de landelijke gemeente Oldebroek met argwaan gekeken naar aanstaande veranderingen betreffende Nederlandse tradities en de Nederlandse cultuur. Zo worden de komst van vluchtelingen en de Islam en het verdwijnen van Zwarte Piet met lede ogen aangezien. Burgemeester Heijstee-Bolt geeft aan dat ondanks dat Kaag en Braassem een landelijke gemeente is, deze door de ligging dicht bij de Randstad veel dezelfde problematiek ondervindt en daarom minder wantrouwend is richting culturele verandering (Interviews 2023).

6.2.5 Conclusie

Uit de resultaten blijkt dat het wonen in een landelijke gemeente verband houdt met een negatieve perceptie van de huidige situatie in Nederland in vergelijking met het verleden. Dit wijst op het bestaan van een context-effect. Bovendien wordt een lager opleidingsniveau geassocieerd met grotere zorgen over de stand van zaken in Nederland, wat duidt op een compositie-effect. Opvallend is dat stedelijke hoogopgeleide respondenten significant minder vaak akkoord gaan met de stelling dat Nederland vroeger beter was dan hoogopgeleiden uit landelijke gemeenten. Dit suggereert dat hoogopgeleiden uit landelijke gebieden zich aanpassen aan het dominante discours van hun buurtgenoten.

De bevindingen ondersteunen de resultaten van het rapport *Somber over de Samenleving?* waarin geconstateerd wordt dat inwoners uit landelijke gebieden meer maatschappelijk ontevreden zijn (Geurkink & Miltenburg 2023). Het rapport benadrukt echter ook dat het verschil in opleidingsniveau beter kan verklaren waarom mensen maatschappelijk ontevreden zijn. Dit komt mogelijk doordat lager opgeleiden vaak werkzaam zijn in de industriële sector, die vaker gevestigd is in landelijke gebieden en kampt met economische achteruitgang (ibid.).

De verschillen in maatschappelijke zorgen tussen laagopgeleiden en hoogopgeleiden uit de stedelijke gemeenten ondersteunen de bewering dat niet alleen woonplaats, maar ook opleidingsniveau een invloedrijke factor is. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat lager

opgeleiden niet kunnen profiteren van de kennisintensieve economie in de stad, wat resulteert in groeiend maatschappelijk onbehagen.

Woonplaats blijkt verschillen in visie op de toekomst van Nederland niet te kunnen verklaren. In plaats daarvan wordt bewijs voor het bestaan van een compositie-effect gevonden, omdat na het toevoegen van de controle variabele leeftijd het significante verband tussen woonplaats en visie op de toekomst verdwijnt. Ook wanneer de subgroepen apart geanalyseerd worden, zijn er geen verschillen aantoonbaar tussen inwoners van landelijke en stedelijke gemeenten. Hypothese 2b kan daarom niet aangenomen worden. et als het SCP concludeert ook dit onderzoek dat ouderen zich meer zorgen maken over de toekomst van Nederland, bijvoorbeeld door tekorten in de ouderenzorg en het verdwijnen van voorzieningen. Ook kunnen ouderen zich zorgen maken over de wereld zij achtergelaten wordt aan hun nabestaanden (ibid.).

Op de open vraag over het toekomstbeeld van Nederland gaven inwoners van landelijke gemeenten vaker aan ontevreden te zijn met de huidige politiek, immigratiestromen en in enige mate het verdwijnen van Nederlandse tradities, terwijl in stedelijke gemeenten klimaatverandering en het vervagen van normen en waarden vaker wordt genoemd. Dit wordt in de interviews bevestigd. Dit toont aan dat zowel in stedelijke als landelijke gemeenten zorgen spelen over de toekomst van Nederland, hetgeen verklaart waarom er geen bewijs wordt gevonden voor hypothese 2b.

6.3 De omgekeerde vlag als symbool van maatschappelijke ontevredenheid

In deze paragraaf wordt de volgende deelvraag beantwoord: “Hoe staan inwoners van stedelijke en landelijke gemeenten tegenover het gebruik van de omgekeerde Nederlandse vlag?”.

6.3.1 Beschrijvende statistiek

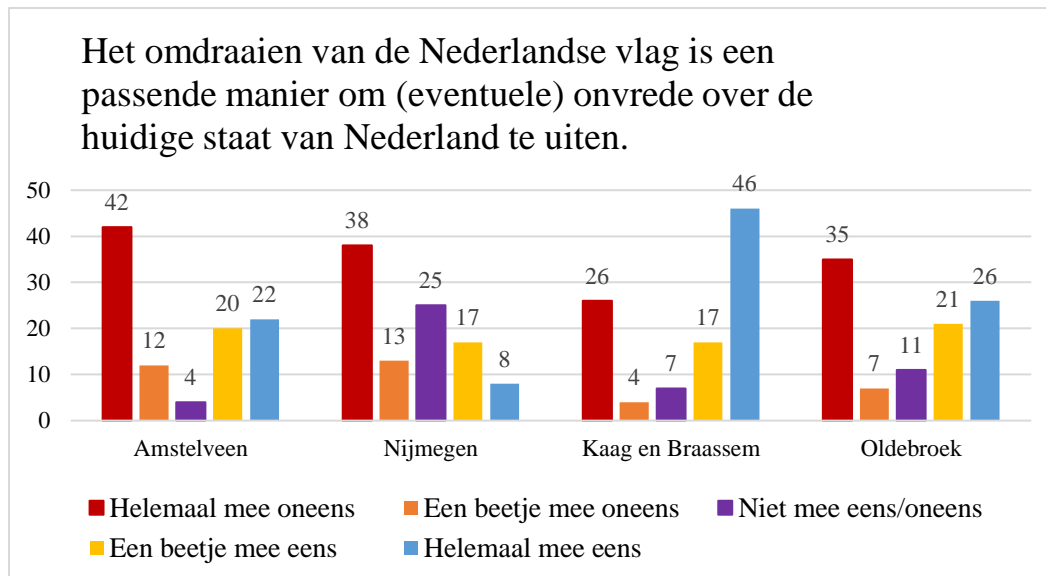
Grafiek 10 toont dat de groep die het oneens is met de omgekeerde vlag als manier om onvrede te uiten groot is. In Kaag en Braassem is het percentage dat het volledig eens is met de omgekeerde vlag als protestsymbool het grootst. Omdat er sterke meningsverschillen binnen elke gemeente zichtbaar zijn, dit is een aanleiding om te kijken naar de mogelijke invloed van controle variabelen.

Hypothese 3a: Inwoners van landelijke gemeenten zijn sterker van mening dat het gebruik van de omgekeerde vlag een passende manier is om maatschappelijke onvrede te uiten dan inwoners van stedelijke gemeenten.

Hypothese 3b: Inwoners van landelijke gemeenten zijn sterker van mening dat de omgekeerde vlaggen rechtop moeten hangen tijdens Koningsdag, Dodenherdenking en Bevrijdingsdag dan inwoners van stedelijke gemeenten.

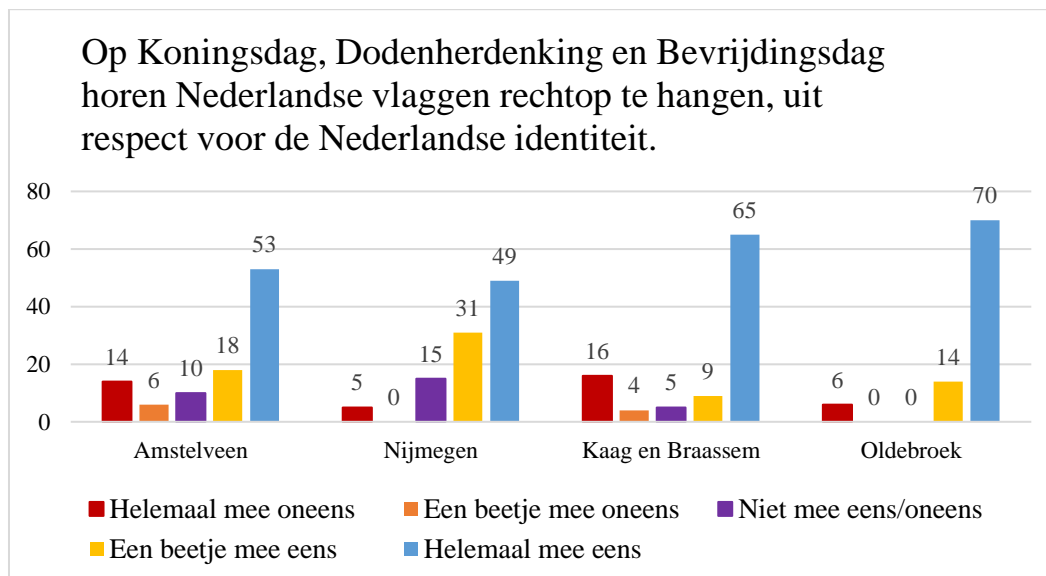
Hypothese 3c: Inwoners van landelijke gemeenten vinden in sterkere mate dat de omgekeerde vlag bij de Nederlandse identiteit past in tegenstelling tot inwoners van stedelijke gemeenten.

Hypothese 3d: Inwoners van stedelijke gemeenten vinden in sterkere mate dat het omdraaien van de Nederlandse vlag respectloos is voor de Nederlandse identiteit, in vergelijking met inwoners van landelijke gemeenten.

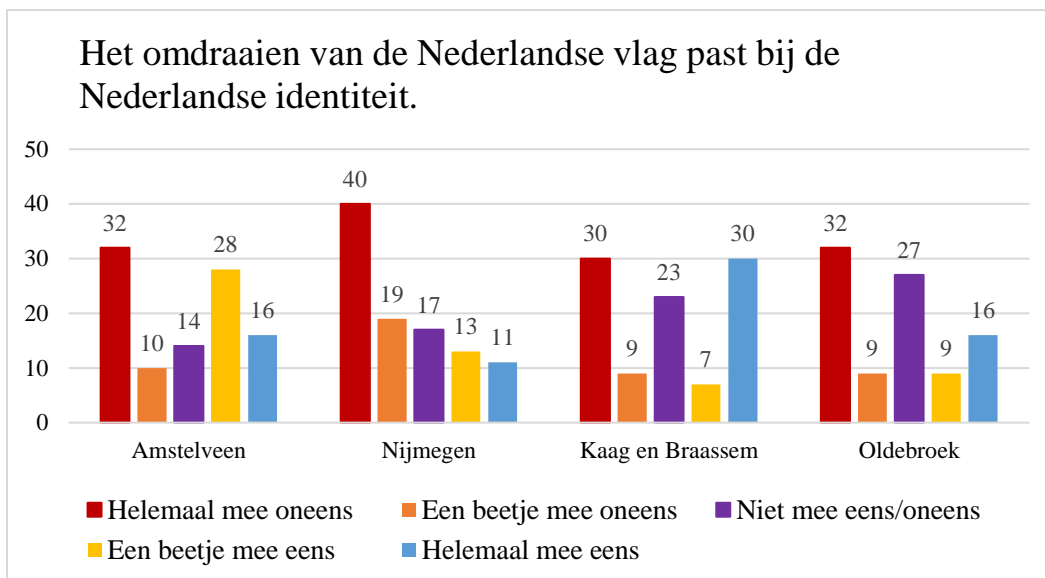
Grafiek 10: De vlag is een geschikt middel om maatschappelijke onvrede te uiten, percentages per gemeente (vraag 15 uit de enquête).

Via vraag 5 uit de enquête werden respondenten gevraagd of zij vinden dat de Nederlandse vlag rechtop moet hangen tijdens Koningsdag, Dodenherdenking en Bevrijdingsdag. Grafiek 11 toont dat in elke gemeente de meerderheid stelt dat de vlag rechtop moet hangen tijdens genoemde feestdagen. Daarom zal de variabele opnieuw worden omgezet in een dichotome variabele in de regressieanalyse.

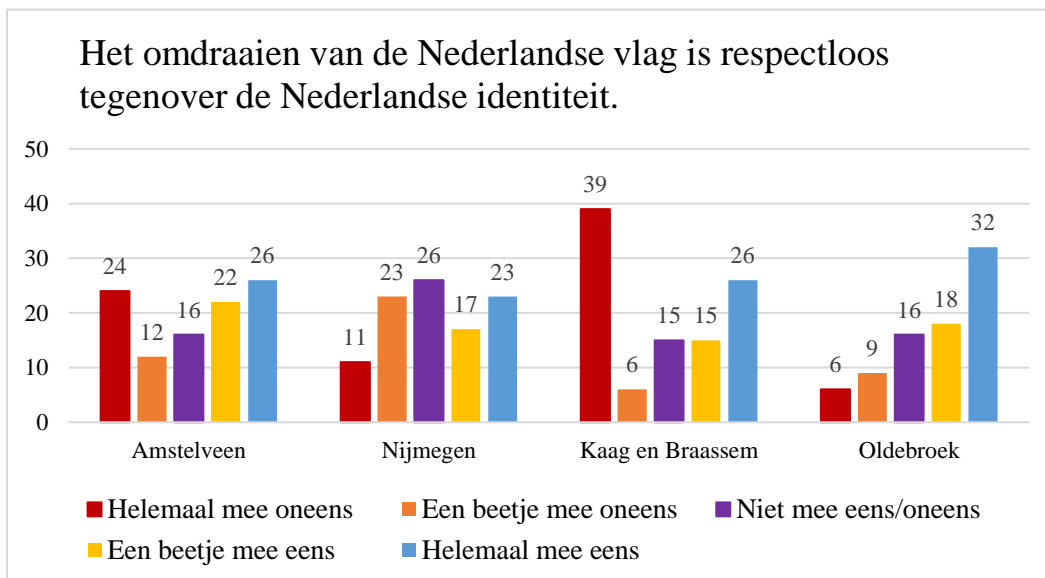
Grafiek 11: De Nederlandse vlag moet rechtop hangen tijdens Koningsdag, Dodenherdenking en Bevrijdingsdag, per gemeente (vraag 5 uit de enquête).

Vervolgens werden respondenten gevraagd of de omgekeerde vlag bij de Nederlandse identiteit past. Grafiek 12 laat zien dat in alle gemeenten de meerderheid het oneens is met de stelling, maar dat er grote meningsverschillen zijn binnen elke gemeente.

Grafiek 12: Het omdraaien van de Nederlandse vlag past bij de Nederlandse identiteit, percentages per gemeente (vraag 16 uit de enquête).

Vraag 17 behelst de stelling “Het omdraaien van de vlag is respectloos tegenover de Nederlandse identiteit”. De beschrijvende resultaten uit grafiek 13 laten grote verschillen tussen en binnen de gemeenten zien. Vooral in Amstelveen, Kaag en Braassem en Oldebroek zijn zowel de groep die het volledig oneens, als de groep die het volledig eens is met de stelling groot. In Nijmegen neemt de meerderheid een neutraal standpunt in. Dit geeft aanleiding te verwachten dat er andere factoren van invloed zijn op deze stelling.

Grafiek 13: Het omdraaien van de Nederlandse vlag is respectloos tegenover de Nederlandse identiteit, percentages per gemeente (vraag 17 uit de enquête).

6.3.2 Regressieanalyse

Omgekeerde vlag als protestsymbool

Tabel 18 laat een aantal significante verbanden zien tussen de mening over de omgekeerde vlag als uiting van maatschappelijke onvrede en de verscheidene onafhankelijke variabelen. Resultaten tonen een negatief significant verband tussen wonen in een stedelijke gemeente en het minder eens zijn met bovengenoemde stelling, ook na het toevoegen van de controle variabelen. Bewoners uit landelijke gemeenten vinden het gebruik van de omgekeerde vlag een passender symbool voor het uiten van maatschappelijke ontevredenheid dan inwoners van stedelijke gebieden. Hypothese 3a kan daarmee worden aangenomen.

Er wordt ook een negatief significant verband gevonden tussen de afhankelijke variabele en zowel leeftijd als opleidingsniveau. Zowel oudere respondenten als respondenten met een hoger opleidingsniveau zijn het significant minder eens met de omgekeerde vlag als maatschappelijk protestsymbool.

Tabel 18. Verband “Woonplaats” en “Het omdraaien van de Nederlandse vlag is een passende manier om onvrede over de staat van Nederland te uiten” (Helemaal oneens – helemaal eens).	Model 1		Model 2	
	B	S.E.	B	S.E.
(Constant)	3,292	0,138	4,770	0,511
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-0,753	0,212	-0,570	0,232
Leeftijd			-0,127	0,067
Opleidingsniveau			-0,272	0,113

P<0,10. P<0,05. P<0,01

Om het bestaan van een context-effect te bevestigen is gekeken of er verschillen tussen landelijke en stedelijke gemeenten bestaan binnen de vier subgroepen (Tabel 19). De tabel toont dat woonplaats een verklarende factor is voor verschillen tussen ouderen en hoogopgeleiden. Voor jongeren en laagopgeleiden lijkt een ander verband van kracht te zijn. Er is dus zowel sprake van een context-effect, omdat ouderen en hoogopgeleiden in de stedelijke gemeenten significant minder voorstander zijn van de omgekeerde vlag dan ouderen en hoogopgeleiden in landelijke gemeenten. Daarnaast lijkt er sprake van een compositie-effect, omdat in Tabel 18 wordt aangetoond dat leeftijd en opleidingsniveau ook van invloed zijn op de mening over de omgekeerde vlag.

Tabel 19. Verband “Woonplaats” en “De omgekeerde vlag is een passend symbool om onvrede te uiten” (Helemaal oneens – helemaal eens). Per subgroep.	Model 1	
	B	S.E.
Leeftijd 18-44 jaar		
(Constant)	3,333	0,230
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-0,429	0,326
Leeftijd > 45 jaar		
(Constant)	3,274	0,172
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-1,007	0,276
Laagopgeleiden		
(Constant)	3,532	0,208
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-0,782	0,517
Hoogopgeleiden		
(Constant)	3,093	0,186
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-0,593	0,251

P<0,10. P<0,05. P<0,01

Omgekeerde vlag tijdens feestdagen

Hypothese 3b luidt dat inwoners van landelijke gemeenten sterker van mening zijn dat de Nederlandse vlag rechttop moet hangen tijdens Nederlandse feestdagen. In de descriptieve statistiek (grafiek 11) was te zien dat de meerderheid in elke gemeente het helemaal eens is met de stelling en dat de andere helft een andere mening deelt. Daarom wordt de afhankelijke variabele omgezet in een dichotomie (0 = niet of nauwelijks voor het rechttop hangen van de vlag, 1 = helemaal voor het rechttop hangen van de vlag).

De uitkomsten van de logistische regressieanalyse (Tabel 20) laat echter geen significant verband zien tussen wonen in een stedelijke of landelijke gemeente en het antwoord op de stelling. Hypothese 3b moet dus worden verworpen. Opnieuw lijken de controle variabelen een betere manier om verschillen wat betreft de mening over de omgekeerde vlag tijdens feestdagen te verklaren. Zowel bij mensen met een hogere leeftijd als met een lager opleidingsniveau is de kans dat zij vinden dat de Nederlandse vlag rechttop moet hangen tijdens feestdagen groter.

Tabel 20. Verband “Woonplaats” en “Tijdens feestdagen hoort de Nederlandse vlag rechttop te hangen” (0 = niet/nauwelijks mee eens. 1 = helemaal mee eens).				
	B	S.E.	Wald	Exp(B)
Constant	0,711	0,682	1,088	2,037
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-0,161	0,302	0,286	0,851
Leeftijd	0,257	0,088	8,527	1,293
Opleidingsniveau	-0,323	0,156	4,301	0,724

P<0,10. P<0,05. P<0,01

Omgekeerde vlag als onderdeel van de Nederlandse identiteit

Vervolgens zijn er regressieanalyses uitgevoerd met als afhankelijke variabelen het antwoord op de stelling “Het omdraaien van de Nederlandse vlag past bij de Nederlandse identiteit” en “Het omdraaien van de Nederlandse vlag is respectloos tegenover de Nederlandse identiteit”. Omdat de enquêtevragen nagenoeg hetzelfde bevragen, doch in tegengestelde richting, worden vergelijkbare resultaten getoond. De regressies tonen geen significant verband aan tussen de onafhankelijke variabele woonplaats en de afhankelijke variabelen (Tabel 21 en 22). Daarom moeten hypothesen 3c en 3d worden verworpen. Er is echter opnieuw een significant negatief verband aantoonbaar tussen de leeftijd van de respondenten en de afhankelijke variabele. Uit de resultaten blijkt dat oudere respondenten significant sterker van mening zijn dat de omgekeerde vlag niet bij de Nederlandse identiteit hoort in vergelijking met jongere respondenten.

Tabel 21. Verband “Woonplaats” en “Het omdraaien van de Nederlandse vlag past bij de Nederlandse identiteit” (Helemaal oneens – helemaal eens).	Model 1		Model 2	
	B	S.E.	B	S.E.
(Constant)	2,905	0,130	3,912	0,482
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-0,317	0,199	-0,245	0,220
Leeftijd			-0,129	0,063
Opleidingsniveau			-0,134	0,106

P<0,10. P<0,05. P<0,01

Tabel 22. Verband “Woonplaats” en “Het omdraaien van de Nederlandse vlag is respectloos tegenover de Nederlandse identiteit” (Helemaal oneens – helemaal eens).	Model 1		Model 2	
	B	S.E.	B	S.E.
(Constant)	2,986	0,133	2,071	0,496
Woonplaats (Stedelijk = 1)	0,162	0,204	0,087	0,226
Leeftijd			0,110	0,065
Opleidingsniveau			0,131	0,109

P<0,10. P<0,05. P<0,01

6.3.3 Tekstanalyse

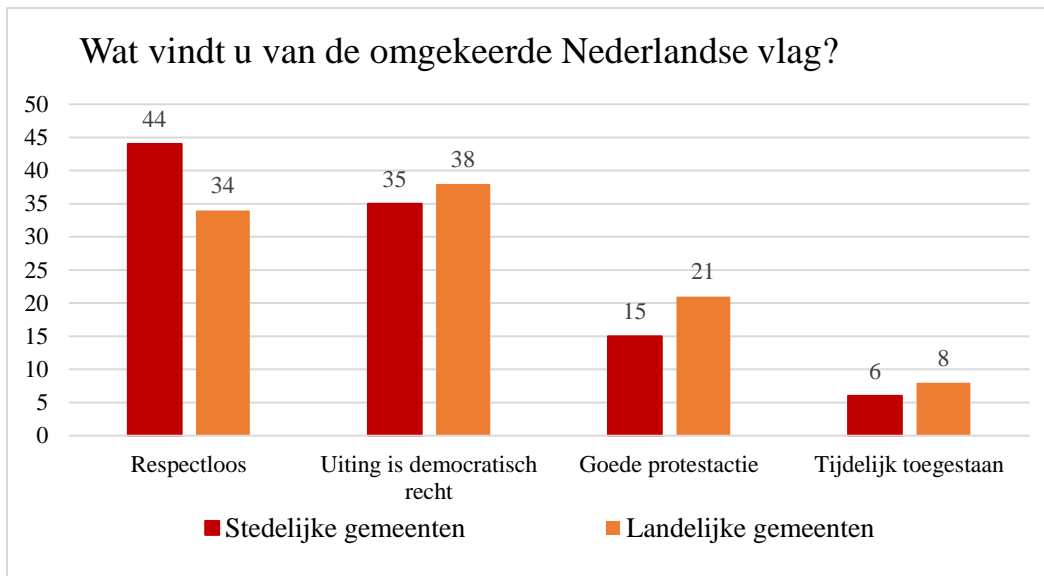
Bovendien zijn met INQQA de responses op de open vraag, die respondenten in de gelegenheid stelde om hun visie op de omgekeerde vlag toe te lichten, geanalyseerd. Opnieuw zijn de responses opgedeeld in verschillende categorieën, die hieronder staan weergegeven.

Label	Toelichting	Voorbeeld
Alleen tijdelijk	Respondenten die het protest tijdelijk prima vonden, maar dat de boodschap inmiddels duidelijk is. Ook in aanloop naar 4 en 5 mei vinden de respondenten dat de vlag dan weg moet zijn.	“Er is steun richting de boeren maar er moet wel een grens zijn, een dag prima maar sommige vlaggen hangen al maanden zo ”
Goede protestactie	Respondenten die volledig achter de actie staan.	“Prachtig, wakkere mensen die snappen hoe verrot dit land geworden is door huidige regering en Oranjes ”
Respectloos en oneerbiedig	Respondenten die de actie een schande vinden voor de Nederlandse identiteit.	“Ik vind dat echt niet kunnen, dit is discriminatie tegenover de Nederlandse cultuur! Cultuur barbaren ”
Protest is democratisch recht	Respondenten die stellen dat de mogelijkheid voor protest een belangrijke Nederlandse waarde is, los van de vraag of zij dezelfde mening delen.	“Ik ben blij dat we in een land wonen waarin het mogelijk is te protesteren, aandacht te vragen voor onderwerpen en kritisch te zijn op beleid en overheid.”

Tabel 23: Mening over de omgekeerde vlag (vragen 14 en 20 uit de enquête). Gegeneerd via INQQA.

Onderstaande figuur vergelijkt de responses uit Amstelveen en Nijmegen (rood) met die uit Kaag en Braassem en Oldebroek (oranje). De grafiek wijst aan dat in responses uit de stedelijke gebieden vaker genoemd wordt dat de omgekeerde vlaggen respectloos zijn. Inwoners van landelijke gemeenten zijn vaker voorstander van het protest en onderstrepen het belang van het recht om te demonstreren. Maar ook in landelijke gemeenten zijn tegenstanders van de omgekeerde vlag te vinden (zie onderstaand citaat).

Als oud militair heb ik mijn land vertegenwoordigt. De vlag op z'n kop mag alleen als er een schip in nood is. Al het overige misbruik moet zwaar bestraft worden omdat je aan de nationaliteit komt - (Anonieme respondent uit Kaag en Braassem 2023).

Grafiek 14: Mening over de omgekeerde vlag, percentage per categorie (vragen 14 en 21 uit de enquête). Vergelijking stedelijke en landelijke gemeenten.

6.3.4 Interviews

Ondanks dat Kaag en Braassem en Oldebroek landelijke gemeenten zijn waar veel boeren uit de agrarische sector wonen, wonen daar ook mensen die het oneens zijn met het gebruik van de omgekeerde vlag. Dit komt bijvoorbeeld omdat zij achter strenge stikstofmaatregelen staan, vlagmisbruik als on-Nederlands beschouwen of sterke banden hebben met Defensie (Interviews 2023). Uit de interviews bleek dat in beide landelijke gemeenten een lokaal debat speelde over de vraag of de omgekeerde vlaggen acceptabel zijn (zie onderstaand citaat). Beide burgemeesters gaven aan beide standpunten te begrijpen. In Oldebroek werd besloten het beleid over het niet toestaan van vlaggen in de publieke ruimte te volgen. In Kaag en Braassem mochten de omgekeerde vlaggen een korte periode blijven hangen, alvorens ze werden weggehaald.

Ik zie in jouw enquête, en dat zag ik zelf ook, dat er begrip was voor de vlaggenactie. Maar we kregen ook per week wel tien tot vijftien meldingen van mensen die het er niet mee eens waren. Dat waren mensen vanuit de oorlog of veteranen, of mensen die pro-stikstofbeleid zijn.
- (Burgemeester van Kaag en Braassem, A. Heijstee-Bolt in een persoonlijk interview 2023).

6.3.5 Conclusie

Concluderend tonen de gegevens verschillen aan in de manier waarop naar de omgekeerde vlag in landelijke en stedelijke gemeenten gekeken wordt. Allereerst kan hypothese 3a aangenomen worden, omdat er een positief significant verband aantoonbaar was tussen het wonen in een landelijke gemeente en de mening dat de omgekeerde vlag een passend protestsymbool is. Wanneer de subgroepen onderzocht worden, lijkt er voor laagopgeleiden en jongeren echter een andere relatie te spelen, omdat er binnen deze populatie geen significante verschillen tussen inwoners van landelijke en stedelijke gemeenten wordt aangetoond. Mogelijk is hier sprake van een compositie-effect geleid door opleidingsniveau, omdat een lager opleidingsniveau wordt geassocieerd met een positievere visie op de omgekeerde vlag. Er lijkt dus sprake van een context- en een compositie-effect.

Woonplaats blijkt geen verklarende factor voor verschillende meningen over de omgekeerde vlaggen tijdens Nederlandse feestdagen. Zowel leeftijd en opleidingsniveau lijken verschillen in mening hierover beter te verklaren. Leeftijd lijkt leidend in de responses op de vraag of de omgekeerde vlag passend of respectloos is voor de Nederlandse identiteit. Zoals eerder verklaard is het waarschijnlijk dat ouderen van mening zijn dat het ongepast is de omgekeerde vlag uit te hangen tijdens oorlogsherdenkingen of om de omgekeerde vlag met de Nederlandse identiteit in verband te brengen. De open enquêtevraag en de afgenomen interviews bevestigen het lokale debat dat zich afspeelt binnen de landelijke gemeenten. Ondanks dat de omgekeerde vlaggen hun oorsprong vinden in de landelijke gemeenten, is niet iedereen voorstander van het gebruik van de omgekeerde vlag, hetzij door klimaatovertuigingen, hetzij door de mening dat de omgekeerde vlag schadelijk is voor de Nederlandse identiteit.

6.4 Omgekeerde vlag als banaal of heet nationalisme

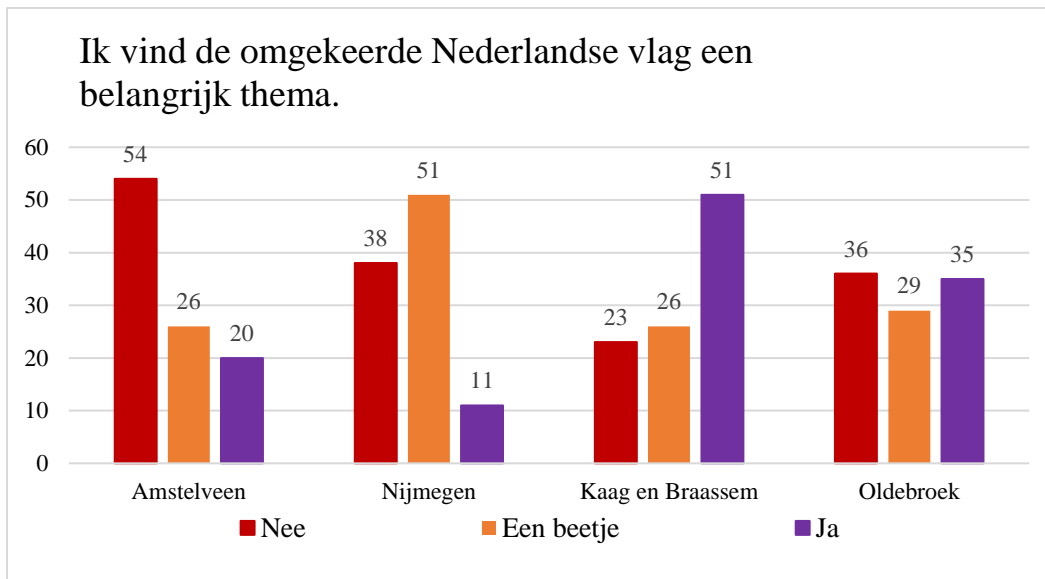
Deelvraag 4 onderzoekt of de omgekeerde vlag in stedelijke en landelijke gemeenten wordt beschouwd als een vorm van banaal of heet nationalisme.

6.4.1 Beschrijvende statistiek

Enquêtevraag 19 bevroeg respondenten of zij de omgekeerde vlag een belangrijk thema vonden. Grafiek 15 toont dat het percentage dat de omgekeerde vlaggen belangrijk vindt in de stedelijke gemeenten kleiner is dan in de landelijke gemeenten. De omgekeerde vlag *een beetje* belangrijk vinden toont aan dat het thema niet als een vorm van heet nationalisme gezien wordt, omdat het blijkt geeft aan een ongeïnteresseerd standpunt binnen het debat. Om van heet nationalisme kunnen te spreken wordt beargumenteerd dat de vraag met “ja” beantwoord moet zijn. Vanuit dit inhoudelijk oogpunt wordt de afhankelijke variabele omgezet in een dichotome variabele en zal een logistische regressieanalyse worden uitgevoerd om eventuele verschillen tussen landelijke en stedelijke gemeenten te ontdekken.

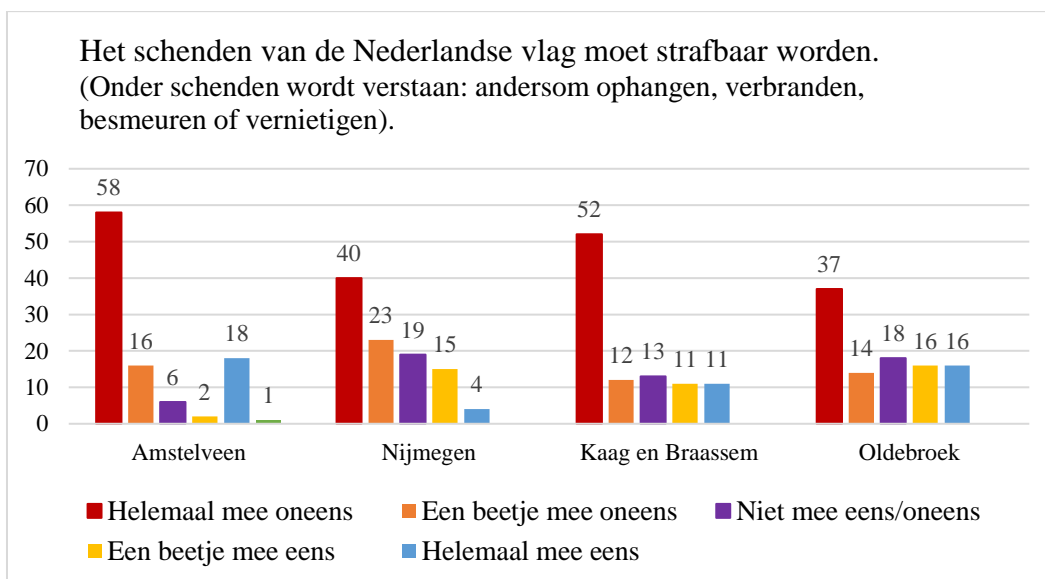
Hypothese 4a: Inwoners van landelijke gemeenten vinden de omgekeerde vlaggen een belangrijker thema dan inwoners van stedelijke gemeenten.

Hypothese 4b: Inwoners van landelijke gemeenten zijn sterker van mening dat het schenden van de Nederlandse vlag strafbaar moet worden in vergelijking met inwoners van stedelijke gemeenten.

Grafiek 15: De omgekeerde vlag als belangrijk thema, in percentages per gemeente (vraag 19 uit de enquête).

Eenzelfde dichotomie wordt gemaakt van de laatste enquêtevraag, die respondenten vroeg of het schenden van de omgekeerde vlag strafbaar zou moeten zijn (grafiek 16). In alle gemeenten vindt de meerderheid dat de omgekeerde vlaggen niet strafbaar zouden moeten zijn. Omdat er daarom niet uitgegaan kan worden van een normaalverdeling kan een lineaire regressieanalyse leiden tot ongegronde resultaten. Om dit probleem te adresseren wordt ook gebruik gemaakt van een logistische regressieanalyse.

Grafiek 16: Het schenden van de Nederlandse vlag moet strafbaar worden, percentages per gemeente (vraag 18 uit de enquête).

6.4.2 Regressieanalyse

Omgekeerde vlaggen als belangrijk thema

Allereerst wordt getest of inwoners van landelijke gebieden de omgekeerde vlaggen een belangrijker thema vinden dan inwoners van stedelijke gebieden (hypothese 4a). Hypothese 4a kan aangenomen worden, omdat onderstaande Tabel 24 een sterk significant verband aangeeft tussen woonplaats en de kans dat omgekeerde vlaggen als belangrijk thema worden

beschouwd. Bovendien wordt er een matig significant verband gevonden tussen leeftijd en de afhankelijke variabele, waarbij een hogere leeftijdscategorie de kans vergroot dat een respondent de omgekeerde vlag een belangrijk thema vindt.

Tabel 24. Verband “Woonplaats” en “Ik vind de omgekeerde vlaggen een belangrijk thema” (0 = Nee. 1 = Ja).				
	B	S.E.	Wald	Exp(B)
Constant	-1,086	0,769	1,992	0,338
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-1,453	0,358	16,459	0,234
Leeftijd	0,180	0,102	3,150	1,197
Opleidingsniveau	0,031	0,161	0,037	1,031

P<0,10. P<0,05. P<0,01

Een beperking van de stelling “Ik vind de omgekeerde vlaggen een belangrijk thema”, is dat hiermee niet het standpunt over de omgekeerde vlag wordt gespecificeerd. Zowel bij een sterk positieve als een sterk negatieve mening zou iemand namelijk de omgekeerde vlag een belangrijk thema kunnen vinden. Daarom wordt een regressieanalyse uitgevoerd om te testen of respondenten die de omgekeerde vlag een belangrijk thema vinden, ook voorstander zijn van de omgekeerde vlag als protestsymbool. Tabel 25 ondersteunt deze bewering, waarmee geconcludeerd kan worden dat in landelijke gemeenten de omgekeerde vlag als belangrijk thema wordt beschouwd, omdat mensen hier sterker voorstander zijn van het gebruik van de omgekeerde vlag.

Tabel 25. Verband “Ik vind de omgekeerde vlag een belangrijk thema” en “De omgekeerde vlag is een passend symbool om onvrede te uiten (helemaal oneens – helemaal eens)”.	Model 1	
	B	S.E.
(Constant)	1,683	0,264
Ik vind de omgekeerde vlag een belangrijk thema (Ja = 1)	0,658	0,124

P<0,10. P<0,05. P<0,01

Schenden van de nationale vlag strafbaar?

De volgende logistische regressie analyseert of inwoners van landelijke en stedelijke gemeenten anders denken over de mogelijkheid om het schenden van de Nederlandse vlag strafbaar te maken. Eerder toonde grafiek 16 dat de meerderheid van de respondenten tegen strafbaar maken van het schenden van de nationale vlag was. Omdat de resultaten niet normaal verdeeld waren is besloten om de responses op te delen in twee categorieën: helemaal tegen het strafbaar maken (= 0) en niet of nauwelijks tegen het strafbaar maken (= 1). Er worden echter geen significante verschillen tussen de mening van inwoners van stedelijke en landelijke gemeenten gevonden en dus moet hypothese 4b worden verworpen (Tabel 26).

Tabel 26. Verband “Woonplaats” en “Schenden van de nationale vlag moet strafbaar worden” (0 = Helemaal mee oneens. 1 = Niet of nauwelijks mee oneens).				
	B	S.E.	Wald	Exp(B)
Constant	-0,728	0,647	1,267	0,483
Woonplaats (Stedelijk = 1)	-0,229	0,294	0,610	0,795
Leeftijd	0,095	0,084	1,288	1,100
Opleidingsniveau	0,145	0,143	1,038	1,156

P<0,10. P<0,05. P<0,01

6.4.3 Toelichting interviews

In Kaag en Braassem en in Oldebroek leefden de gebeurtenissen rondom de omgekeerde vlag erg. Zo gaven de burgemeesters aan dat de omgekeerde vlaggen een tijd lang overal in de gemeente te zien waren. Toch waren er in beide gemeenten ook sterke tegenstanders van de omgekeerde vlaggen. Op basis hiervan kan beargumenteerd worden dat de omgekeerde vlaggen in de landelijke gemeenten tot heet nationalisme leidden, omdat er een sterk conflict over het gebruik van een nationaal symbool speelde. In Amstelveen en Nijmegen daarentegen leken de omgekeerde vlaggen geen grote rol van betekenis te spelen. Daarom werd ook in beide gemeenten door burgemeesters en wethouders niet ingegaan op het verzoek tot een interview. Dit geeft aanleiding te stellen dat de omgekeerde vlaggen in de stedelijke gemeenten als banaal nationalisme werden gezien.

6.4.4 Conclusie

Op basis van de gegevens kan het volgende geconcludeerd worden. Hypothese 4a kan worden aangenomen, omdat er een significant verband is tussen woonplaats en de vraag of de omgekeerde vlag als belangrijk thema wordt beschouwd. Wonen in een landelijke gemeente vergroot de kans dat een respondent de omgekeerde vlag als een belangrijk thema beschouwd. Door middel van een tweede regressieanalyse werd bovendien gespecificeerd dat “belangrijk” betekende dat iemand voorstander was van de omgekeerde vlag. Dit is te verklaren vanuit het feit dat de boeren, de aanjagers van de omgekeerde vlaggenactie, voornamelijk gevestigd zijn in landelijke gemeenten. Uit de interviews bleek echter dat niet iedereen in de landelijke gemeenten voorstander was van de omgekeerde vlag en dat er een heet nationalistisch debat over het gebruik van de nationale vlag speelde. In stedelijke gemeenten werd het gebrek aan discussie over de omgekeerde vlag genoemd als reden om af te zien van interviews. Dit suggereert dat de omgekeerde vlag in stedelijke gemeenten een vorm van banaal nationalisme is. Een algemeen gedeelde mening, waarbinnen geen verschillen bestaan tussen landelijke en stedelijke gemeenten, is dat vlaggenschending niet strafbaar zou moeten worden.

Observaties tijdens het enquêteren dragen tot slot bij aan het begrip van de omgekeerde vlag als een vorm van banaal of heet nationalisme. Een duidelijk signaal hiervoor is het gemak waarmee responses werden verzameld in de landelijke gemeenten Kaag en Braassem en Oldebroek. Inwoners van deze gemeenten waren graag bereid om hun mening over dit onderwerp te delen. Daarentegen verliep zowel het werven van responses als het afnemen van expertinterviews moeizaam in Amstelveen en Nijmegen, wat ook blijkt uit het lagere aantal verzamelde responses. Dit suggereert dat het thema van de omgekeerde vlag niet leeft in deze gemeenten en dus wordt beschouwd als een vorm van banaal nationalisme. In Nijmegen was er bovendien vaak een gebrek aan begrip over het onderzoeksthema en was er weinig bekendheid over de discussies rondom de omgekeerde vlag. Dit wordt ook ondersteund door onderstaand citaat.

Nog nooit gehoord van omgekeerde vlaggen en de betekenis daarvan - (Anonieme respondent uit Nijmegen 2023).

7. Conclusie

Dit onderzoek centreerde zich rondom de volgende hoofdvraag: “Hoe verhoudt de betekenis die aan de Nederlandse identiteit wordt toegekend zich tot de mening over de Nederlandse omgekeerde vlag in Nederlandse stedelijke en landelijke gemeenten?”. Het onderzoek verkende het thema omgekeerde vlaggen, waarnaar nog nauwelijks empirisch onderzoek was gedaan. Het onderzoek nam een constructivistisch perspectief aan op het begrip nationale identiteit, omdat de nationale identiteit als sociaal construct werd gezien waaraan mensen een verschillende betekenis kunnen toedichten. De meningen over de omgekeerde vlag werden binnen een breder debat over de invulling van de Nederlandse identiteit geplaatst.

De resultaten toonden dat de basisgedachten over de Nederlandse identiteit tussen inwoners van landelijk en stedelijke gemeenten niet sterk van elkaar verschillen. De data toonden dat nagenoeg alle respondenten, ongeacht woonplaats, zich met de Nederlandse identiteit identificeerden. Verschillen hierin werden verklaard door opleidingsniveau, waarbij een hoger opleidingsniveau geassocieerd werd met een minder sterke identificering met de Nederlandse identiteit. Wel lijken *neighbourhood-effects* op te spelen bij laagopgeleiden in stedelijke gemeenten, omdat zij zichzelf in mindere mate met de Nederlandse identiteit identificeren dan laagopgeleiden uit landelijke gemeenten. Daarom kan zowel van een context- als een compositie-effect gesproken worden. Bovendien bleek niet woonplaats, maar leeftijd een verklarende factor voor verschillen in het belang dat aan de Nederlandse vlag en Nederlandse feestdagen wordt gehecht. Dit kan vanuit een historisch perspectief begrepen worden, omdat ouderen nauwer verbonden zijn aan herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog en de slachtoffers die voor de vrijheid van Nederland vochten. Bij jongere respondenten waren er echter wel verschillen tussen inwoners van landelijke en stedelijke gemeenten zichtbaar, waarmee een aanleiding voor het bestaan van een context-effect gevonden wordt. Uit de tekstanalyse van de open vraag over de Nederlandse identiteit bleek dat inwoners van landelijke gemeenten meer waarde hechten aan Nederlandse tradities en dat de geboorteplaats van een persoon vaker wordt gezien als voorwaarde voor het vergaren van de nationale identiteit. Dit zijn etnisch nationalistische kenmerken, waarvan in de literatuur ook bewijs wordt gevonden dat deze vorm van nationalisme dominant is in rurale gebieden.

Deelvraag 2 toonde dat het maatschappelijk onbehagen in landelijke gemeenten sterker is dan in stedelijke gemeenten. Een verklaring hiervoor is dat de industriële sector, die kampt met achteruitgang, zich voornamelijk huisvest in landelijke gebieden. Maar naast het bestaan van dit context-effect, lijkt ook een compositie-effect van kracht te zijn. Respondenten met een lager opleidingsniveau, die vaker woonachtig zijn in landelijke gemeenten, hebben een sterker gevoel van maatschappelijk onbehagen. Vooral in Oldebroek bleek uit het interview dat het wantrouwen in de landelijke politiek groot is en dat er grote zorgen zijn over aanstaande culturele veranderingen en de komst van de Islam. Dit werd bevestigd in de open enquêtevraag over de toekomst van Nederland. In de stedelijke gemeenten werd klimaatverandering vaker als dreiging aangedragen, wat ook van invloed kan zijn op de mening over de omgekeerde Nederlandse vlag.

De omgekeerde Nederlandse vlag is namelijk een uiting van maatschappelijk onbehagen, wat zich specifiek centreert rondom het stikstofbeleid van de overheid. Dit kan gezien worden als een verandering van de status quo, wat volgens Bonikowski (2016) leidt tot het zichtbaar worden van nationalisme. Bewijs voor deze bewering kan gevonden worden in de

omgekeerde vlaggen. In landelijke gemeenten worden de omgekeerde vlaggen meer geaccepteerd als vorm van maatschappelijk protest. Ook leeftijd blijkt van belang om verschillende visies op de omgekeerde vlag te begrijpen. Oudere respondenten zijn het minder eens met de omgekeerde vlag tijdens Nederlandse feestdagen en vinden ook in mindere mate dat de omgekeerde vlag bij de Nederlandse identiteit past. De open vraag, waarin respondenten hun visie op de omgekeerde vlag mochten toelichten, toonde een lokaal debat binnen landelijke gemeenten. De interviews bevestigden dat er in de landelijke gemeenten zowel sterke voorstanders, als felle tegenstanders van de omgekeerde vlag bestaan. In het interview met de burgemeester van Oldebroek werd als reden gegeven dat er sterk Oranjegezinde gemeenschappen bestaan binnen de gemeente, die de omgekeerde vlag respectloos vinden voor de Nederlandse identiteit. Ondanks dat deze nauwelijks bestaan in Kaag en Braassem, noemde ook burgemeester Heijstee-Bolt dat sommige inwoners van de gemeente Kaag en Braassem voorstander zijn van een streng stikstofbeleid en daarom de omgekeerde vlag afkeuren.

Maar ook, en die heb je ook veel: mensen met een agrarische achtergrond, die wel heel koningsgezind zijn. Die zeiden: “Die vlag, die hangt daar in weer en wind, nacht en ontij, op de kop: het is een gruwel!” Die groep is hier ook sterk vertegenwoordigd. - (Burgemeester van Oldebroek, T. Haseloo in een persoonlijk interview 2023).

Het feit dat het sentiment rondom omgekeerde vlaggen sterker is binnen landelijke gemeenten, onder zowel voor- als tegenstanders, werd duidelijk in de laatste deelvraag. Uit de regressieanalyse bleek dat inwoners van landelijke gemeenten de omgekeerde vlag een belangrijker thema vinden dan inwoners uit de stedelijke gemeenten. De burgemeesters bevestigden de belangstelling van de omgekeerde vlag in de landelijke gemeenten. Bovendien ondersteunen de ervaringen tijdens het werven van respondenten deze aanname, omdat het werven van responses in deze gemeente gemakkelijker verliep. Mogelijk komt dit doordat in stedelijke inwoners vaker worden gevraagd deel te nemen aan onderzoeken, maar ook bleken inwoners van landelijke gemeenten het thema “omgekeerde vlaggen” beter te kennen, terwijl dit onderwerp in stedelijke gemeenten vaker uitgelegd moest worden. Tot slot werd het verzoek tot een interview over de omgekeerde vlaggen in Amstelveen en Nijmegen afgewezen, omdat de omgekeerde vlaggen onvoldoende een thema van discussie waren geweest binnen het gemeentelijk bestuur.

Concluderend waren de omgekeerde vlaggen een emotionele nationalistische uitspatting in de landelijke gemeenten, die veel discussies opriepen tussen voor – en tegenstanders van de omgekeerde vlag. In stedelijke gemeenten, waar zoals uit de eerste deelvragen bleek, minder waarde wordt gehecht aan nationale symbolen, bleven de omgekeerde vlaggen beperkt tot een vorm van banaal nationalisme. Om de metafoor van Bilig (1995) aan te halen, werden de omgekeerde vlaggen als een actief wapperende vlag gezien in landelijke gemeenten, terwijl inwoners van stedelijke gemeenten een stil hangende vlag zagen. In beide gemeenten was de meerderheid echter van mening dat vlaggenschennis niet strafbaar moet zijn. Vrijheid op protest blijkt dus een belangrijk uitgangspunt voor de Nederlandse identiteit voor zowel stedelingen als inwoners op het platteland.

Concluderend is ondersteuning voor bestaande theorie gevonden die stelt dat etnisch nationalisme voornamelijk voorkomt in rurale gebieden en dat deze vorm van nationalisme

bovendien verbonden is aan heet nationalistische uitspattingen. Civiel nationalisten zouden voornamelijk woonachtig in de stad zijn. Door in contact te komen met etnische minderheden, te profiteren van de mondiale kenniseconomie en het gevoel van politieke representatie zouden zij verandering tolereren. In Nederland zijn de omgekeerde vlaggen een gevolg van politiek wantrouwen en het gevoel vergeten te worden door politiek Den Haag. Bovendien worden culturele veranderingen met lede ogen aangekeken, omdat die het idee van “Nederlands” aantasten. Zoals ook onderstaande quote illustreert moeten immigranten, als ze dan toch hier intrek nemen, zich aanpassen aan de Nederlandse standaarden. Dit komt overeen met het *then-to-now* perspectief, dat volgens Duyvendak (2021) in Nederland heerst.

Ik ben bang dat er te veel buitenlandse mensen naar hier komen. Ik vind als je hier wilt wonen dan moet je je zelf aanpassen bij onze gebruiken. - (Anonieme respondent uit Kaag en Braassem 2023).

Zoals echter ook in bestaande theorie gesteld blijken inwoners van landelijke en stedelijke gemeenten ook onderling sterk van elkaar te verschillen. Binnen landelijke gemeenten vindt bijvoorbeeld een lokaal debat plaats over de acceptatie van omgekeerde vlaggen, die voornamelijk beïnvloedt lijkt door opleidingsniveau, leeftijd en het bestaan van Oranjegezinde gemeenschappen.

Tot slot stelde bestaande literatuur dat Nederlanders hun identiteit alleen op een jolige en informele manier uitdragen. Dit onderzoek vindt echter dat vrijheid en onafhankelijkheid als belangrijke waarden binnen de Nederlandse identiteit worden beschouwd, waarvan de Nederlandse driekleur een belangrijk symbool is. Het verschijnen van de omgekeerde Nederlandse vlag lijkt haaks op deze overtuiging te staan, maar de ruime meerderheid van de respondenten gaf aan tegen de omgekeerde vlag tijdens Dodenherdenking en Bevrijdingsdag te zijn. Responses, zoals die hieronder, tonen aan dat de Nederlandse vlag op deze dagen een belangrijke boodschap uitdraagt, en daarom op deze dagen niet met de vlag geknoeid mag worden.

Ik vind wel dat alle vlaggen rechttop horen te hangen op 5 mei, uit respect voor de vrijheid waarin we leven, die mede door onze overheid tot stand is gekomen en blijft. Op Koningsdag zou het zijn vanwege respect naar de koning en daarin merk ik dat ik een minder sterke verantwoordelijkheid voel. - (Anonieme respondent uit Nijmegen 2023).

8. Discussie en vervolgonderzoek

Aan de hand van een aantal criteria kan de kwaliteit van dit onderzoek beoordeeld worden. De *interne validiteit* van dit onderzoek, die gaat over de kwaliteit van de getrokken conclusies kent zowel sterke aspecten als een aantal beperkingen (Bryman 2016). Door gebruik van triangulatie in de dataverzameling en data-analyse, waarbij zowel kwalitatieve als kwantitatieve methoden zijn toegepast, is de basis waarop de conclusies getrokken zijn overtuigend. Het doel van de kwantitatieve gegevens was om verschillende opvattingen over de Nederlandse identiteit en nationale vlaggen te schetsen. De antwoorden op de open vragen boden de respondenten de mogelijkheid om hun antwoorden toe te lichten. De interne validiteit van de resultaten is daarbij getracht te optimaliseren, door in elke gemeenten op verschillende plekken respondenten te werven en zo de sample representatief voor de betreffende gemeente te maken.

De expertinterviews met de burgemeesters boden bovendien de unieke kans om het onderwerp verder uit te diepen dan mogelijk was met uitsluitend de enquêtes. Een limitatie is dat er geen interviews in Amstelveen en Nijmegen zijn afgenomen, waardoor het niet mogelijk was om interviewdata tussen landelijke en stedelijke gemeenten te vergelijken. De interviewdata was daarom alleen gebruikt ter ondersteuning van de kwantitatieve gegevens. Er is bovendien een vorm van respondentenvalidatie gebruikt, door de gegevens uit de enquête voor te leggen aan de burgemeesters van Kaag en Braassem en Oldebroek, die als expert op het gebied van hun gemeente kunnen worden beschouwd. Zij gaven aan dat er geen uitkomsten waren die hen erg verbaasden, of waarvan zij menen dat deze onjuist waren. Het verzoek tot een interview met de burgemeesters van Amstelveen en Nijmegen werd afgewezen, waardoor respondentenvalidatie hier niet mogelijk was.

Daarbij moeten de conclusies die getrokken zijn aan de hand van de logistische regressieanalyses voorzichtig worden geïnterpreteerd. Wanneer bij een enquêtevraag de meerderheid voor hetzelfde antwoord koos en de data dus niet normaal verdeeld waren, werd de afhankelijke variabele omgezet in een dichotome variabele. Hierdoor werden enkele afwijkende responses onder één categorie geschaard, wat de mogelijkheid om nuance aan te brengen beperkt. Een loglineaire analyse was niet mogelijk vanwege het beperkte aantal responses.

Van *construct validiteit* is sprake wanneer hypothesen zijn opgesteld aan de hand van relevante bestaande literatuur en theorieën. De hypothesen over de omgekeerde vlag zijn vanuit theorieën over de betekenisgeving aan de nationale identiteit opgesteld. Ondanks dat het de omgekeerde vlag een nieuw fenomeen is, konden vanuit bestaande theorieën gefundeerde hypothesen worden opgesteld. De manier waarop bijvoorbeeld etnisch nationalistische waarden hechten aan nationale symbolen geeft aanleiding te verwachten dat zij de omgekeerde vlag afkeuren.

Externe validiteit behelst de vraag of de resultaten generaliseerbaar zijn voor een grotere populatie (Bryman 2016). Omdat slechts twee landelijke en twee stedelijke gemeenten met elkaar zijn vergeleken, is de generaliseerbaarheid van de resultaten naar verwachting beperkt. De landelijke en stedelijke gemeenten toonden ook onderling verschillen, zoals over het bestaan van Oranjegezinde gemeenschappen of de ligging ten opzichte van de Randstad. Bovendien was de sample in vergelijking met de gehele Nederlandse populatie hoger opgeleid. Om de generaliseerbaarheid van de resultaten te vergroten en om conclusies per

gemeente te kunnen trekken, is het van belang dat de respondenten een representatieve afspiegeling zijn van de onderzochte populatie.

Het onderzoek was verkennend van aard en de resultaten geven aanleiding om verder onderzoek onder een grotere populatie gemeenten aan te bevelen. Vervolgonderzoek zou er bij baten niet alleen in te gaan op landelijke en stedelijke verschillen, maar om ook de veronderstelde Randstad-periferie kloof te onderzoeken. Eerder onderzoek toont bijvoorbeeld aan dat het politieke ongenoegen het grootst is op verre afstand van de Randstad (Huijsmans & Miltenburg 2023; Lange et al. 2023). Door bovendien een grotere populatie gemeenten bij het onderzoek te betrekken, kunnen ook gemeenten onderling beter met elkaar vergeleken worden. Mogelijke onderzoeksvragen die bij vervolgonderzoek centraal kunnen zijn, zijn:

- In hoeverre is er sprake van een Randstad-periferie kloof omtrent het gedachtegoed over de Nederlandse identiteit?
- Hoe kijken sterk oranje-gezinde gemeenschappen naar de omgekeerde vlag?
- In hoeverre is geslacht een verklarende factor voor de verschillende opvattingen over de Nederlandse identiteit?
- Hoe wordt het omdraaien van de vlag beoordeeld ten opzichte van andere protestsymbolen, zoals bijvoorbeeld het bezetten van de A12, het bekladden van schilderijen of de demonstraties bij Tata Steel?

9. Bronnenlijst

- Anderson, B. (2006). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso.
- Bader, V. (2001). Culture and identity: Contesting constructivism. *Ethnicities*, 1(2), 251-273.
- Bemmel, van N. (2022). Blauw-wit-rood: de omgekeerde Nederlandse vlag als symbool van het protest tegen de overheid. *De Volkskrant*. Geraadpleegd op 21 februari 2023, van <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/blauw-wit-rood-de-omgekeerde-nederlandse-vlag-als-symbool-van-het-protest-tegen-de-overheid~bb8fe079/>.
- Berlo, van D. (2022). Verdraaide traditie. *Vlag!*, 31-289, 6-9. Geraadpleegd op 23 februari, van http://vlaggenkunde.nl/wp-content/uploads/2022/09/Tijdschrift-Vlag-nr.-31_289-najaar-2022.pdf.
- Beullens, K., Loosveldt, G., Vandenplas C. & Stoop, I. (2018). Response Rates in the European Social Survey: Increasing, Decreasing, or a Matter of Fieldwork Efforts? *Survey Methods: Insights from the Field*.
- Bijl, R., Boelhouwer, J. & Wennekers, A. (2017). *De sociale staat van Nederland (2017)*. Sociaal en Cultureel Planbureau. Geraadpleegd op 24 mei 2023, van <https://www.scp.nl/publicaties/monitors/2017/12/12/de-sociale-staat-van-nederland-2017>.
- Billig, M. (1995). Banal nationalism. *Banal nationalism*, 1-208.
- Billig, M. (2017). Banal nationalism and the imagining of politics. *Everyday nationhood: Theorising culture, identity and belonging after banal nationalism*, 307-321.
- Blieck, de E. (2022). Amstelveen haalt omgekeerde Nederlandse vlaggen weg uit openbare ruimte. *Amstelveens Nieuwsblad*. Geraadpleegd op 5 april 2023, van <https://www.amstelveensnieuwsblad.nl/lokaal/overig/847084/amstelveen-haalt-omgekeerde-nederlandse-vlaggen-weg-uit-openbar>.
- Blok, de E. L., & Meer, van der T. T. (2018). The puzzling effect of residential neighbourhoods on the vote for the radical right an individual-level panel study on the mechanisms behind neighbourhood effects on voting for the Dutch Freedom Party, 2010–2013. *Electoral Studies*, 53, 122-132.
- Bonikowski, B. (2016). Nationalism in settled times. *Annual Review of Sociology*, 42, 427-449.
- Bryan, D. (2007). Between the national and the civic: Flagging peace in, or a piece of, Northern Ireland? In *Flag, nation and symbolism in Europe and America* (pp. 116-128). Routledge.
- Bryman, A. (2016). *Social research methods*. Oxford university press.
- Calhoun, C. (2007). *Nations matter: Culture, history and the cosmopolitan dream*. Routledge.

- Centraal Bureau voor de Statistiek (2021). *Waar wonen de meeste hoogopgeleiden?* Geraadpleegd op 26 juni 2023, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-verstedelijking/waar-wonen-de-meeste-hoogopgeleiden->.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2022). *Leeftijdsverdeling*. Geraadpleegd op 5 juli 2023, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/dashboard-bevolking/leeftijd/bevolking>.
- Doppen, F. H. (2010). Citizenship education and the Dutch national identity debate. *Education, Citizenship and Social Justice*, 5(2), 131-143.
- Duyvendak, J. W. (2021). Nativist understandings. The presence of the past in contemporary Dutch debates on national identity. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47(18), 4209-4220.
- Edensor, T. (2020). *National identity, popular culture and everyday life*. Routledge.
- Eriksen, T. H. & Jenkins, R. (Eds.). (2007). *Flag, nation and symbolism in Europe and America* (p. 157). London: Routledge.
- Ernest, G. (1983). Nations and nationalism. *Paris, Payot*.
- Field, A. (2018). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. Fifth edition. Sage.
- Franssen, G., & Rock, J. (2020). The Dutch star on the flag of Europe: the personalisation of national identity in Geert Wilders' celebrity politics. *Celebrity studies*, 11(3), 287-304.
- Gemeente Amstelveen. (z.d). *Facts en Figures 2022 - 28e EDITIE*. Geraadpleegd op 5 april 2023, van <https://www.amstelveen.nl/in-amstelveen/publicatie/feiten-en-cijfers-amstelveen-in-cijfers>.
- Gemeente Nijmegen (z.d.). *Stads- en Wijkmonitor 2022*. Bureau Onderzoek en Statistiek. Geraadpleegd op 5 april 2023, van <https://swm2022-nijmegen.pcportal.nl/>.
- Geurkink, B. & Miltenburg, E. (2023). *Somber over de samenleving?* Sociaal en Cultureel Planbureau. Geraadpleegd op 19 juni 2023, van <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2023/05/24/somber-over-de-samenleving>.
- Goldstein, R. J. (1996). *Burning the flag: The great 1989-1990 American flag desecration controversy*. Kent State University Press.
- Halikiopoulou, D., Mock, S. & Vasilopoulou, S. (2013). The civic zeitgeist: nationalism and liberal values in the European radical right. *Nations and nationalism*, 19(1), 107-127.
- Halliday, D. & Ferguson, N. (2016). When peace is not enough: The flag protests, the politics of identity & belonging in East Belfast. *Irish Political Studies*, 31(4), 525-540.
- Hans, L., Lamberink, J., Prins, L., Plegt, M., Vries, de P., Buren, van N., Dorenbos, R., Reus, N. & Wassenberg, F. (2022). Van stad naar platteland: Wordt wonen op het platteland populairder voor kopers uit stedelijke gebieden? *Platform 31 en Kadaster*. Geraadpleegd op 23 februari 2023, van <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2022/03/31/van-stad-naar-platteland---wordt-wonen-op-het-platteland-populairder-voor-kopers-uit-stedelijke-gebieden/Van+stad+naar+platteland.pdf>.

- Hart, de J., Houwelingen, van P. & Versantwoort, M. (2020). Denkend aan Nederland. *Sociaal en Cultureel Planbureau*. Geraadpleegd op 23 maart 2023, van <https://www.scp.nl/publicaties/monitors/2019/06/26/denkend-aan-nederland>.
- Hartman, P. & Gaffau, de M. (2022). Omgekeerde vlaggen op de Veluwe: in gemeente Oldebroek zijn ze terug, in Putten is een deel verwijderd. *De Stentor*. Geraadpleegd op 5 april 2023, van <https://www.destentor.nl/veluwe/omgekeerde-vlaggen-op-de-veluwe-in-gemeente-oldebroek-zijn-ze-terug-in-putten-is-een-deel-verwijderd~afe9bd08/>.
- Heller, A. (2022). Gelderland haalt alle omgekeerde vlaggen langs provinciale wegen weg voor Airborne-herdenkingen. *de Gelderlander*. Geraadpleegd op 5 april 2023, van <https://www.gelderlander.nl/arnhem/gelderland-haalt-alle-omgekeerde-vlaggen-langs-provinciale-wegen-weg-voor-airborne-herdenkingen~a3e1bd0e/>.
- Het Koninklijk Huis (z.d.). *Nederlandse vlag*. Geraadpleegd op 3 juli 2023, van <https://www.koninklijkhuis.nl/onderwerpen/vlaggen-en-vlaginstructie/nederlandse-vlag#:~:text=In%201937%20werd%20de%20Nederlandse,gebruik%20van%20de%20Nederlandse%20vlag>.
- Heyblom, O. (2022). Amstelveen gaat zelf omgekeerde vlaggen boerenprotest verwijderen. *Het Parool*. Geraadpleegd op 23 februari 2023, van <https://www.parool.nl/amsterdam/amstelveen-gaat-zelf-omgekeerde-vlaggen-boerenprotest-verwijderen~b1227532/>.
- Hoogenraad, L. & Venneman, I. (2023). Oproep om de vlag met Dodenherdenking recht te hangen vindt gehoor – maar niet bij iedereen. *De Volkskrant*. Geraadpleegd op 22 mei 2023, van <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/oproep-om-de-vlag-met-dodenherdenking-recht-te-hangen-vindt-gehoor-maar-niet-bij-iedereen~b645f9e2/>.
- Huijsmans, T. & Miltenburg, E. (2023). Nuance in debat over ‘de kloof’ tussen stad en platteland nodig. *StukRoodVlees*. Geraadpleegd op 27 maart 2023, van <https://stukroodvlees.nl/nuance-in-debat-over-de-kloof-tussen-stad-en-platteland-nodig/>.
- Huijsmans, T. (2020). De kloof is dieper binnen de stad dan tussen stad en platteland. *Sociale Vraagstukken*. Geraadpleegd op 27 maart 2023, van <https://www.socialevraagstukken.nl/de-kloof-is-dieper-binnen-de-stad-dan-tussen-stad-en-platteland/>.
- Huijsmans, T. (2021). Randstad versus regio, én stad versus platteland? *StukRoodVlees*. Geraadpleegd op 27 maart 2023, van <https://stukroodvlees.nl/randstad-versus-regio-en-stad-versus-platteland/>.
- Interview Haseloo, T. (11 mei 2023). *Burgemeester van Oldebroek*. Persoonlijk interview.
- Interview Heijstee-Bolt, A. (11 mei 2023). *Burgemeester van Kaag en Braassem*. Persoonlijk interview (via MS Teams).
- Interview Provinciale Staten Gelderland. (juni 2023). *Woordvoerder van de Provinciale Staten Gelderland*. Schriftelijk interview.

- Jamieson, S. (2004). Likert scales: How to (ab) use them?. *Medical education*, 38(12), 1217-1218.
- Johnson, R. B. & Onwuegbuzie, A. J. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational researcher*, 33(7), 14-26.
- Kerkhof, M. (2022). Vóór? Tegen? Boos? Inclusief? 2022 was het jaar van de vlag – en die vlag werd vaak een splijtzwam. *De Volkskrant*. Geraadpleegd op 7 januari 2023, van <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/voor-tegen-boos-inclusief-2022-was-het-jaar-van-de-vlag-en-die-vlag-werd-vaak-een-splijtzwam~bbe05260/>.
- Kešić, J. & Duyvendak, J. W. (2016). Anti-nationalist nationalism: the paradox of Dutch national identity. *Nations and Nationalism*, 22(3), 581-597.
- Klundert, van de M. & Schellevis, J. (2021). De nieuwe politieke kaart van Nederland: 'Kloof tussen centrum en periferie groeit'. *NOS*. Geraadpleegd op 22 mei 2023, van <https://nos.nl/collectie/13860/artikel/2373193-de-nieuwe-politieke-kaart-van-nederland-kloof-tussen-centrum-en-periferie-groeit>.
- Koch, N. & Paasi, A. (2016). Banal Nationalism 20 years on: Re-thinking, re-formulating and re-contextualizing the concept. *Political Geography*, 54, 1-6.
- Kohn, H. (1967). The idea of nationalism: A study in its origins and background. *Transaction Publishers*.
- Lange, de P. & Albers, M. (2022). Wat is stikstof, waarom is het een probleem en hoe gaan we het oplossen? *De Volkskrant*. Geraadpleegd op 22 mei 2023, van <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/wat-is-stikstof-waarom-is-het-een-probleem-en-hoe-gaan-we-het-oplossen~b6bda1af4/>.
- Lange, de S., Brug, van der W. & Hartevelde, E. (2023). Regional resentment in the Netherlands: A rural or peripheral phenomenon? *Regional Studies*, 57(3), 403-415.
- Lazëri, M. & Coenders, M. (2022). Dutch national identity in a majority-minority context: when the dominant group becomes a local minority. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1-25.
- Lechner, F. J. (2007a). Imagined communities in the global game: Soccer and the development of Dutch national identity. *Global networks*, 7(2), 215-229.
- Lechner, F. J. (2007b). Redefining national identity: Dutch evidence on global patterns. *International journal of comparative sociology*, 48(4), 355-368.
- Loewy, A. H. (1970). Punishing Flag Desecrators: The Ultimate in Flag Desecration. *NCL Rev.*, 49, 48.
- Logan, M. H., & Schmittou, D. A. (2007). Inverted flags in Plains Indian art: A hidden transcript. *Plains Anthropologist*, 52(202), 209-227.
- Malesevic, S. (2006). *Identity as ideology: Understanding ethnicity and nationalism*. Springer.
- Mandler, P. (2006). What is “national identity”? Definitions and applications in modern British historiography. *Modern Intellectual History*, 3(2), 271-297.

- Marmo, J. (2010). The American flag and the body: How the flag and the body create an American meaning. *Kaleidoscope: A Graduate Journal of Qualitative Communication Research*, 9.
- Medway, D., Light, D., Warnaby, G., Byrom, J., & Young, C. (2019). Flags, society and space: Towards a research agenda for vexillgeography. *Area*, 51(4), 689-696.
- Muller, F. (2022). Oldebroek haalt omgekeerde vlaggen weg na emotionele open brief inwoonster. *De Stentor*. Geraadpleegd op 5 april 2023, van <https://www.destentor.nl/veluwe/oldebroek-haalt-omgekeerde-vlaggen-weg-na-emotionele-open-brief-inwoonster~a4d13467/>.
- Muro, D. (2015). Ethnicity, nationalism, and social movements. *The Oxford handbook of social movements*, 189-199.
- Nijtmans, A. (2020). Bescheiden Indiëherdenking in Nijmegen: 'Hang de Nederlandse vlag uit'. *de Gelderlander*. Geraadpleegd op 5 april 2023, van <https://www.gelderlander.nl/nijmegen/bescheiden-indieherdenking-in-nijmegen-hang-de-nederlandse-vlag-uit~a60b7e9c/>.
- Nijtmans, A. (2022). 'Omgekeerde vlag krenkt Indische Nederlanders op voor hen belangrijke 15 augustus'. *de Gelderlander*. Geraadpleegd op 5 april 2023, van <https://www.gelderlander.nl/nijmegen/omgekeerde-vlag-krenkt-indische-nederlanders-op-voor-hen-belangrijke-15-augustus~a0967586/>.
- Norman, G. (2010). Likert scales, levels of measurement and the "laws" of statistics. *Advances in health sciences education*, 15, 625-632.
- NOS. (2023). *Vlaggen weer omgedraaid: 'Maar strijd nog niet gewonnen'*. Geraadpleegd op 27 maart 2023, van <https://nos.nl/collectie/13923/artikel/2467739-vlaggen-weer-omgedraaid-maar-strijd-nog-niet-gewonnen>.
- Opstal, van H. (2022). Omgekeerde vlaggen verboden in Kaag en Braassem: protestvlaggen moeten 'zo spoedig mogelijk' weg. *Algemeen Dagblad*. Geraadpleegd op 5 april 2023, van <https://www.ad.nl/alphen/omgekeerde-vlaggen-verboden-in-kaag-en-braassem-protestvlaggen-moeten-zo-spoedig-mogelijk-weg~ac045444/>.
- Owuor, C.O. (2001). Implications of using Likert data in multiple regression analysis. *Doctoral dissertation, University of British Columbia*.
- Paasi, A. (2016). Dancing on the graves: Independence, hot/banal nationalism and the mobilization of memory. *Political Geography*, 54, 21-31.
- Pleijers, A. & Vries, de R. (2021). Invulling praktisch en theoretisch opgeleiden. *Centraal Bureau voor de Statistiek*. Geraadpleegd op 26 juni 2023, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/discussion-papers/2021/invulling-praktisch-en-theoretisch-opgeleiden?onepage=true>.
- Poels, J. (2011). The Orange Pennant: The Dutch Response to a Flag Dilemma. In *Proceedings of the 24th International Congress of Vexillology* (Vol. 1, p. 5).

- Ramdjan, T. & Herter, A. (2022). Waarom hangen we opeens overal allerlei vlaggen op? *Het Parool*. Geraadpleegd op 21 februari 2023, van <https://www.parool.nl/amsterdam/waarom-hangen-we-opeens-overal-allerlei-vlaggen-op~b341d6e5/>.
- Reekum, van R. (2012). As nation, people and public collide: Enacting Dutchness in public discourse. *Nations and Nationalism*, 18(4), 583-602.
- Rodríguez-Pose, A. (2018). The revenge of the places that don't matter (and what to do about it). *Cambridge journal of regions, economy and society*, 11(1), 189-209.
- Rooij, van H. (2017). In de ernst ging het mis met het koningslied. *Sociale Vraagstukken*. Geraadpleegd op 16 juni 2023, van <https://www.socialevraagstukken.nl/in-de-ernst-ging-het-mis-met-het-koningslied/>.
- RTL Nieuws. (2022). *Vlaggen omgehaald langs route Vierdaagse, behalve één Nederlandse*. Geraadpleegd op 5 april 2023, van <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/5321602/vlaggen-omgehaald-langs-route-vierdaagse-mogelijk-door-boeren>.
- RTV Noord. (2023). *Farmers Defence Force: 'Omgekeerde vlaggen kunnen weer omgedraaid'*. Geraadpleegd op 27 maart 2023, van <https://www.rtvnoord.nl/nieuws/1006091/farmers-defence-force-omgekeerde-vlaggen-kunnen-weer-omgedraaid>.
- Schatz, R.T. & Lavine, H. (2007). Waving the flag: National symbolism, social identity, and political engagement. *Political Psychology*, 28(3), 329-355.
- Seawright, J. & Gerring, J. (2008). Case selection techniques in case study research: A menu of qualitative and quantitative options. *Political research quarterly*, 61(2), 294-308.
- Shanafelt, R. (2008). The nature of flag power: How flags entail dominance, subordination, and social solidarity. *Politics and the Life Sciences*, 27(2), 13-27.
- Shulman, S. (2002). Challenging the civic/ethnic and West/East dichotomies in the study of nationalism. *Comparative political studies*, 35(5), 554-585.
- Sieben, I., & Linssen, L. (2009). *Logistische regressie analyse: een handleiding*. Geraadpleegd op 11 juli 2023, via www.ru.nl/publish/pages/525898/logistischeregressie.pdf.
- Simonsen, K. B. & Bonikowski, B. (2020). Is civic nationalism necessarily inclusive? Conceptions of nationhood and anti-Muslim attitudes in Europe. *European Journal of Political Research*, 59(1), 114-136.
- Skey, M. (2009). The national in everyday life: A critical engagement with Michael Billig's thesis of Banal Nationalism. *The Sociological Review*, 57(2), 331-346.
- Sobol, K., Cleveland, M. & Laroche, M. (2018). Globalization, national identity, biculturalism and consumer behavior: A longitudinal study of Dutch consumers. *Journal of Business Research*, 82, 340-353.

- Sökefeld, M. (2006). Mobilizing in transnational space: a social movement approach to the formation of diaspora. *Global networks*, 6(3), 265-284.
- Sumartojo, S. (2017). Making sense of everyday nationhood: Traces in the experiential world. *Everyday nationhood: Theorising culture, identity and belonging after banal nationalism*, 197-214.
- Suny, R. G. (2001). Constructing primordialism: Old histories for new nations. *The Journal of Modern History*, 73(4), 862-896.
- Tweede Kamer der Staten Generaal (2011). *Integratiebeleid*. Kamerstuk 32 824 nr 1. Geraadpleegd op 16 juni 2023, van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-32824-1.html>.
- Verkaaik, O. (2010). The cachet dilemma: Ritual and agency in new Dutch nationalism. *American Ethnologist*, 37(1), 69-82.
- Verkuyten, M. & Martinovic, B. (2015). Behind the ethnic–civic distinction: Public attitudes towards immigrants’ political rights in the Netherlands. *Social science research*, 53, 34-44.
- Vermeij, L. & Mollenhorst, G.U. (2008). *Overgebleven dorpsleven*. Sociaal en Cultureel Planbureau. Geraadpleegd op 26 juni 2023, van <https://repository.scp.nl/bitstream/handle/publications/868/Overgebleven%20dorpsleven.pdf?sequence=1>.
- Voogd, de J. & Cuperus, R. (2021). *Atlas van Afgehaakt Nederland*. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Geraadpleegd op 27 maart 2023, van <https://www.kennisopenbaarbestuur.nl/documenten/rapporten/2021/12/17/atlas-van-afgehaakt-nederland>.
- Voogd, de J. (2015) *Het ongelijkheidsdebat in land en stad*. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Geraadpleegd op 27 maart 2023, van https://agendastad.nl/content/uploads/2015/07/LR_85531_land_en_stad.pdf.
- Wier, van de M. (2023). Boeren hangen vlaggen weer recht ‘als dank aan de burgers’. *Trouw*. Geraadpleegd op 27 maart 2023, van <https://www.trouw.nl/binnenland/boeren-hangen-vlaggen-weer-recht-als-dank-aan-de-burgers~b929db78/>.